

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ**

*Кафедра психології
у виробничій сфері*

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

(видання друге доповнене)

**Методичний посібник
(із тематичним словником)**

**для студентів денної, заочної
і заочно-дистанційної форм навчання**

**Тернопіль
2012**

Стоцький Я.В. Методичний посібник (із тематичним словником) для студентів денної, заочної і заочно-дистанційної форм навчання з курсу «Релігієзнавство» (видання друге доповнене). Методичний посібник / Я.В. Стоцький – Тернопіль: Видавництво ТНТУ ім. І.Пулня, 2012 – 120 с.

Методичний посібник підготував доктор історичних наук, професор кафедри психології у виробничій сфері
Стоцький Я.В.

Рецензенти: Бистрицька Е.В. – доктор історичних наук, професор кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;

Криськов А.А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулня.

Відповідальний за випуск: доктор історичних наук, професор кафедри психології у виробничій сфері Стоцький Я.В.

Затверджено на засіданні кафедри психології у виробничій сфері (протокол № 1 від 27 серпня 2012 року)

Схвалено й рекомендовано до друку на засіданні методичної ради факультету управління та бізнесу у виробництві (протокол № 85 від 30 серпня 2012 року).

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Релігієзнавство – це комплексна і відносно самостійна галузь знань, що складалася, починаючи з XIX ст. на межі філософії, соціології, історії, психології, антропології, етнології, археології, географії та інших наук. Релігієзнавство, як гуманітарна наука, вивчає закономірності виникнення, розвитку та функціонування релігії, її склад та компоненти, місце в історії людства, взаємозв'язок та взаємодію різних релігій і галузей культури. Акцентуючи увагу на світоглядних аспектах про людину, суспільство, світ, надприродне, релігієзнавство одночасно спирається й на досягнення сучасної науково-технічної думки.

Викладання та засвоєння релігієзнавства є великим внеском у гуманітаризацію освіти. Вивчення курсу релігієзнавства сприяє оволодінню досягненнями світової та української культури, дає студентам всебічні знання про релігію і церкву, богослов'я і віруючих, процеси сакралізації й секуляризації у світі й в українському суспільстві, допомагає самовизначитись у світоглядних проблемах, формує духовні інтереси та ціннісну орієнтацію.

Курс релігієзнавства також має важливе значення для національно-духовного виховання студентів, вироблення у них навиків самостійного аналізу міжконфесійних взаємин, формування почуття толерантності, а також відповідальності за дотримання конституційних положень про свободу совісті в Україні.

Як особлива складова системи духовної діяльності релігія відіграє важливу роль у процесі професійної підготовки студентів, які готуються до наукової діяльності в галузі фундаментальних сучасних науково-технічних досліджень чи впроваджуватимуть ці дослідження в своїй майбутній професійній діяльності. Тому розкрити багатопланові, багатозначні, часом суперечливі зв'язки релігії і новітніх сучасних технологій є ще одним важливим завданням викладання даного курсу в Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя.

В даному посібнику викладено теми й плани лекційних і семінарських занять окремо для денної, заочної і заочно-дистанційної форм навчання, теми для самостійної підготовки студентів, короткі методичні вказівки до них, контрольні запитання та завдання, подано короткі тематичні релігієзнавчі словники, теми контрольних робіт, контрольні запитання для перевірки знань студентів, а також деяку додаткову релігієзнавчу інформацію.

Рекомендована до кожного лекційного і семінарського заняття література допоможе глибше і ширше оволодіти необхідними знаннями з курсу «Релігієзнавство».

Мета курсу полягає в тому, щоб розкрити феномен релігії як засіб самоутвердження людини в навколишньому світі, як явище, яке дає надію і вказує шлях до досягнення людиною вищих цінностей.

Завдання курсу:

- визначити історичні джерела походження, еволюції, сучасного стану і перспективи розвитку релігії;
- показати зв'язок релігії з наукою, філософією, політикою, правом, мораллю, естетикою, літературою і мистецтвом;
- висвітлити роль основоположників, а також реформаторів національних і світових релігій;
- ознайомити студентів із священними книгами цих релігій, зокрема з Біблією;
- познайомити із різновидами неорелігій;
- викласти зміст культу, свят і національного колориту релігійних спільностей;
- розкрити історію і сучасний стан релігій в Україні;
- у кожному виді навчальної роботи виховувати студентську молодь у дусі толерантного ставлення до ближнього, спрямовувати молодих громадян України на засвоєння і практичне застосування в щоденній практиці життя гуманістичних цінностей.

Дисципліна базується на освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів. Робоча програма складена на основі: Релігієзнавство. Навчальна програма нормативної дисципліни для вищих закладів освіти (проект). – К., 1997.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен:

Знати:

- філософську, психологічну, соціологічну, морально-політичну, історико-культурологічну, футурологічну оцінку суті релігії, її функції та ролі як специфічної форми суспільної свідомості та соціально-історичного явища;
- час і причини виникнення релігії, чинники процесів сакралізації і секуляризації;
- типологію сучасних релігій світу;
- особливості формування біблійного, православно-християнського характеру сакральної культури України, сучасне становище релігійних організацій в Україні;
- форми, етапи і принципи ставлення людства і українського суспільства до сакрального комплексу, біблійних заповідей, релігійних обрядів і свят;
- основні положення українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації;
- смисл раціональної, ірраціональної віри й погляди релігії та науки на світ, суспільство і людину.

Уміти:

- на основі наукових принципів ставлення до релігії, церкви, богослов'я і віруючих формувати власну позицію щодо сакральної й секулярної духовності;
- правильно дотримуватися і виконувати вимоги українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації;
- розрізняти особливості конфесійної діяльності релігійних організацій;
- підтримувати і сприяти заходам, спрямованим на відродження сакральної культури української нації, діалог і співробітництво віруючих і невіруючих в ім'я розвитку національної культури.

Формуванням рейтингової оцінки є написана студентом і захищена контрольна робота (тематика викладена у лекційному курсі) та успішно здане тестування усіх трьох модулів.

Умовами допуску до заліку є написана і захищена контрольна робота (методика оформлення і дослідження обраної теми описана у лекційно-методичному курсі), а також ґрунтовні знання студента з даного курсу, виходячи із мети, завдань тощо.

Формою здавання заліку є позитивна відповідь на запитання контрольного модуля. Тобто студент повинен у процесі тестування набрати не менше 45 балів. Максимальна кількість балів становить 75, до яких буде додано певну кількість балів за написану і захищену контрольну роботу, але не більше 25 балів – це стосується студентів заочної і заочно-дистанційної форм навчання. Натомість студенти денної форми навчання отримують додаткові бали за активну позитивну участь під час лекційних і семінарських занять. Також у процесі заліку можуть бути додаткові запитання викладача із загальної тематики лекційного курсу для студентів усіх форм навчання та перездавання незадовільно зданого модуля.

Тестові запитання для модульного контролю подано у даному методичному посібнику. Вони налічують 135 запитань, які в процесі тестування будуть розподілені на 9 варіантів по 15 запитань у кожному. Позитивна відповідь на одне запитання оцінюється в 5 балів. Позитивна відповідь на 9 запитань із 15 – 45 балів, що є необхідним мінімумом для отримання заліку із урахуванням додаткових 15 балів, що сумарно становитиме 60 балів і відповідатиме оцінці «задовільно» – «Е». Але зазначені 15 балів враховують вищеперелічені умови, якщо студент позитивно відповів на усі 15 запитань одного із тестових варіантів і сумарно отримав 75 балів.

I розділ

ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

Лекція 1 (2 год.)

Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії

План

1. Сутність і визначення релігії.
2. Релігієзнавство – галузь знання.
3. Світське й богословське релігієзнавство.
4. Релігієзнавство як наука і його дисципліни.
5. Теорії походження релігії.
6. Історизм генезису й основна ознака релігії.
7. Структура і функції релігії.

Семинар 1 (2 год.)

Релігія як суспільне явище

План

1. Зв'язок релігії з різними формами суспільної свідомості.
2. Типи релігійності.
3. Деномінації: структура та особливості.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Релігія й наука.
2. Релігія й мораль.
3. Релігія й культура.
4. Релігія й політика.

Методичні вказівки

Зміст даної теми необхідно розкривати, орієнтуючись на те, що релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства, котра об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані релігійні організації. Тому потрібно до будь-якої форми і напряму релігії підходити з позиції ретроспективного методу, враховуючи історичні властивості вивчення та еволюцію релігійних вірувань, догматів, обрядів, яку вони відігравали на різних етапах розвитку суспільства. При цьому слід уміти розрізнати світське релігієзнавство від богословського, специфіку їхніх складових дисциплін. Охарактеризувати основні теорії походження релігії: матеріалістичну, богословську, натуралістичну,

соціологічну. Розкрити історизм генезису релігії як зв'язку між людиною і надприродним та вказати на особливості головної ознаки релігії – віри у надприродне, одночасно простежуючи еволюційність релігійної психології від політеїзму до монотеїзму. Також необхідно проаналізувати і навести приклади складових структури релігії: релігійної свідомості, релігійних почуттів, релігійних культів, релігійних організацій.

Характеризуючи соціальні функції релігії як форми суспільної свідомості – ілюзорно-компенсаторну, світоглядну, регулятивну, інтегративну, комунікативну та інші – необхідно акцентувати увагу й на соціальній доктрині тієї чи іншої релігійної системи. Виходячи із типології, соціології, психології релігії, потрібно знати, із наведенням прикладів, типи релігійності як в минулих суспільних формаціях, так і на сучасному етапі, в тому числі й в Україні. В контексті останнього необхідно вміти проаналізувати структури найчисельніших релігійних організацій, котрі діють на території нашої держави, за схемою: релігійна громада – головний керуючий релігійний центр.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте визначення поняття релігії.
2. Чим зумовлена поява релігієзнавства як науки та навчальної дисципліни?
3. Що відрізняє релігієзнавство від теології?
4. Розкрийте суть релігієзнавчих дисциплін.
5. Назвіть відомі вам теорії походження релігії.
6. Що є основною ознакою релігії і які її (цієї ознаки) властивості?
7. Охарактеризуйте структурні елементи релігії.
8. Які функції має релігія?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Богослов'я, теологія (від грецьк. theos – Бог, і logos – вчення) – система обґрунтування і захисту релігійних вчень про Бога, сукупність вироблених тією чи іншою релігією доказів істинності й догматики, релігійної моралі, правил і норм життя духовенства і віруючих, боговстановленості віровчення і церкви. Всі його системи виходять із визнання особистісного Бога – творця й управителя світу, богонатхненності догматів і моральних приписів. Однак через відсутність конфесійної єдності кожна з цих систем ніколи не була чимось єдиним, цілим. У християнстві, наприклад, сформувались католицький, православний, протестантський та інші різновиди богослов'я, які відрізняються один від одного певними догматичними та іншими особливостями.

Богословська теорія походження релігії – пояснює сутність і природу релігії, де вихідним принципом є визнання існування надістотного джерела: Бога, «абсолюта», «трансцендентного», «світового Духа». В християнській теології в обґрунтуванні Бога існують дві тенденції: раціоналістична та ірраціоналістична. Основні творці: Ф. Аквінський, К. Барт, Р. Отто.

Віра релігійна – головна ознака будь-якої релігії, особливістю якої є бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил, властивостей і відносин. Характеризується такими особливостями: передбачає не просто наявність у свідомості уявлень про надприродне, а віру в реальне існування надприродного; обов'язково передбачає емоційне відношення до надприродного: включає переконаність в існуванні особливих двобічних відносин між ним (надприродним) і людиною.

Деномінація (від лат. denominatio – дослівно «зміна імені») – перехідний тип релігійної організації, який залежно від характеру виникнення та спрямованості еволюції має риси церкви та секти.

Догмати (від грецьк. dogmatos – думка, вчення) – основні положення віровчення тієї чи іншої релігійної конфесії, що визначаються як вічні й незмінні істини, встановлені Богом і обов'язкові для віри в них усіх віруючих. Догмати не підлягають критиці і мають у віровченні силу абсолютного авторитету. Їх заперечення розцінюється церквою як єресь і піддається анафемі. Християнські догмати були встановлені на двох перших Вселенських соборах. 12 основних догматів християнства подаються у так званому Нікео-Константинопольському «Символі віри». Це вчення про триєдиність Бога, Боготілення, вознесіння, хрещення, спокуту, безсмертя душі тощо.

Ілюзорно-компенсаторна функція релігії – полягає в тому, що релігія для віруючого – насамперед компенсація (хай навіть ілюзорна) усіх тягот його земного буття, тобто у свідомості релігійної людини здійснюється перетворення тяжкої дійсності у специфічне бачення в уяві раю, ідеального і справедливого світу.

Інтегративна функція релігії – здійснює збереження і зміцнення існуючої соціальної системи, наприклад, православ'я у дореволюційній Росії.

Інтеграційна функція релігії – виконує роль згуртування одновірців.

Комунікативна функція релігії – полягає у підтримуванні зв'язків між віруючими шляхом створення почуття віросповідної єдності під час релігійних дій, в особистому житті, сімейно-побутових відносинах, у межах клерикальних організацій.

Конфесія (від лат. confessio – визнання, сповідь) – належність до будь-якої церкви, релігійної організації, яка має своє віровчення, культову практику та організаційну структуру.

Монотеїзм (від грецьк. monos – єдиний, theos – Бог) – форма вірувань і культу, що полягає у поклонінні єдиному Богу.

Натуралістична теорія походження релігії – пояснює, що релігія породжується внутрішніми потребами людського організму, його фізіологічними (біологічними) процесами. Основні творці: З. Фрейд, Е. Фромм.

Обряди релігійні – сукупність символічних індивідуальних або колективних дій віруючих, яка об'єктивує їхні релігійні уявлення і спрямована на встановлення двобічних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Центральне місце в обрядових діях належить богослужінню.

Політеїзм (від грецьк. poly – багато, theos – Бог) – форма вірувань і культу, що полягають у поклонінні багатьом богам.

Регулятивна функція релігії – створює певну систему норм і цінностей духовної культури, специфіка яких полягає, насамперед, у збереженні й закріпленні віри у надприродне, підпорядковуючи цьому завданню й сімейно-побутові стосунки, традиції, звички.

Релігія (від лат. religio – благочестя, побожність, святиня, предмет культу, – та в свою чергу, – від relegere – збирати воедино, – та від religare – зв'язувати разом, зв'язок) – це не стільки особисте благочестя, хоч це також має місце, скільки те, що об'єднує людей спільними обрядами, ритуалами і віруваннями. З іншого боку, релігія – це форма суспільної свідомості та індивідуального світогляду, що ґрунтується на вірі в існування надприродного світового начала, яке створило матеріальний світ і може волюнтаристично втручатись у перебіг подій у ньому, в його закономірності та причинно-наслідкові зв'язки. Або, релігія – це універсальне духовне явище у житті суспільства, що об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані релігійні організації. У релігієзнавчій літературі є понад 200 різних визначень релігії, тому понятійна фіксація змісту символічної системи релігії, вироблення релігієзнавчої мови – актуальна проблема сьогодення. Але саме це дасть можливість вийти за межі звуженого підходу до витлумачення суті релігії лише як віри в надприродне. Релігія не є відображенням якоїсь гостевості чи випадковості буття людини в світі, відходу її від нього, а навпаки – підтвердженням її входження в світ, самоусвідомлення себе як його невід'ємної частинки. Саме тому вона не забирає, а утверджує в людині людське.

Релігієзнавство – галузь науки, що досліджує феномен релігії. Релігієзнавство як комплексна галузь наукового знання досліджує суспільно-історичну природу релігії, механізм її соціальних зв'язків з економічними, політичними і духовними структурами суспільства, вплив на особистість віруючих у контексті конкретних історичних умов.

Релігійні вчення – належать до системи богослов'я, де теоретично обґрунтовуються релігійні цінності.

Релігійний культ (від лат. cultus – догляд, поклоніння) – сукупність символічних дій, за допомогою яких віруючий намагається вплинути на надприродні об'єкти.

Релігійні організації – об'єднання послідовників тієї чи іншої релігії, що виникають на основі спільності вірувань (догматів) та обрядів.

Релігійні почуття – сталі й тривалі емоційні стани, об'єктом яких є Бог, надприродні істоти, релігійні цінності.

Релігійна свідомість – складова релігійної психології та релігійної ідеології. Перша – це сукупність властивих масі віруючих уявлень, почуттів, настроїв, традицій, пов'язаних із певною системою релігійних ідей; друга – це

відносно чітка система ідей, розробленням та пропагандою яких займаються релігійні організації, професійні служителі культу й богослови.

Світоглядна функція релігії – суть її в тому, що релігія намагається створити власну картину світу, визначити місце і роль людини в системі природи та суспільства.

Секта релігійна (від лат. sekta – вчення, напрям) – течії, об'єднання віруючих, опозиційні щодо певних релігій, наприклад, в буддизмі, ісламі, християнстві та ін.

Соціологічна теорія походження релігії – пояснює, що розуміння людської природи принципово неможливе без вивчення суспільства, у якому діє людина. Основоположник – Е. Дюркгейм.

Структура релігії – поняття, яке фіксує складність релігії як соціального та духовного явища.

Тотем (від індіанськ. «от-отем» – його рід) – форма найдавніших вірувань, пов'язаних з уявленнями про надприродні кровні зв'язки даного роду чи племені з певним видом рослин, тварин.

Функції релігії – способи, рівень, напрями впливу релігії на соціум, його структурні елементи, особистість.

Харизматичний культ (від грецьк. charisma – дар), – благодать, Божий дар, особлива сила, – різновид секти (неорелігії), учасники якої вважають, що завдяки дотриманню певного морально-етичного кодексу і ритуальних приписів вони отримують харизму (особливу силу, дар Божий).

Церква (від грецьк. kúriake – Божий дім) – 1) релігійна організація із складною суворо централізованою та ієрархізованою системою взаємодії священнослужителів і віруючих; 2) християнська культова споруда з вівтарем і приміщенням для проведення богослужіння.

Лекція 2 (4 год.)

Родоплемінні та етнічні релігії

Заняття 1 (2 год.)

Родоплемінні культу та ранні національні релігії

План

1. Класифікація релігій світу: європейська та українська версії.
2. Загальний огляд великих релігійних груп.
3. Родоплемінні культу та їхні особливості.
4. Ранні національні релігії та їхні спільні ознаки.

Семинар 1 (2 год.)

Еволюція і типи релігії

План

1. Історичний розвиток людства та його вплив на типологію релігій.
2. Аналіз племінних культів: магія, фетишизм, анімізм, тотемізм, землеробський культ, шаманізм.
3. Характеристика ранніх національних релігій.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Релігії стародавньої Греції, Риму, Єгипту, Індії, народів Двोरіччя.
2. Релігії доколумбової Америки.
3. Дохристиянські вірування і культу на українських землях.

Методичні вказівки

Наведені вище питання теми лекційного заняття вимагають від студента доброї орієнтації у методології формування типології релігії, їх характерних спільних ознаках чи відмінностях. Власне, в прямій залежності від процесів пізнання й освоєння світу людиною формується (до певних специфічних меж) еволюційність релігії від ілюзорності до реальності, підтверджуючи, одночасно, безпосередній її зв'язок зі суспільством, наприклад, у розвитку і формуванні духовної культури, суспільної свідомості. Ця нижча точка вертикалі еволюції релігії характерна для племінних культів і характеризується такими особливостями: поклоніння духам природи чи предків, відсутністю професійного духовенства, відправленнями культу при супроводі специфічних магічних обрядів на честь духів предків, майже повною відсутністю віри в Бога. Тому від студента вимагається охарактеризувати особливості того чи іншого племінного культу.

Окремо необхідно акцентувати увагу на дохристиянських віруваннях слов'янських народів і перш за все тих, котрі були нашими прабатьками, бо без розуміння цих вірувань неможливо глибоко і повніше зрозуміти т. зв. чисте християнство, а також історію культури і дух народу. При цьому необхідно добре орієнтуватися в українсько-слов'янській міфології, демонології, обрядах і повір'ях, стародавніх народних святах.

Із розвитком суспільства, формуванням народностей і держав виникають національні релігії, котрі закріплюють національні обряди, національну культуру, національну свідомість. Раннім національним релігіям, котрі характерні в основному для рабовласницького суспільства, було властиве те, що своїм впливом вони охоплювали верхні та середні верстви населення в межах однієї держави. Також спільними властивостями цих релігій були суворий політеїзм, наприклад, як в релігіях стародавньої Греції чи Риму, поступовий перехід до монотеїзму (зарастрізм, юдаїзм) та створення інституту жрецтва-духовенства із чіткою храмовою організацією. Тому необхідно вміти розкрити особливості міфології, історії та обрядів ранніх національних вірувань.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрийте взаємозв'язок історичного розвитку людства та його вплив на типологію релігій.
2. Охарактеризуйте первісні форми релігії.
3. Як утворилися національно-державні релігії?
4. Порівняйте загальні риси родоплеменних культур із загальними рисами ранніх національних релігій.
5. Проаналізуйте релігії доколумбової Америки.
6. Дайте коротку характеристику релігіям стародавньої Греції, Риму, Єгипту, Індії, народів Дворіччя.
7. Розкрийте дохристиянські вірування на українських землях.
8. Які риси первісних вірувань спостерігаються у сучасних релігіях?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Аграрний (землеробський) культ – сукупність релігійно-магічних вірувань та обрядів, пов'язаних із землеробством і зорієнтованих на забезпечення та збереження врожаю шляхом звертання за допомогою до духів і богів, це – переважно поклоніння двійникам тих факторів природи, які впливають на врожай.

Амулет (від араб, *hamula* – досл. носити) – невеликий предмет, який фантазійно наділяється надприродною силою, здатністю захищати, оберігати його власника від всіляких нещасть, хвороб, ворожих чар і т. п.

Анімізм (від лат. *anima* – душа) – форма найдавніших вірувань, пов'язаних з уявленнями про існування в тілі людини її двійника – душі, від якої ніби залежить саме життя особи, її фізіологічний і психологічний стани, це – віра в існування у матеріальних об'єктах і процесах надприродних двійників.

Брахманізм – стародавня індійська релігія, яка виникла на початку I тис. до н. е. як подальший розвиток ведичної релігії.

Вакханалія – нічне свято на честь Вакха (Діоніса – бога виноградарства і виноробства), яке мало характер оргій і користувалось особливою популярністю у Давньому Римі на поч. II ст. до н.е.

Волхви (від санскр. «вал» – досл. горіти, світити) – служителі язичницьких культів, мудрі, наділені таємними знаннями люди, які розумілися на астрономії, читали священні письмена, розгадували сни, передбачали майбутнє, лікували від хвороб.

Дух – за релігійними і міфологічними уявленнями – безплотна, надприродна сутність, яка уособлює людське мислення, свідомість, психічні здібності, тобто особливе, нематеріальне начало, розумне і самодостатнє.

Душа – у найдавніших віруваннях – таємнича «чуттєво-надчуттєва» істота, що уявлялася носієм життя та деяких важливих станів людського тіла; у психології та буденній свідомості – внутрішній світ людини, її переживання, риси особистості. Душа належить трансцендентному, дається людині Богом.

Жрецьтво (від старослов. «жрети» – приносити жертву) – група людей, яка в політеїстичних релігіях виконує функції посередника між віруючими і надприродними силами, а також здійснює релігійні обряди.

Ідол (від грецьк. *eidolos* – маленьке зображення) – виготовлений із каменя, дерева чи ін. матеріалу предмет, що зображає, уособлює божество і є об'єктом поклоніння у політеїстичних релігіях.

Ініціація (від лат. *initiare* – посвячувати, вводити в культові таїнства) – вікові обряди посвячення в члени громади, племені, які проводились шляхом суворих фізичних випробувань.

Магія (від грецьк. *mageia* – чаклунство) – віра в існування надприродних засобів впливу на природу, довколишній світ шляхом чаклунського дійства за допомогою заклинань, жертвоприношень, обрядів, табу, ритуальних піснеспівів тощо.

Міф (від грецьк. *mythos* – розповідь, переказ) – 1) символічні уявлення людей про світ; 2) витвір наївної віри на чуттєвому рівні; 3) оповідання про богів і «культурних героїв».

Табу (полінез. – заборона) – релігійно-магічна заборона в давньому суспільстві, за порушення якої з неминучістю, нібито, настане надприродне покарання.

Тотемізм (від індіанськ. «от-отем» – його рід) – віра в надприродну спорідненість людських колективів з певними видами тварин. Має дві основні риси: 1) виділення в ролі головних об'єктів поклоніння тотемічних духів, тобто двійників тотемів; 2) дозвіл убивати і з'їдати тотема тільки за умови дотримання особливих релігійних ритуалів.

Фетишизм (від португ. *fetico, fétichisme* – зачарована річ) – віра в існування у матеріальних об'єктах надприродних властивостей, тобто фетиші – це матеріальні предмети, котрим віруючі приписують надприродні властивості.

Шаманізм (від евенк. «шаман», «саман» – знахар, несамовитий) – первісна форма релігії, що ґрунтується на вірі у можливість спілкування людини з духом, тобто віра в особливо могутні надприродні можливості стародавніх професійних служителів культу – шаманів.

Додатковий короткий міфологічний словник до теми

Греція

Аїд – бог підземного світу і царства мертвих.

Аполлон – бог-покровитель мистецтв.

Гера – богиня покровителька сімейного життя.

Діоніс – бог-виноградарства.

Зевс – бог неба, верховний бог.

Оракул – місце божественних пророцтв; пророк, жрець.

Дворіччя

Ан – бог неба.

Енкі – бог землі, мудрості.

Енліль – бог плодючості, життєвих сил.

Мардук – верховний бог вавілонян.

Тіамат – богиня втілення первісного хаосу.

Доколумбова Америка

Кеуалькоатль (ацтеки) – бог покровитель жреців, знань.

Кукулькан (майя) – бог вітру.

Пачакамак (інки) – верховний бог.

Тескатліпока (ацтеки) – головний бог.

Тлалок (ацтеки) – бог духу і плодючості.

Єгипет

Анубіс – бог-покровитель бальзамування.

Гор – бог-покровитель влади фараонів,

Ісіда – богиня плодючості.

Нут – богиня неба.

Осіріс – бог плодючості, покровитель і суддя мертвих.

Пта – бог мистецтв.

Ра – бог сонця.

Сет – бог зла.

Тот – бог місяця, мудрості, наук.

Шу – бог вітру, повітря.

Індія

Агні – бог вогню.

Брахмани – книги, написані брахманами для брахманів.

Брахманізм – релігійна система стародавньої Індії.

Варуна – бог неба.

Веди – священні книги давньоіндійських релігій.

Мітра – бог сонця.

Сома – бог місяця.

Стародавній Рим

Амур – бог кохання.

Венера – богиня кохання.

Меркурій – бог торгівлі.

Нептун – бог морів.

Юпітер – верховний бог.

Янус – бог входів і виходів.

Русь

Велес – бог багатства.

Дажбог – бог сонця.

Перун – бог блискавки, грому.

Сварог – бог вогню.

Стрибог – бог вітрів.

Ярило – бог плодючості.

Заняття 2 (2 год.)

Пізнi національні релігії

План

1. Пізнi національні релігії та їх особливості.
2. Релігії «перехідної стадії»: зороастризм, сикхізм.
3. Юдейство і становлення монотеїзму.

Семінар 2 (2 год.)

Національно-державні релігії народів Сходу

План

1. Політеїстичні релігії: індуїзм, синтоїзм, джайнізм.
2. Між філософією і релігією: конфуціанство, даосизм.
3. Течії юдаїзму. Юдаїзм в Україні.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Індуїзм у духовному і політичному житті Індії.
2. Конфуціанство в духовному житті Китаю.
3. Синтоїзм в менталітеті японців.

Методичні вказівки

Історичним підґрунтям виникнення пізніх національних релігій була криза суспільних відносин, що спричинилось до потреби використання релігії як засобу втихомирення, втіхи й одночасно покiрності нижчих суспільних верств. Суть цієї кризи виявилася в розпаді рабовласництва і переході до феодальних суспільних відносин. Тому необхідно пояснити історизм цього процесу та проаналізувати основні спільні риси пізніх національних релігій: великі масштаби впливу, тривалу живучість, спрощення жертвоприношень, розвиненість вчення про загробні відплати. Також для цих релігій є характерним поява святих джерел віри (Авеста, Танах), формування догматики і морально-етнічних засад (конфуціанство), будова храмів та становлення і структуралізація ієрархії. В індуїзмі необхідно звернути увагу на функції т. зв. індуїстської Трійці, особливості реінкарнації в дорозі досягнення мокші в порівнянні його (індуїзму) до джайнізму. В синтоїзмі вміти розкрити не тільки його релігійний бік, але й історичний в контексті його впливу на духовно-суспільне життя Японії. У конфуціанстві і даосизмі потрібно ґрунтовно проаналізувати філософсько-етнічні аспекти їхньої догматики, а саме п'ять точок покiрності: короля до підданих, сина до батька, дружини до чоловіка, молодшого до старшого, охарактеризувати символізацію інь і янь.

Знати особливості релігій «перехідної стадії»: зороастризму і сикхізму як показових на векторі переходу від політеїзму до монотеїзму, їхню догматику, історизм та тотожність із християнством.

Пояснити, чому юдаїзм належить до релігії об'явлення з теологічно-історичного пункту. На що спирається його монотеїзм та одночасно коротко проаналізувати суть Декалогу, Тори, Талмуду та їхній взаємозв'язок із християнством. Назвати характерні ознаки таких напрямів юдаїзму: ортодоксального, реформаційного, ліберального та ультратечію першого – хасидизму і розкрити їхнє місце на сучасній релігійній мапі світу й України.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть характерні риси пізніх національних релігій. Чим вони відрізняються від спільних рис ранніх національних релігій?
2. Розкрийте специфіку індуїзму.
3. Охарактеризуйте релігії «перехідної стадії».
4. Порівняйте конфуціанство із даосизмом.
5. Яка роль синтоїзму в менталітеті японців?
6. Коли і за яких умов виникло юдейське віровчення?
7. У чому сутність хасидизму?
8. Дайте характеристику сучасного стану юдаїзму в Україні.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Авраам (давньоєвр. «батько багатьох») – біблійний патріарх, шанований в юдаїзмі, християнстві та ісламі (Ібрахим). Вважається прабатьком євреїв (через Ісаака) та арабів (через Ісмаїла). З іменем Авраама пов'язаний початок віри в єдиного Бога (монотеїзм), а також укладення завіту (угоди) з Богом, закріпленого в обряді обрізання.

«Аді-Грантх» (від пендж. – витокова книга) – основне віросповідне джерело сикхізму, яке вшановується як священна книга. Складене у XVI-XVII ст., де зібрані релігійні гімни, афоризми, створені першим гуру Нанаком та поетами різних епох.

Атман (санскр.) – одна з головних міфологем у релігійній системі індуїзму. У ведійській літературі застосовується як займенник («Я», «Себе») у значенні, тіло як означення суб'єктивної психічної основи індивідуального буття, «душі» в особливому й універсальному розумінні. Постає як першопричина, що обіймає все суще та не має ніяких конкретних характеристик.

Ахісма (санскр. – ненасильство) – в індуїзмі, буддизмі, джайнізмі релігійно-етичний принцип, який означає: не слід робити нічого, що завдає страждань або бентежить інших. Пов'язаний із вченням про переселення душ та єдиний ланцюг переходів із однієї тілесної оболонки в іншу. Згідно з Ведами, не можна переривати чийогось життя, бо вбита істота змушена знову повернутись у ту ж саму форму життя, щоб вичерпати (дожити) визначений термін і тільки потім перейти в інше тіло.

Ахурамазда – один з основних персоніфікованих принципів (бог) космічної дуальності в зороастризмі. На відміну від свого двійника Аримана –

носія сил зла, який тимчасово керує світом, Ахурамазда в уяві давніх персів репрезентував позитивне начало.

Бог – верховна надприродна сутність, яка згідно з різними релігійними вченнями, будучи наділеною вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, є творцем світу і детермінантом усього, що в ньому відбувається. Бог є єдиним і персоніфікованим. В юдаїзмі існує віра у Бога Яхве, у християн Бог є один, але в трьох іпостасях – Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий. Індуїсти вшановують Брахму, Вішну, Шиву, зороастристи – Ахурамазду, мусульмани – Аллаха. В сучасних богословських вченнях домінуючою стає думка про Бога як духовну сутність, яку можна знати, вірити в неї, але не можна пізнати прийнятими в науці методами логічного осягнення.

Брахма (основа «брахман») – в індуїстському пантеоні бог-творець світу, який відкриває тріаду верховних богів індуїзму (Тримурті). В цій тріаді Брахма протистоїть Вішну, який її зберігає, і Шиві, який її руйнує. На відміну від них, Брахма – найбільш абстрактний бог тріади, йому присвячено значно менше міфів.

Брацлавські хасиди – послідовники Нахмана Брацлавського (1772-1810 рр.), який вважав основою етики юдаїзму простий спосіб життя, самопожертву, відвертість, щирість, безпосередність у молитвах, котрі дозволяють виголошувати на їдиш. Найчисельніші громади Брацлавських хасидів є у Нью-Йорку, Єрусалимі, Бней-Браці та Цефаті (Ізраїль); їхня діяльність координується Всесвітньою радою Брацлавських хасидів. Святе місце Брацлавських хасидів – могила Нахмана в Умані, яку згідно з його заповітом на Рош-Гашана відвідують Брацлавські хасиди з усього світу.

Бхагаван (санскр. – благословенний, щасливий, той, хто володіє всіма багатствами) – 1) в індуїзмі особистий аспект Абсолюту, Верховний Господь; 2) ім'я-епітет різних аватар Вішну, в буддизмі – епітет Будди, в джайнізмі – Джини.

Вавилонський полон – період давньоєврейської історії. Тричі у 605, 597 і 586 рр. до н. е. вавилонський цар Навуходоносор II захоплював Єрусалим, полонячи його мешканців. У 586 р. до н. е. Єрусалим і його храм були зруйновані. Вавилонський полон тривав близько 70 років, із 605 до 538 рр. до н.е., коли перський цар Кір, що завоював Вавилон, дозволив євреям повернутися до Палестини.

Вішну (санскр.) – один з найголовніших богів індуїзму (поряд із Брахмою і Шивою). Вішну, його ім'я, тлумачиться як «той, що проникає у Все», або всепроникаючий.

Гемара (арам. – завершення, вивчення, перейняте від вчителя) – збірник дискусій і аналітичних досліджень тексту Мішни, здійснених тлумачами (так званими амореями) у III-V ст. н. е. Гемарою називають також Талмуд у цілому та кожен з його трактатів зокрема.

Гурдвар – сикхський храм, центр релігійного і громадського життя сикхів. Головний Гурдвар – «Золотий храм» знаходиться в м. Амрітсарі в штаті Пенджаб (Індія).

Гуру (від санскр. – guru – духовний наставник, вчитель) – глава релігійної громади сикхів, першим з яких вважається засновник сикхізму індійський поет Нанак (1469-1539 рр.). Останній, десятий гуру Говінд Сингх (1666-1708 рр.) провів реформу сикхізму, передавши владу гуру сикхській військово-релігійній організації хальсі.

Даосизм (кит. «дао цзя» – школа дао) – одна з основних (поряд з конфуціанством) релігійно-філософських течій Китаю. Виник у другій половині I тис. до н. е. Засновник Лао-цзи.

Десять заповідей, Декалог – релігійно-моральний кодекс, що лежить в основі юдаїзму і християнства. Поданий у Біблії в двох варіантах (Вих. 20: 2-17 та Второз. 5: 6-21). Десять заповідей дані людям самим Богом; вони є основою Божественного Закону та ознакою Завіту з «обраним» народом.

Джайнізм – релігія, що виникла в Індії у VI ст. до н. е. й існує досі там та в Шрі Ланці. Назва походить від імен Махавіра («великий герой») і Джіна («переможець»), що були надані проповіднику Вардхаману – засновнику цієї релігії.

Індуїзм – поширена в сучасній Індії релігія, що є результатом загальноіндійського історичного та етнічного синтезу. Індуїзм сформувався у середині I тис. н. е. внаслідок еволюції і злиття ведичних і брахманських традицій. В основу віровчення покладено релігійно-філософські ідеї брахманізму (карма, сансара, мокша, реінкарнація). Найпоширеніші й головні боги: Брахма, Вішну, Шива.

Юдаїзм, юдаїзм – одна з національних монотеїстичних релігій, поширена головним чином серед євреїв. Формування юдаїзму починається у II тис. до н. е. на принципово новій релігійній концепції – ідеї єдиного Бога-творця і Володаря Всесвіту.

Йом-Кипур, судний день – день спокути й очищення від гріхів, скоєних протягом року, абсолютного 25-годинного посту в юдаїзмі. Завершує 10 днів каяття, які відкриває рош-гашана.

Каббала (від давньоєвр., досл. – переказ) – теософське релігійно-містичне вчення з елементами магії, спрямоване на досягнення «справжнього», потаємного сенсу Тори та інших священних книг юдаїзму.

Кагал (євр., досл. – община) – форма самоврядування єврейського населення в Польщі XVI – XVIII ст. та в Російській імперії з 1772 до 1844 рр.

Карма (від санскр., досл. – дія, обов'язок, відплата) – цим словом у брахманізмі, буддизмі та індуїзмі називають особливу містичну силу або неодмінно автоматично діючий «закон відплати», згідно з яким поведінка людини в реальному житті, її вчинки зумовлюють її нинішню долю і наступний стан її душі. За найбільш праведне життя людина може досягти мокші, тобто спасіння або звільнення. Це такий стан її душі, коли вона, звільнившись від циклу народжень і смертей, зливається із всезагальною душею, з Богом. У буддизмі такий стан називається нірваною.

Ковчег заповіту – головна святиня юдаїзму, що знаходилась в Єрусалимському храмі, із руйнуванням котрого ковчег заповіту був знищений.

Це – скриня, в котрій зберігалися скрижалі із заповідями Мойсея, посуд з манною, жезл Аарона.

Конфуціанство (власне «жу цзя» – школа вчених книжників) – релігійно-філософська течія Китаю, заснована Конфуцієм у VI ст. до н. е.

Мантри (санскр.) – вірші з ведичних текстів, які використовуються як заклинання і чарівні формули.

Обітована земля – земля ханаанеян, амореян, хіввеян та інших стародавніх племен, що за старозавітною традицією була обіцяна Яхве синам Ізраїлевим (Вих. 3. 8). Елемент заповіту між Яхве і народом Ізраїля. Завойована Ісусом Навином.

Обіцяна земля – згідно з біблійною традицією земля, обіцяна Авраамові Яхве. Елемент двосторонніх зобов'язань між Яхве і обраним народом. Бог віддає йому землю від ріки Єгипетської (сучас. р. Ваді ал-Аріш, яка відокремлює Палестину від Синайського півострова) до «великої ріки Євфрат» (Бут. 15. 18:21), а народ зобов'язується шанувати Бога і виконувати його настанови.

Обрізання – релігійно-магічний обряд відрізання крайньої плоти статевого органа чоловіків. В юдаїзмі центральний, з точки зору етноконфесійної належності, обряд, ознака завіту між Яхве і обраним народом. Здійснюється моєлом на восьмий день після народження малюка.

Пурим (від давньоєвр. пур – жереб) – свято на честь врятування євреїв від загрози знищення злим вельможею Аманом у часи перського царя Артаксеркса (IV ст. до н.е.).

П'ятикнижжя Мойсея, Тора (від давньоєвр. – вчення, закон) – назва перших п'яти книг Старого Заповіту: Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня. Описують, у сакранізованій формі, походження світу та людства; виникнення єврейського народу і встановлення його священного союзу (заповіту) з Богом; історію оселення євреїв у «обіцяній землі» – Палестині та їхні взаємини з іншими народами; становлення давньоєврейської релігії – культу Єгови. Авторство цих книг приписується пророкові Мойсеєві.

Рабин (від давньоєвр. «раббі» – мій учитель) – священнослужитель в юдаїзмі. В середньовічній Європі, в тому числі в Україні, очолював єврейську громаду і виконував також адміністративні функції.

Рай і пекло – за релігійними уявленнями місця перебування душ померлих залежно від поведінки в земному житті. Рай – це нагорода, «блаженство» за наслідування приписам своєї релігії і духовенства. Пекло – покарання за їх недотримання.

Рама (санскр. – прекрасний, як місяць) – в індійській міфології сьома аватара Вішну, в якій він звільняє людей і богів від тиранії царя ракшасів (демонів) Равани; головний герой старого індійського епосу «Рамаяна».

Реінкарнація – релігійне уявлення про посмертний перехід душ від однієї істоти до іншої – людини, тварини, іноді рослини.

Рош-Гашана – свято нового року в юдаїзмі, яке відзначається восени (єврейське літочислення ведеться від створення світу, що за традицією сталося 3760 р до н.е.).

Саддукеї – одне з політичних і релігійних угруповань в Іудеї II ст. до н. е. – I ст. н. е., яке складалося з так званої «священницької аристократії», Саддукеї не визнавали віру у воскресіння мертвих, існування ангелів і духів, відкидали месіанські ідеї. Були противниками вчення Ісуса Христа.

Сансара (від санскр. – повторення народжень і смертей) – в індуїзмі і буддизмі уявлення про єдиний ланцюг переходів душі з однієї оболонки в іншу.

Сикхізм (від санскр. сікх – учень) – одна з національних релігій Індії, поширена у північно-західній її частині, в основному у штаті Пенджаб. Виник наприкінці XV – поч. XVI ст. Засновник гуру Нанак (1469–1539 рр.). Віровчення ґрунтується на визнанні єдиного Бога; всі явища світу є проявом його сили; сикхізм вимагає також віри в гуру, засуджує кастовий поділ. Сикхи вимагають відділення штату Пенджаб від Індії.

Синагога (від грецьк. Synagoge – місце зібрань) – молитовний будинок і громада в юдаїзмі.

Синедріон (від грецьк. synedrion – зібрання, рада) – вищий політичний і судовий орган влади в Єрусалимі в I ст. до н. е. – I ст. н. е., який складався з представників жрецтва, світської аристократії і «законовчителів» Іудеї. На чолі синедріону стояв первосвященик. Засідав в Єрусалимському храмі в залі гацціт.

Синтоїзм (япон. синто – шлях богів) – національна релігія японців, що сформувалась в VI-VII ст. на базі родоплемінних анімістичних культів і шаманства. Поклоняються сонму божеств і духів (камі). Найважливішою серед божеств є сонячна богиня Аматарасу Омікамі. Священною книгою є збірник легенд «Кодзікі». Головний храм Ясукуні в Токіо.

Суккот, куші – осіннє єврейське свято врожаю, радощів і веселощів, яке приписано проводити у куренях із солом'яним або листяним дахом, що зветься сукка. Це символізує вдячність Богові за добрий врожай і нагадує події виходу євреїв з Єгипту, коли Бог, вивівши їх із пустелі, оселив у кущах.

Талмуд (від євр. ламейд – вивчення) – усне вчення юдаїзму. Складається з Мішни (виклад вчення) і Гемари (закінчення).

Фарисеї – суспільно-релігійна течія в Іудеї (II ст. до н. е. – II ст. н. е.), яка виражала інтереси середніх верств населення. Фарисеї проповідували вчення про потойбічне життя, в прийдешнє воздаяння, вірили в існування ангелів і духів, відзначалися показовим благочестям. Ісус Христос викривав їх гордість, лицемірство.

Хасидизм (від давньоєвр. хасид – благочестивий) – релігійно-містичний рух, що виник серед німецького єврейства під впливом хрестоносних походів, переслідувань, які сформували постійну готовність до страждань і мучеництва за віру, одночасно хасидизм отримав новий розвиток в Україні у XVIII ст. Засновником цієї течії був Бешт (1700–1760 рр.). Наголошував, що нерівність, яка існує у світі, не впливає на взаємини між Богом і людиною; справжній праведник не той, хто хизується своєю вченістю, а той, хто піклується про ближнього.

Цадик (від давньоєвр. – святий, праведний) – глава громади в хасидизмі. Згідно з уявленням хасидів цадик безпосередньо спілкується з Богом і допомагає досягнути його велич простим хасидам.

Шабуот – юдейське свято на честь дарування Богом єврейському народу Тори, відзначається за Біблією як свято жнив 6 сивана, на 50-й день після першого дня Пасхи.

Шакті (від санскр. – сила, енергія) – в індуїзмі – жіноча, творча, енергетична першооснова, сила. Богиня Сарасваті вважається за шакті Бога Брахми, Богиня Лакшмі – за шакті Бога Вішну.

Шива – один з основних індуїстських богів, природа якого суперечлива. Він одночасно вважається і милостивим творцем життя, і страшним богом знищення.

Яхве, Ягве – ім'я юдейського бога. Надаючи проголошенню імені Ягве «магічну силу», юдаїзм забороняє віруючим вживати чотирибуквене написання імені Ягве – IHVH. В Старому Завіті під цим написанням ставилися слова Адонай («Господь мій»), які проголошувалися віруючими замість імені Ягве.

Лекція 3 (2год.)

Світові релігії: буддизм, християнство, іслам

План

1. Статистичні дані, порівняльний аналіз та географія великих релігій світу.
2. Буддизм – між філософією і релігією. Генеза, напрями і практика буддизму. Трипітака.
3. Ісус Христос – основоположник християнської релігії. Основи християнської віри. Від першої християнської громади до розколу Церкви у 1054 р.
4. Суспільно-політичні умови виникнення ісламу. Коран. Практика і форми ісламу.

Семинар 3 (2 год.)

Від навчання Будди до великих релігій «об'явлення»

План

1. Характерні особливості світових релігій.
2. Дзен-буддизм: виникнення і поширення.
3. «Символ віри» та Нагірна проповідь Ісуса Христа.
4. Аналіз основних напрямів ісламу та їх поширення у світі.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Буддистський пантеон. Обряди, звичаї, свята.
2. Перші (спільні) вселенські християнські собори.
3. Міфологічна, історична та інші школи про особу Ісуса Христа.
4. Іслам в Україні: минуле і сучасне.

Методичні вказівки

В статистично-порівняльному аналізі та географії світових релігій необхідно детальніше розкрити географію буддизму, християнства та ісламу на континентах і в державах, пам'ятаючи при цьому, що три четверти християн живе в Європі і в обидвох Америках, майже всі мусульмани мешкають в Азії й Африці, а буддисти – у Східній Азії.

У контексті вивчення буддизму треба звернути увагу на те, що буддизм – це навчання людини, котра знайшла абсолютну мудрість через свою власну медитацію, без будь-якого Божого об'явлення. У зв'язку з цим буддизм відрізняється від християнства, де вчення хоч також походить від людини, але від Людини-Бога, котра переказала Боже об'явлення, тобто сам Господь Бог Ісус Христос став безпосереднім засновником християнства. Буддизм також відрізняється й від ісламу, пророк якого Мухаммед хоч і був тільки людиною, але вибраною Богом, щоб зібрати об'явлення Корану. Також треба вміти прикладно пояснити чотири правди вчення Будди, їхню моральність, вчення про реінкарнацію та нирвану в таких основних напрямках буддизму: хінаяна, махаяна, ваджраяна, пам'ятаючи, що буддизм не покладається ні на будь-якого Бога, а сам Будда не є ні пророком, ні спасителем. Необхідно розкрити прогресивність буддизму у порівнянні з індуїзмом, навести приклади щоденних практик буддистських монахів школи рінзай і сото, а також охарактеризувати географію поширення буддизму в Україні.

При розкритті винесених питань про християнське вірування необхідно звернути увагу на суспільно-політичні передумови зародження християнства, джерела цього віровчення, акцентуючи увагу на Новому Заповіті, людській і божественній природі особи Ісуса Христа, формуванні догматики й обрядовості на перших семи вселенських соборах, вченнях отців Церкви і Священному переказові, переслідуванні християн упродовж I–III століть, структуралізації церковних організацій, космополітизмові Христового вчення. Вміти охарактеризувати причини легалізації християнського віровчення в Римській імперії на початку IV ст., пояснити основні ересі в християнстві і шляхи їх ліквідації, розкрити причини зародження чернецтва, дати короткий аналіз християнізації Європи, в'яснити причини розколу християнства на два напрями: православ'я і католицизм.

Розкриваючи питання про іслам, необхідно акцентувати увагу на суспільно-політичних причинах зародження цього віровчення, особі пророка Мухаммеда, основних засадах віри, заповідях і обрядах, святах мусульман, їхніх священних писаннях Корані і Суні, характерних різницях між основними напрямками ісламу: сунізмом, шіїзмом, хариджизмом, їхній ієрархічній будові. Вміти висвітлити історію розвитку ісламу на українських землях у минулому і сучасному.

Контрольні запитання та завдання

1. Коротко охарактеризуйте загальні риси світових релігій.
2. Як виник і сформувався буддизм?
3. Розкажіть про віровчення і культ буддизму.
4. Поясніть особливості основних течій і напрямів буддизму.
5. Розкрийте соціально-політичні та ідеологічні передумови виникнення християнства.
6. Проаналізуйте «Символ віри» і Нагірну проповідь Ісуса Христа.
7. Поясніть основні догмати перших (спільних) вселенських соборів.
8. Які причини розколу християнства у 1054 р.?
9. Коли, де і за яких умов виник іслам? Розкрийте догматику ісламу і заповіді Мухаммеда?
10. Назвіть і коротко охарактеризуйте головні ісламські свята.
11. Які відмінності між суннітами і шиїтами?
12. Назвіть основні етапи історії ісламу в Україні.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Агнець – ягня, первісток в отарі, що використовувався у різних народів для жертвопринесення. Поширений у християнському вжитку вираз «агнець Божий» символізує євангельського Ісуса Христа, який своєю жертвовною смертю на хресті спокутував гріхи людей.

Алілуя (від давньоєвр. «халлелу» – хвалить, «ях» – Яхве) – хвалебний приспів в християнському богослужінні, звернутий до всіх осіб божественної Трійці.

Аллах (від араб. «альїлах» – бог) – ім'я Бога в ісламі. Аллах – єдиний і тільки один Бог, Творець Світу і господар Судного Дня, який вибрав Мухаммеда посланцем до людей. Найкоротший символ віри ісламу у словах: «Нема ніякого іншого Бога, крім Аллаха, і Мухаммед – посланець Його».

Амвон (від грецьк. *ambon* – рай гори) – підвищене місце у християнському храмі навпроти престолу, перед так званими царськими воротами, які ведуть до вівтаря. З амвона проголошують проповіді, читають євангелії під час богослужінь.

Амін (від грецьк. і лат. *amen* і давньоєвр. «Хай буде істинно») – слово, що вживається наприкінці християнських молитов, священних текстів, наприкінці євангелій, апостольських послань, як вияв повної згоди з істинністю їх змісту, підтвердження вірності Богові.

Анафема (від грецьк. *anathema* – прокляття) – у християнстві церковне прокляття від імені Бога, запроваджене в середині V ст. Вважається найвищою карою для віруючого, яка означає його відлучення від церкви, позбавлення надії на вічне спасіння.

Ангели (від грецьк. *angelos* – вісник) – згідно із віровченням юдаїзму, християнства чи ісламу, створені Богом безтілесні надприродні істоти, що повідомляють людям Його волю. Є три лики ангелів залежно від їх

наближеності до Бога: вищі (серафими, херувими, престоли); середні (панування, сили, влади); нижчі (начала, ангели, архангели). Добрі ангели допомагають людям, а грішні ангели є злі і шкідливі для людей, слуги сатани: демони, біси, джини (в ісламі).

Апологети – ранньохристиянські філософи, богослови і письменники (Юстин, Татіан, Тертулліан, Оріген та ін.), які в II–III ст., коли християнство зазнавало всіляких переслідувань, обстоювали переваги нової релігії в порівнянні з політеїстичними віруваннями.

Апостоли (від грецьк. apostolus – посланець) – мандрівні проповідники у первісному християнстві, які поширювали його ідеї у давніх громадах, а також серед нехристиян. Пізніше церква стала називати апостолами переважно тільки 12 найближчих учнів Ісуса Христа.

Аріанство – одна з течій у християнстві IV–VI ст. родоначальником якої був єгипетський священик з м. Олександрії Арій (п. у 336 р.). Звинувачувало офіційну церкву у визнанні двобожжя і виступало проти її вчення про єдину сутність Бога-Отця і Бога-Сина (Христа), вважаючи останнього нижчим Бога-Отця, як створеного ним. Вважав, що Христос відрізняється від людини тільки тим, що його наділено більш високими достоїнствами. Тим самим відкидався основоположний християнський постулат – ідея Боголюдини. Аріанство засуджувалося Вселенськими Соборами 325 і 381 рр. як ересь.

Ашура, шах сей-вахсей – головна дата шіїтського релігійного календаря, день вшанування пам'яті імама аль-Хусайна ібн Алі, що загинув у боротьбі за владу й був оголошений великомучеником.

Аят, айат (араб., знак, диво) – найменший відокремлений уривок коранічного тексту, вірш Корану.

Аятолла (араб. – досл. знак Божий) – найвищий титул шіїтського муджтахіда.

Бодхисатва (санскр., досл. – той, хто прагне просвітлення) – людина, яка прийняла рішення вийти з кола сансари і стати буддою.

Буддизм – світова релігія, яка виникла у VI–V ст. до н. е. в Індії і поширилася в Азії і на Далекому Сході. Засновник – царевич Сідхартха Гаутама. Після свого «пробудження» став Буддою. Основна ідея ґрунтується на твердженні, що «життя є страждання» і «шлях до порятунку». Поділяється на три течії: хінаяну, махаяну, ваджраяну. Джерело віровчення – священна книга Трипітака.

Вівтар (від лат. altus – високий, alta ага – підвищення) – підвищена частина храму, де відправляється богослужіння і священнодійство; відділена від середньої частини храму іконостасом.

Віфлеєм (від давньоєвр. Bethlehem), нині Бейт-Лахм – місто у давній Іудеї в якому, за євангелістами, народився Ісус Христос.

Голгофа (від араб. досл. – череп) – пагорб поблизу Єрусалиму, на якому, за євангелістами, був розп'ятий на хресті Ісус Христос. Є символом мук, страждання, терпіння у християнстві.

Джихад (араб.) – зусилля у справі поширення ісламу. Спочатку джихад розглядали як газават (від араб. «набіг» – війна за віру). Боротьба за віру визначається настановами Мухаммеда: не єднатися з язичниками і приводити їх до віри співом, «мудрістю і напучуванням»; вести з ворогами ісламу захисну війну; нападати на невірних завжди і всюди, за винятком священних місць. Загинутим під час джихаду обіцяно райське життя.

Дзен-буддизм (япон. – дзен, кит. – чань, від санскр. – дх'яна, тобто «медитація») – одна з найбільш впливових буддистських шкіл на Далекому Сході. Базовими ідеями є практика «передачі істини від серця до серця» і вчення про «раптове просвітлення».

Дхарма (санскр.), **дхамма** (палі) – дуже важливий термін не тільки буддизму, а й всієї індійської філософії. Виділяють 5 груп основних значень терміна: 1) доктрина, вчення; в буддизмі – вчення Будди; 2) правило; правильна поведінка, справедливість, закон; 3) умова, причина; 4) феноменальне; 5) вища реальність – спалах психофізичної енергії.

Зак'ят (араб.) – податок на майно і прибуток, що встановлений шаріатом і вважається одним з обов'язків кожного мусульманина; податок на користь бідних.

Ібіс – в ісламі – ім'я біса, що спочатку був одним зі створених із вогню ангелів, але відмовився поклонитися Адамові, якого сотворив Аллах з праху, і був за це скинутий з небес.

Ід аль-фітр (араб. – свято розговіння) – друге за значенням свято мусульман на честь завершення посту місяця рамадан. Полягає у спільній молитві, святковій трапезі і роздавання милостині біднякам та у відвідуванні могил прашурів.

Імам (від араб. «амма» – стояти попереду) – духовний керівник, голова мусульманської громади.

Іслам (від араб. покірність, віддання себе Богу) – світова релігія. Виник у VII ст. в Аравії. Засновник Мухаммед. В мусульманській громаді всі сторони життя людини і суспільства регламентовані релігією. Основа віровчення: визнання єдинобожжя і пророчої місії Мухаммеда, молитва (саят), піст (саум), податок на користь бідних (закят) і паломництво (хаджж). Поділяється на такі основні течії: хариджисти, шіїти, мурджіїти, мутазиліти і сунніти.

Кааб (араб. досл. – куб) – головне святилище ісламу, будівля у центрі «Заповідної мечеті» у Мецці. У східному куті будівлі в кладку вмурований «чорний камінь», нібито посланий Аллахом з неба. Мусульмани усього світу звертаються обличчям у бік каабу.

Клір (від грецьк. kleros – досл. жереб) – у християнській церкві узагальнена назва священнослужителів.

Коран (араб. «аль-куран», досл. «те, що читають») – священна книга мусульман, поділяється на 114 розділів (сур), а ті в свою чергу – на аяти. При житті Мухаммеда існував Коран в усній формі, а після був записаний. Містить настанови, повчання, правила, заборони, накази культового, етичного, юридичного, господарського характеру.

Курбан-байрам (араб.-тур. Ід аль-адха) – свято жертвопринесення тварин, головне свято мусульман у пам'ять про те, що Ібрагім був готовий принести Аллаху свого сина Ісмаїла. М'ясо тварин віддають бідним. До ритуалу свята входить спеціальна молитва, відвідання могил предків, поновлення одягу. Триває 3–4 дні.

Лама (від тибет. – вищий, небесний) – спочатку так називалися вищі ієрархи ламаїстської церкви в Тибеті, опісля – всі буддистські ченці в Монголії, Бурятії, Туві, Тибеті. Поділяються на вищих – гелун, середніх – гецул, нижчих – баньді. Якщо останній вважається представником Будди на землі, то вищі – втіленням будд і бодхисати, безгрішним і непогрішимим, з надприродними властивостями і здатністю спілкуватися з неземним світом.

Ламаїзм, тибетський буддизм – незалежний різновид махаяністського напряму в буддизмі, що сформувався в Тибеті у VII–XIV ст. у поєднанні махаяни із релігією тибетців бон-по (форма шаманізму). Засновником є лама Цзон-каба (XIV–XV ст.). Поширений серед тибетців, монголів, бурятів, тувинців і калмиків. На відміну від буддизму має ускладнену обрядовість із повною покірністю ламі. Акцентує на прийдешньому Будді-Майдарі, який покарає грішників і нагородить за релігійні заслуги гідних, встановить справедливе життя. Розроблено вчення про «10 чорних гріхів» і «10 білих чеснот» як основу моралі. Нинішній глава ламаїзму – вищий духовний авторитет Далай-Лама XIV (буддистський монах Тензін-Г'яцо).

Легат (від лат. *legatus* – посланець, посланник) – духовна особа, яка виконує в будь-якій країні особливе, постійне чи тимчасове доручення Папи.

Літургія (від грецьк. *litos* – загальний, *ergon* – справа) – обідня, найголовніше християнське богослужіння у християн. Є трьох видів: Івана Золотоуста, Василя Великого та літургія раніш освячених дарів (Григорія Двоєслова). Обов'язковий елемент для всіх літургій – здійснення таїнства причастя (євхаристії). У православ'ї складається з трьох частин: проскомідії, літургії оголошених та літургії вірних. У католицизмі складається із двох частин і є коротшою.

Махді (араб. – ведений) – особа, яка йде вірним шляхом під керівництвом Аллаха і має сповістити про кінець світу.

Медина – назва міста Ясриб, куди у 622 р. переселився Мухаммед, де заснував першу мечеть й оголосив значну частину Корану та сформував іслам як самостійну релігію. Була першою столицею ісламської держави.

Мекка – головне священне місто мусульман, де починав своє проповідництво Мухаммед, тут він оголосив старе святилище Каабу головною святиною ісламу й заповів туди хаджж.

Мечеть (араб, «масджид» – місце поклоніння) – релігійно-культува будівля, в якій моляться мусульмани. Має кілька мінаретів-башт, з яких муедзин закликає до молитви – азан (п'ять разів на день).

Мулла – служитель культу в ісламі з функціями вчителя у релігійних навчальних закладах.

Муфтії – вища духовна особа у суннітів.

Намаз (перс.), саят (араб.) – мусульманська канонічна молитва, яку виконують п'ять разів на день, котрій передує обов'язкове ритуальне вмивання.

Пасха, Великдень – свято свят християн, встановлене на честь «чудесного воскресіння» розіп'ятого на хресті Ісуса Христа. Але корені цього свята слід шукати в давньоіудейських віруваннях, коли щорічно в період весняного отелення тварин євреї-тваринники, прагнучи заручитися покровительством духів пустелі, приносили їм в жертву перше народжене ягнятко, звідси і пішла назва свята пейсах – умилоствлення. З розвитком юдейського культу Бога Яхве свято стало пов'язуватися з виходом їх з єгипетського полону, із очікуванням месії. Проте умилоствлену жертву-ягня в християнстві замінив Агнець Божий – Ісус Христос, який у перших семи століттях зображувався на іконах у вигляді ягняти. Спочатку християни відзначали свою Пасху одночасно з юдейською. Тільки на Нікейському соборі (325 р.) було визначено, що Пасха має відзначатися в першу неділю після весняного рівнодення і наступного за ним повного місяця. Саме тому Пасха є «мандрівним святом».

Різдво Христове – одне з головних загальнохристиянських свят. У католицизмі відзначається 25 грудня, у православ'ї і греко-католицизмі – 7 січня. Різниця у датах – через різні стилі календаря. Основу свята становить євангельське сказання про народження Сина Божого Дівою Марією.

Сангха – буддистська чернеча громада, що об'єднується у рамках одного монастиря.

Сунна (араб. – звичай, зразок) – святий переказ ісламу, викладений у формі висловів Мухаммеда та оповідей (хадисів) його діянь людьми, які близько знали пророка. Хадиси були записані у VIII–XI стст.

Схизма (грецьк. – розщеплення, розкол, розбрід) – церковний розкол у результаті суперечностей між послідовниками різних поглядів усередині церкви.

Такбір – виголошення молитовної формули «Аллаху Акбар» («Аллах – великий»). Багаторазовий такбір – одна з характерних особливостей мусульманського культу.

Тантризм – напрям у буддизмі та індуїзмі, який, використовуючи методи йоги, розробив специфічну систему езотеричної практики.

Трипітака (санскр. – три корзини або трійна корзина) – найбільш ранній збірник буддистської релігійної канонічної літератури, в якому зафіксовано викладене учнями Будди одкровення свого вчителя. Має три частини (пітаки): віная-пітака («корзина правил поведінки» в житті буддистських ченців); сутта-пітака («корзина сутр», в яких у формі притч, повчань, бесід, легенд, афоризмів, поем, коментарів викладається вчення Будди); абхідхарма-пітака («корзина тлумачення вчення», де розглядаються філософські та етичні проблеми, порушені самим Буддою).

Умма (араб. – народ, нація) – мусульманська громада, спільнота всіх мусульман.

Факір (араб. – бідняк) – 1) мусульманські мандрівні монахи, дервіші; 2) індуїстські монахи-аскети; 3) ясновидці, фокусники, дресирувальники, знахарі.

Халіф (араб. – спадкоємець, намісник) – духовний і світський глава теократичної мусульманської держави (халіфату).

Шаріат (від араб, «шаріа» – вірний шлях до мети) – комплекс юридичних норм, принципів та правил поведінки, релігійного життя й учинків мусульманина, дотримання яких є угодним Аллаху. Шаріат вважається божим законом, доведеним до людей через Коран та хадиси.

Лекція 4 (4 год.)

Світові напрямки християнства (православ'я, католицизм, уніятство, протестантизм) та їх розвиток в Україні до 1988 року

Заняття 1 (2 год.)

Православ'я і католицизм

План

1. Особливості догматики і культу православної церкви.
2. Організація і структура світового православ'я.
3. Поширення християнства на українських землях у I-X ст. Хрещення Русь-України: каузалістика.
4. Православ'я в Україні.
5. Католицизм – найбільший напрям у християнстві. Догматика і культ. Вселенські собори католицизму.
6. Організація Римо-католицької церкви. Католицизм в Україні.

Семінар 1 (2 год.)

Східна і Західна церкви

План

1. Догматичні та обрядові відмінності між католицизмом і православ'ям.
2. Боротьба за автокефалію. УАПЦ.
3. Роль католицького чернецтва у світовій історії.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Ідея Київської церкви. Митрополит Іларіон «Слово о Законі і Благодаті».
2. Християнські свята українців.
3. Соціальна доктрина Римо-католицької церкви.

Методичні вказівки

При ознайомленні з даною темою потрібно звернути увагу на ортодоксальність догматики і обрядів православ'я, вміти пояснити структурні відмінності між автокефальною, автономною і самоуправною церквами та навести їхні конкретні приклади. Пояснити причини, хід і значення запровадження християнства на Русі-Україні. На творі митрополита Іларіона «Слово о Законі і Благодаті» пояснити ідею Київської церкви як незалежного християнського центру світу. Коротко охарактеризувати Дванадцять свята на честь Ісуса Христа і п'ять Богородичних свят. Розкрити основні історичні віхи православ'я в Україні до 1988 р., окремо виділивши боротьбу за автокефалію у ХХ ст.

У контексті римо-католицизму необхідно розкрити основні догмати, котрі були прийняті на безпосередньо католицьких VIII–XXI вселенських соборах, розкрити основні історичні точки розвитку Римо-католицької церкви, наприклад, такі, як хрестоносні походи, Авіньйонська неволя, Велика Західна схизма, інквізиція, релігійна війна у Франції, Тридцятилітня війна, антикатолицизм Французької революції, утворення старокатоликів, «Культуркамф» у Німеччині, позицію папства у I і II Світових війнах, соціальну доктрину Римо-католицької церкви. Дати характеристику чернецтва Римо-католицької церкви, причини його зародження, основні різновиди та вплив його на розвиток культурно-суспільних відносин, розкрити історичний розвиток католицизму на українських землях. Уміти детально пояснити відмінності між католицизмом і православ'ям як в догматиці, так і в обрядах, без порушення феноменології релігії.

Контрольні запитання та завдання

1. Які особливості й відмінності віровчення та культу православної і католицької церков?
2. Розкажіть про головні свята православної церкви.
3. Що ви знаєте про сучасний стан православ'я у світі?
4. Що послужило причиною і мотивом прийняття князем Володимиром християнства?
5. Яким було церковне життя в Україні у XI–XVII стст.?
6. Розкрийте причини, хід і наслідки відродження українського православ'я в першій половині ХХ ст.
7. Яка особливість буття релігії і Церкви за умов тоталітарної доби?
8. Коротко охарактеризуйте діяльність Римо-католицької церкви у середньовіччі.
9. Розкажіть про найважливіші Вселенські собори католицизму.
10. Що ви знаєте про історію католицизму в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Абат (сирійськ. abba – отець) – на Заході з V ст. назва настоятеля монастиря. В церковній ієрархії абат стоїть нижче від єпископа.

Автокефалія (від грецьк. autos – сам, kephale – голова) – самоврядування, адміністративна незалежність помісних православних церков. Нині їх за офіційним церковним переліком є 15.

Автономія церковна (від грецьк. autos – сам, nomos – закон) у православ'ї – відносна самостійність церкви у справах внутрішнього управління. Автономні церкви підпорядковані автокефальним.

Аджорнаменто (від італ. – aggiornamento – осучаснення) – термін, яким Папа Іван XXIII (1958–1963 рр.) окреслив широку програму динамізації католицької церкви в русі її оновлення, наближення до сучасного світу шляхом модернізації ідейного арсеналу, культу, структури. Ці ідеї знайшли відображення у рішеннях II Ватиканського собору (1963–1965 рр.).

Апостольська столиця – так офіційно іменується папський престол в Римі, оскільки за Біблією в Римі перебували апостоли Павло і Петро, а останньому було доручено стати «каменем, на якому має бути побудована Христова церква».

Афон (Свята Гора) – всесвітньо відомий православний монастирський комплекс на північному сході Греції.

Беатифікація (від лат. beatus – блаженний і facio – роблю) – в Римо-католицькій церкві акт приєднання до лику блаженних. Нижчий ступінь у процесі канонізації.

Диякон (від грецьк. diakonos – служитель) – найнижчий ступінь священства.

Дієцезія (те саме, що й єпархія) – церковно-адміністративна одиниця Римо-католицької церкви, яку очолює правлячий єпископ.

Єресі (від старогрецьк. airesis – відбір, переконання, осягання) – релігійні вчення, відмінні від офіційної доктрини та організації.

Ігумен (від грецьк hegumenos – той хто веде, керуючий) – настоятель православного або католицького чоловічого монастиря.

Інок – узагальнена назва ченця в православ'ї.

Кардинал (від лат. cardinalis – головний) – другий за значенням член після Папи в Римо-католицькій церкві.

Конклав (від лат. cum clave – дослівно «закриті на ключ») – зібрання кардиналів, яке здійснюється відразу після смерті Папи для обрання нового.

Лавра (від грецьк. laura – досл. – прохід) – назва великих і найбільш впливових православних чоловічих монастирів, підпорядкованих у своїй діяльності вищій церковній владі. В Україні є дві лаври: Києво-Печерська (з 1182 р.) і Почаївська (з 1833 р.).

Нунцій (від лат. nuntius – вісник) – постійний дипломатичний представник (посол) Апостольської столиці в державі, з якою остання підтримує дипломатичні відносини, а також нунцій здійснює нагляд за діяльністю Римо-католицької церкви у країні його перебування.

Папа Римський (від грецьк. *papas*, лат. *papa* – батько, наставник, вихователь) – глава Римо-католицької церкви і верховний правитель держави-міста Ватикан. У церковній реєстрації на сьогодні фігурує 265 Пап. Нинішній Папа – Бенедикт VI (Йосиф Рацінгер). Назва «Папа» утвердилася з IV ст.

Папоцезаризм – намагання Західної, Римської церкви в особі Пап здійснювати владу в церкві й одночасно над світськими володарями. Характерний для середньовічної Європи.

Патріарх (від грецьк. *patriarhes* – праотець, родоначальник) – духовний сан верховних ієрархів у ряді християнських церков; глава автокефальної церкви у православ'ї.

Патріархат (від грецьк. *pater* – батько, *arche* – влада, начало) – церква, керована патріархом. В середині 1990-х рр. серед офіційно визнаних автокефальних помісних церков вселенського православ'я таких налічувалось дев'ять.

Подвір'я – представництво окремої православної церкви на канонічній території іншої церкви, наприклад, подвір'я Єрусалимської церкви у Москві.

Понтифікат – термін перебування на посаді Папи Римського, одним із титулів якого від V ст. є «верховний понтифік».

Примас (від лат. *primas* – першенствуючий) – в католицькій і англіканській церквах цей титул належить єпископу, який має вищу владу щодо духовенства певної країни.

Прозелітизм – намагання навернути в свою релігію послідовників інших віровчень.

Синод (від грецьк. *sinodos* – зібрання) – дорадчі органи при православних патріархах, Папі Римському, главах інших церков.

Скит (від грецьк. *asketos* – подвижник) – тип монастиря, розташованого у віддаленому пустельному місці. В Україні діє близько 10 скитів.

Ставропігія (від грецьк. – хрест і стверджую) – право духовних закладів, установ (монастирів, інститутів) на особливу самостійність у діяльності. Підпорядковувалися безпосередньо патріархам і користувалися особливими привілеями.

Старокатолики – послідовники течії, яка відкололась у XIX ст. від Римо-католицької церкви. Не прийняли догмат про папську непогрішимість, затверджений I Ватиканським собором (1869–1870 рр.) і були відлучені від Церкви. Утворили власну самостійну громаду, що отримала назву «старокатолицької», котра зберегла католицьке вчення про божественність Христа, Трійцю, вшанування Біблії як одкровення Божого, визнання семи таїнств, але водночас не підкорялися Папі Римському, заперечували догмат про непорочне зачаття Діви Марії, філіокве, обов'язковий цілібат духовенства, вшанування ікон. У 1889 р. до них приєдналася Утрехтська церква. Діють в Європі і США.

Старообрядництво – сукупність релігійних течій, що відкололися від московського православ'я у другій половині XVII ст. через відмову прийняти церковні реформи патріарха Никона. Ці реформи торкалися в основному

обрядової частини: заміна двоперстного хресного знамена триперстним, введення поясних поклонів замість земних, триразового повторення слова «алілуя» в церковнім співі замість дворазового, виправлення церковних книг та ікон за грецькими зразками та ін. Але глибина причини неприйняття реформи була в тому, що вона запроваджувалася одноосібним рішенням патріарха, а не соборним рішенням. Наприкінці XVII ст. старообрядництво розділилося на два напрями: попівщину і безпопівщину. З 1667 до 1971 рр. старообрядці були прокляті церковним собором РПЦ. В Україні на 2011 р. діють Старообрядницька церква (білокриницька згода) – 60 громад та Старообрядницька церква (безпопівська згода) – 13 громад.

Заняття 2 (2 год.)

Український греко-католицизм та протестантизм

План

1. Берестейська церковна унія Київської митрополії 1596 р.
2. Поунійна боротьба. Ідея українського патріархату у XVII ст. Ужгородська унія.
3. Замойський синод 1720 р. Репресії царизму проти УГКЦ.
4. А. Шептицький і Й. Сліпий. Катакомбний період УГКЦ.
5. Історичні умови виникнення і розвитку Реформації.
6. Ранній протестантизм: лютеранство, кальвінізм, англіканство.
7. Пізній протестантизм: баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво.

Семинар 2 (2 год.)

Уніатство і протестантизм як тенденції екуменізму

План

1. Й. Рутський і П. Могила – спроби екуменізму українського християнства.
2. Церква в українській козацькій державі.
3. Греко-католицька церква в діаспорі.
4. Протестантська ідея екуменічного руху.
5. Протестантизм в Україні.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Становище УГКЦ в XIX ст.
2. Особливості протестантського віровчення і культу.

Методичні вказівки

У контексті ознайомлення з історією, догматикою і культом УГКЦ необхідно звернути увагу на зовнішні і внутрішні причини Берестейської унії 1596 р., наслідки цього Берестейського собору для українського християнства, ролі козацтва в поунійній боротьбі. Вміти загально проаналізувати «Артикули, що належать до з'єднання з Римською церквою». Дати характеристику причин і

наслідків Замоїського синоду 1720 р., пам'ятаючи при цьому про підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархату у 1686 р. Розкрити історично-релігійне тло УГКЦ у XVIII–XIX ст. і її роль у культурному і національно-патріотичному вихованні українців: василіянські школи, морально-просвітницькі програми церкви, роль греко-католицького духовенства у патріотично-політичному вихованні своїх віруючих у період і після «весни народів». Розкрити репресії царизму проти УГКЦ. Пояснити позицію УГКЦ в першій половині XX ст. та реакцію до неї комуністичних режимів як в Україні, так і в країнах соцтабору. Показати життя УГКЦ в катакомбний період 1946–1989 рр.

У питаннях, котрі стосуються протестантизму – його виникнення, догматично-культових особливостей, історії розвитку і поширенні – треба зазначити, що прагнення реформи Католицької церкви визріло ще у XIV–XV ст. і тільки Реформація конкретно започаткувала релігійно-реформаторську діяльність, прагнучи очищення католицизму від надмірностей і матеріальних зловживань, щоб знову повернути Церкву до її духовного призначення. Розбіжності в баченні цих реформ між Римо-католицькою церквою і такими реформаторами, як Лютер, Цвінглі, Кальвін та, зрештою, й королівського двору Англії, призвели до розколу католицизму і формування нового (третього) напрямку світового християнства – протестантизму.

У наступних століттях ідею раннього протестантизму підхоплює пізній протестантизм, немов відкриваючи все нові й нові, до цього мало акцентовані, біблійні істини. Тому необхідно знати відмінності між кожною із цих найчисельніших деномінацій як в догматиці і обрядах, так і в історії та географії поширення у світі й окремо в Україні. При цьому також потрібно добре орієнтуватися в екуменічному русі, що народився протестантськими деномінаціями, а також зазначити роль митрополита УГКЦ Андрея Шептицького в екуменічних процесах, котрі не втратили своєї актуальності й у наш час.

Короткі запитання та завдання

1. Розкрийте причини, хід і наслідки Берестейської унії.
2. Що ви знаєте про Ужгородську унію?
3. Яка роль Замоїського синоду 1720 р. в історії УГКЦ?
4. Розкажіть про репресії царизму проти УГКЦ.
5. Висвітліть подвижницьку діяльність митрополита Андрея Шептицького і патріарха Йосипа Сліпого.
6. Охарактеризуйте катакомбний період УГКЦ.
7. Назвіть причини Реформації.
8. Які відмінності між протестантизмом і католицизмом?
9. Які особливості раннього протестантизму?
10. Як поширювався ранній протестантизм в Україні?
11. Які особливості віровчення і культу пізнього протестантизму?
12. Які історизм і географія пізнього протестантизму в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Архієрей (від грецьк. *archiereus* – старший священик) – загальна назва вищих церковних ієрархів (єпископів, архієпископів, митрополитів, патріархів).

Благовіст (благовістити добру звістку; в переносному значенні – дзвонити в церкві) – удари в один (середній) дзвін для сповіщення про церковну службу і закликання до неї віруючих, а також під час самої літургії згідно з порядком її відправлення. Занесені на Русь із Заходу, ймовірно із Ірландії.

Булла (від лат. *bullā* – кулька) – найважливіший папський документ, який містить його звернення, постанову або розпорядження, пишеться латинською мовою і називається за початковими словами тексту. Скріплюється круглою металевою печаткою – буллою (звідси і назва).

Вікарій (від лат. *vicarius* – заступник) – заступник духовної особи. У Католицькій церкві вікарієм Ісуса Христа вважається Папа Римський. У протестантизмі зустрічається як помічник священика. В інших християнських напрямках – як помічник єпископа-ординарія. Може мати сан єпископа.

Глосолалія (від грецьк. *glossa* – незрозуміле слово і (*alien* – говорити) – поняття, яке використовується в деяких конфесіях для позначення розмови віруючого з Богом «незнайомою» мовою при сходженні на нього Святого Духа. Згідно з уявленнями п'ятидесятників глосолалія є обов'язковою ознакою хрещення Святим Духом, його «зовнішнім свідченням».

Гугеноти (від нім. *Eidgenossen* – соратник) – прихильник кальвінізму у Франції в XVI-XVIII стст.

Гусити – учасники національно-визвольної боротьби в Чехії на чолі з Я. Гусом, які в першій половині XV ст. виступили проти засилля німецьких феодалів і Католицької церкви. Гусити сприяли створенню передумов для Реформації у Європі.

Екуменічний рух (від грецьк. *oikumene* – заселена земля, світ) – об'єднавчий рух християнських церков, започаткований протестантизмом на Единбурзькій Всесвітній місіонерській конференції 1910 р.

Енцикліка (від пізньолат. *encyclicus* – окружний, загальний) – спочатку було як окружне послання єпископа. У сучасному католицизмі – послання Папи Римського до церковної ієрархії або до всіх католиків, присвячене найбільш важливим релігійним, моральним, суспільно-політичним проблемам. Енцикліки пишуться латинською мовою і називаються за першими двома словами тексту.

Катакомби (від грецьк.-гальськ. *kata i tumba* – досл. «під могилою») – місця для поховань, які влаштовувались у покинутих копальнях. За доби гонінь на християн використовувались як місця молитовних зібрань. Найвідоміші катакомби знаходяться у містах Рим, Неаполь, Сіракузи та ін.

Кірка, кірха (від нім. *Die Kirche* – храм, церква) – материнський храм, для якого характерні строгі форми і скромний інтер'єр.

Конфірмація (від лат. *confirmatio* – зміцнення) – таїнство миропомазання у Католицькій церкві над дітьми 7-12 років у присутності їх батьків і родичів: у протестантизмі не має містичного смислу й означає досягнення молодими

людьми церковного повноліття (14-16 років) і як свідоме прийняття ними християнської віри та включення їх до складу релігійної громади.

Моці – рештки померлих, які збереглися тривалий час нетлінними, що, за релігійною уявою, засвідчує їхню святість.

Реформація (від лат. reformatio – перетворення, виправлення) – національно-визвольний та суспільно-політичний рух в Європі XVI–XVII ст., який знаменував перехід від Середньовіччя до Нового часу, від феодального до буржуазного ладу. Відбувався під релігійними гаслами, був спрямований на реформу Католицької церкви. Завдяки реформації виникає протестантизм.

Собор Львівський – собор, скликаний 8-10 березня 1946 р. з ініціативи партійно-державних органів влади для ліквідації Української греко-католицької церкви. З 8–10. 03. 1946 до 20. 11. 1989 рр. УГКЦ в Україні діяла нелегально.

Таїнства (від лат. sacramentum) – обрядові дії в християнстві, через які, за вченням церкви, віруючому передається Божа благодать. Православні, католики, греко-католики визнають сім таїнств: хрещення, миропомазання, сповідь, причастя, шлюб, священство, елеопомазання. У більшості протестантських церков зберігаються, як таїнства, – хрещення і причастя.

Целібат (від лат. caelebs – неодружений) – обов'язкова безшлюбність католицьких священників. Запроваджений в XI ст. Папою Григорієм VII.

Лекція 5 (2 год.)

Біблія – священна книга юдеїв і християн

План

1. Біблія, її склад і структура.
2. Світ Нового Заповіту.
3. Синоптичні Євангелії і Євангеліє від Івана.
4. Світоглядні й моральні основи Біблії.
5. Переклади Біблії українською мовою.

Семинар 5 (2 год.)

Біблія як історично-культурне явище

План

1. Біблійна історія Старого Заповіту.
2. Біблійна історія Нового Заповіту.
3. Біблія в катихизмі вчора і сьогодні.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Ісус – людина свого часу.
2. Світ листів апостола Павла.
3. «Бог є любов».

Методичні вказівки

Виходячи із теми лекції, можна стверджувати, що Біблія є Святим Письмом тільки двох релігій: юдаїзму (Старий Заповіт) і християнства (Старий та Новий Заповіти). Але в контексті земного буття людини це не так – Святе Письмо є для всіх. І через книги про Старий та Новий Заповіти кожен має доступ до багатства Божого Слова. Людство читає Біблію з давніх давен. Єврейський народ читав Біблію, писану раніше, і творив нове «слово» віруючих, нові тексти. Сам Ісус з Назарету із повагою ставився до Біблії (Старого Заповіту), виявляв свою віру і заохочував своїх учнів та народ відкриватися Богові. Згодом апостоли несли народам євангеліє життя, смерті і воскресіння Христа. Новий Заповіт є свідком цього вияву і перемін, викликаних тією подією в житті людей. Апостоли оповістили світові про цю зустріч з Богом в Ісусі Христі. Біблія не є «чарівною паличкою», щоб розв'язувати наші сучасні щоденні проблеми. Але, якщо ми люди віруючі і віримо в Господа нашого Ісуса Христа, то повинні обов'язково знати про життя Ісуса Христа з Назарету, про те чого Він навчав, Його історію, порівнювати наше життя і вияв віри тих, що описані в Біблії, зрештою вміти бачити в Біблії не тільки релігійний феномен, але й її історично-культурну сутність. Тому читання Святого Письма, його розуміння є необхідним, якщо хочемо жити глибокою і тривалою вірою, якщо хочемо спасти свої душі.

Ця тема вимагає від студентів ширшого пізнання Біблії в контексті історії її написання, канонічності текстів, їх складу і структури як у Старому, так і Новому Заповітах, виходячи із поділу книг за змістом, у розумінні авторства і непомильності Біблії, в умінні пояснити історію написання, ідею та зміст кожного із Євангелій. Також показати роль і значення Біблії в системі богослов'я і моралі як катихизи, пам'ятаючи, що Новий Заповіт є благодаттю та істиною і Бог карає зло і нагороджує добро. Ще раз зробити акцент на аналізі змісту Декалога й Нагірної проповіді Ісуса Христа, Дій Апостолів та значенню для християнського віровчення сутності листів апостола Павла.

Уміти проаналізувати перші, «базові», переклади Біблії, її переклади церковнослов'янською та українською мовами, при цьому розкрити вклад у переклад Біблії від 1903 р. Івана Пулюя.

Контрольні запитання та завдання

1. Яку структуру має Біблія?
2. Які є апокрифічні книги і чому вони так називаються?
3. Охарактеризуйте складові Старого Заповіту та його головні ідеї.
4. Дайте характеристику книгам Нового Заповіту.
5. Які головні ідеї Нового Заповіту?
6. Співставте моральні принципи Декалогу і Нагірної Проповіді Ісуса Христа.
7. Що знаєте про найдавніші переклади Старого і Нового Заповітів?
8. Розкажіть про перший повний переклад Біблії українською мовою.
9. Коротко розкрийте відомі вам повні чи часткові переклади Біблії українською мовою.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Авраам (від давньоєвр. «батько багатьох») – біблійний патріарх, шанований в юдаїзмі, християнстві та ісламі (Ібрагім). Вважається прабадьком євреїв (через Ісаака) та арабів (через Ісмаїла). З іменем Авраама пов'язаний початок віри в єдиного Бога (монотеїзм), а також укладання заповіту (угоди) з Богом, закріпленого в обряді обрізання. Самовідданість Авраама, виявлена в жертвопринесенні Ісаака, вважається зразком релігійності.

Адам (від давньоєвр. досл. – земля) – за Біблією, перша людина, створена Богом із пороку земного за своїм образом і подобою на 6-й день творіння.

Андрій Первозваний – один із апостолів, учнів Ісуса Христа. Згідно з Євангелієм, Андрій – рідний брат Петра. Первозваним його нарекли тому, що був першим вибраним Ісусом собі в учні. Місіонерство проводив у Франції та Скіфії. По Дніпру дійшов до майбутнього місця розташування Києва, встановив тут свій хрест і прорік, що «на сіх горах засіє благодать Божія» і «буде град велик, церкви многи і мать Бог воздвигнути». Достовірність версії про апостольську проповідь апостола Андрія в Русі викликає сумніви істориків.

Апокрифи (від грецьк. apokrifos – таємний, секретний) – релігійні твори, які офіційно не визнані священними, неканонічні. Існують старозавітні та новозавітні апокрифи.

Біблія (від грецьк. Biblia – книга) – священна книга християнства та юдаїзму (Старий Завіт). Виникла впродовж I тис. до н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів, які юдейська та християнська традиції вважають богонатхненними. Складається з двох частин: Старого Завіту, визнаного юдеями й християнами, та Нового Заповіту, власне, християнської частини Біблії. Мовами Біблії є давньоєврейська та арамейська у Старому Завіті та грецька (койне) – у Новому Завіті.

«Біблія короля Якова» – англійський текст Біблії, переклад якого з грецької мови був санкціонований королем Яковом I Стюартом і завершений у 1611 р. Здійснений на противагу Вульгаті, поширений серед англомовних протестантів.

Ваал або Вал – пан – назва колишнього язичеського божества, богошанованого у Фінії і Сирії, а спочатку – назва божества, під якою деякі стародавні східні народи богошанували сонце як Господа небес. Покоління Ваалу було головним і до того ж звичайним гріхом стародавніх євреїв. Ідолослужіння у стародавніх ізраїльтян Ваалу супроводжувалося великою урочистістю і пишнотою. Йому будували капища, в яких ставили ідоли.

Вифлеєм (дім хліба) – ізраїльське містечко, що знаходиться за кілька кілометрів на південь від Іерусалиму. Тут народився царепророк і псалмоспівець Давид. Тому Вифлеєм ще називають містом Давида. Тут, що основне, народився Спаситель Ісус Христос. У IV ст. імператриця Олена над печерою Різдва Христового спорудила Храм на честь Богоматері. Середній вівтар його знаходився над печерою. Звідси ведуть сходи (15) у підземну церкву, у безпосереднє місце народження Спасителя.

Вульгата (від лат. *vulgatae* – звичайна, народна) – латинський переклад Біблії, виконаний у 384–405 рр. Єронімом Блаженным з єврейських та грецьких манускриптів. У VIII ст. текст Вульгати був перевірений радником Карла Великого абатом Алкуїном. Вульгата була канонізована Тридентським собором 1546 р., а наприкінці століття (1589, 1592 рр.) за Пап Сикста V та Климента VIII прийнята Римо-католицькою церквою як офіційний текст Біблії під назвою *Biblia sacra Vulgate editionis Sixti V Pont. Max. Jussu recornita et Climentis VIII auctoritate édita*.

Геннадіївська Біблія – перше повне зібрання біблійних книг церковнослов'янською мовою, здійснене у 1499 р. за наказом Геннадія, новгородського архієпископа (1484–1504 рр.). Списки текстів для цієї Біблії збиралися в різних місцях; деякі книги перекладалися з Вульгати та єврейської мови. Копія цієї Біблії була надіслана кн. К. Острозькому і стала основою для видання Острозької Біблії в 1580 р.

Єва, Ева (староєвр. Хава – та, що дає життя) – згідно з Біблією – перша жінка на Землі, прамати людства, створена Богом на 6-й день його творіння з ребра Адама і приведена йому як дружина. За непослух Бог вигнав Єву разом з Адамом із раю і засудив їх. Єва за свій гріх мала «в болях ... народжувати дітей», а чоловік буде панувати над нею.

Євангелія (від грецького *euangelion* – блага вість) – ранньохристиянські твори, які оповідають про життя Ісуса Христа, розкривають зміст його вчення. Нині відомо понад 30 Євангелій. Але тільки 4 із них ввійшли в канонічний текст Нового Завіту – Євангелії від Матвія, від Марка, від Луки і від Івана. Їхнє затвердження відбулося на I Вселенському Нікейському соборі 325 р.

Завіт, Заповіт (давньоєвр. *berit*, грецьк. *diateke* – союз, угода) – поняття Біблії, яке означає сакральний союз Бога з людством. За Біблією, початок Завіту – перебування перших людей у раю, розірваний внаслідок гріхопадіння. Завіт відновився через праотців та пророків Ноя, Авраама, Мойсея. Проте через людську гріховність цей Завіт не був досконалим. Тому Бог через Ісуса Христа та його викупну жертву здійснив «Новий» (порівняно з попереднім, «Старим») Завіт, зразок істинного богооб'явлення. Бог визначив умови Завіту, обіцяючи людям певні благословення. Новий Заповіт з Господом укладається через таїнство хрещення і поновлюється через таїнство причастя.

Канон (від грецького *kanon* – правило, зразок) – у релігійному контексті – установлення щодо віровчення, догматики, культу, церковної організації, що ведуться від апостолів, Отців церкви або вироблені церковними соборами; церковна традиція як зразок. Має догматичний характер. У християнстві канонами є: Символ віри, вчення Ісуса Христа та апостолів, книги Святого Письма, правила літургії і обрядів та ін. Канон є джерелом і виявом віровчення, культу та церковного права.

Нагірна проповідь – за Євангеліями, проповідь Христа на горі перед апостолами. Це – стислий виклад соціальних і моральних принципів первісного християнства; розкриття істотної відмінності Нового Завіту від Старого; переосмислення моральності на засадах любові – центральної для

християнського віровчення категорії. В Нагірній проповіді підноситься значущість у суспільстві тих, хто духовно великий, хто вирізняється блаженством. Зміст Нагірної проповіді є своєрідним пошуком гуманістичного розв'язання проблем людини.

Пересопницьке Євангеліє – рукописний переклад чотирьох Євангелій «из языка болгарскаго на мову рускую». Створено в 1556-1561 рр. в Пересопницькому Пречистенському монастирі (нині Рівненська область). Переклад створив архімандрит монастиря Григорій, а переписав чернець Михайло. Було власністю монастиря, а згодом – гетьмана Івана Мазепи, Переяславського собору. Зберігається у Центральній науковій бібліотеці НАН України. Національна святиня.

Септуагінта (лат. septuaginta – досл. сімдесят) – переклад Старого Завіту грецькою мовою у III-II ст. до н. е. для потреб єврейської діаспори. За легендою, здійснений за 72 дні 72 старійшинами на чолі з Аристеєм в Александрії на запрошення єгипетського царя Птолемея II Філадельфа. Містить крім канонічних текстів біля 10 апокрифів, котрі входять до православних і католицьких видань Біблії.

Таргум (від гебр. – «переклад») – переклад Старого Заповіту арамейською мовою, що стала побутовою для більшості юдеїв. Найвідоміші з них: Таргум Йонафана (V ст. до н. е.), Таргум Онеклос – переклад П'ятикнижжя (V ст. до н. е.), Таргум Єрусалимський – переклад Пентатеуху (П'ятикнижжя).

Лекція 6 (2 год.)

Неорелігії та секти світу

План

1. Загальна характеристика та спільні риси культів і сект.
2. Різновиди культів і сект: західні, східні, змішані та їх конфесійні особливості.
3. Окултні вірування: окультизм, спіритизм, сатанізм.

Семинар 6 (2 год.)

Нові релігійні рухи в Україні

План

1. Особливості поширення нових релігійних течій в Україні.
2. Типологія нетрадиційних і нових релігій в Україні та їх характеристика.
3. Місце нетрадиційної релігійності на поліконфесійній мапі України.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Особливості неорелігійних процесів в Україні.
2. Українське неоязичництво.
3. Неохристиянство, його течії, їх історія і віровчення.

Методичні вказівки

Неорелігії – термін, яким позначають сформовані в останніх двох століттях нові конфесії, релігійні групи, духовні течії і навіть церкви, в появі котрих відобразилися модерні процеси в релігійній сфері, зумовлені змінами світоглядних парадигм, кризою традиційних релігій, взаємовпливами різних культурних світів. Для нових релігійних рухів характерна еклектичність – схильність до запозичення положень різних віровчень, їх комбінування, вироблення свого віровчення та його пропаганда. Власне, від наявності тих чи інших священних книг у релігійному вченні можна класифікувати неорелігії на групи.

Неорелігії не обминули й України, особливо в останні роки, і є присутніми на релігійній мапі нашої держави поряд із т. зв. традиційними для нас релігіями: православ'ям, греко-католицизмом, ісламом. Нетрадиційність неорелігій характеризується тим, що вони історично не успадковані нашим народом від попередніх епох, не мають коріння релігійної духовності, ментальності, культурно-побутових традицій. Але популяризуються і поширюються місіонерами-проповідниками із їхніх історичних батьківщин, створюючи свої самодостатні й незалежні релігійні організації, а своїх засновників і керівників вважають обраними Богом. В сучасній Україні, на її релігійній палітрі, представлено майже всі відомі у світі неорелігійні напрями.

Тому дана тема вимагає від студентів знань загальної характеристики та спільних рис культів і сект, їх різновидностей і особливостей віровчень найпоширеніших із них, історизму їхніх виникнення і появи на поліконфесійній мапі світу й України. При цьому необхідно звернути увагу не тільки на такі неорелігійні рухи, як: Церква Ісуса Христа святих останніх днів, Свідки Єгови, Християнська Наука, Церква Христа, Новоапостольська церква, Товариство свідомості Крішні, Трансцендентна медитація, Церква наукології, Теософія, Велике біле братство, бахаїзм, сатанізм та інші, але й на українське неоязичництво: Рідна віра, РУНВіра, Собор рідної віри. Необхідно вміти проаналізувати особливості неорелігійних процесів в Україні.

Контрольні запитання та завдання

1. Дайте означення новітніх релігійних рухів.
2. Поясніть, чому з'являються нові релігійні течії і як вони утверджуються на релігійному ринку.
3. Розкрийте класифікацію неорелігій.
4. Охарактеризуйте загальні ознаки неорелігій.
5. Проаналізуйте окремі нетрадиційні релігійні рухи.
6. Які з відомих вам неорелігій мають автохтонне походження або національне коріння в Україні?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Аберації – у культурі «Церкви Саєнтології» містять в собі нераціональну чи неадекватну поведінку, що є наслідком дії інграм.

Агні-йога або **Жива етика** (санскр. – «вогняна йога») – езотерична, теософська течія, заснована Миколою та Оленою Реріхами у другій половині 1920-х років, на основі перших книг вчення «Живої етики» (1924–25 рр.), «Агні-йоги» (1929 р.) та ін. Основним принципом Живої етики є ідея про загальну Любов як основу гармонійного розвитку світу, що бере свої витoki у християнстві та вченні Рамакрішні. Це любов до Бога, вона має бути безмежно великою, відвертою і всепрощаючою. Але Бог – у всьому, що оточує нас. Головне втілення Бога на землі – це людина, тому кожна людина заслуговує на любов. Жива етика рекомендує відмовитися від багатьох звичок та розкошів і присвятити життя праці заради Світла. Тільки так можна досягти трансцендентне знання, а умовою досягнення Світла є духовність, власне, творча праця і радість від неї. Агні-йога має послідовників в Україні.

АУМ сінрікьо, Вчення істини АУМ – неокульт східного типу, створений у 1989 р. в Японії Сьоко Асахарою. Його вчення поєднує в собі ранній і тибетський буддизм, індійську та гімалайську йоги, даосизм та християнство. У центрі його «альтруїстичної філософії» стоїть ідея порятунку всього людства. Такий порятунок містить три основні положення: позбавлення людства від хвороб; досягнення щастя у цьому світі; досягнення процвітання і звільнення. Це віровчення ґрунтується на п'яти принципах: визнання авторитету Великого Гуру; віра в свою доктрину; обов'язковість ініціацій; розвиток природних задатків людини; досягнення просвітлення і звільнення. Для досягнення останнього, віруючий повинен виховувати в собі чотири «великі невимірні стани душі», а саме: святу любов до всіх живих істот; святе ставлення до душ, далеких від істини; святу похвалу тим, хто на шляху духовного розвитку; святу байдужість до виявів доброї чи поганої кари. Послідовників є близько 3 тис. в Японії, Німеччині, США, Росії та ін. країнах. Після масових газових диверсій секти в Японії і Москві закриті. Нечисленні групи послідовників АУМ сінрікьо є в Україні, але в реєстрації їм відмовлено.

Бахаїзм – синкретичний культ. Виник у 1863 р. на основі реформування ісламського вчення бабізму. Назва від імені засновника – Хусейна Алі Нурі (1817-1892 рр.) – Баха-Улли (Блиск Божий). Основні положення сформульовано в книжці Баха-Улли «Кітабе Акдес» (Священна книга), котру він написав у 1872 р. В ній проголосив себе Дванадцятим імамом, повернення якого з надією чекали мусульмани-шиїти, а також «Святим духом» («махді»), повернення якого було обіцяно Ісусом. Прихильники руху бахаїзму вважають, що саме їх покликано об'єднати релігії та встановити загальний мир на землі. Вчення Баха-Улли засноване на ідеї циклічності історії людства. Воно робить акцент на освіченості людства. Земне життя – це підготовчий етап до загробного існування, тому він повинен відбуватися активно, розвивати в людині високі моральні принципи. За законом Нової ери бахаї повинні виключити із свого вжитку всі шкідливі звички і вчинки, бо це етапи для створення світової єдності

людей, тому що «світ – єдина країна, і всі люди – її громадяни». Вони лояльні до урядів і політики. Їхній основний постулат «релігія – шлях до єдності». У вченні бахаї відсутні пророцтва про кінець світу чи приходу Бога, проте Баха-Улла вважається носієм божого послання до Нової ери. Рух бахаї має 70 тис. представників у різних країнах світу і налічує понад 6,5 млн. віруючих. В Україні на 2011 р. діяло 13 громад віри Бахаї.

Богородицька церква (Церква Божої Матері, що Преображається) – новітній християнський культ, заснований у 1984 р. в Росії т. зв. архієпископом Іоаном (Береславським). У 1992 р. богородицький рух трансформувалася у Церкву Божої Матері (Богородицьку церкву), а у 1994 р. – в Російську Маріанську церкву. Центр церкви – Московський престол, при якому створено монастир, духовну академію та секти. Віруючі церкви переконані, що єдиним шляхом розв’язання проблем є укладення кожною душею заповіту з Божою Матір’ю як Рятівницею світу. Вчення синкретичне і містить в собі спектр езотеричних поглядів від астрології, індуїстської містики, усякого роду «астралів» і шамбали до кабали і теософії. В Україні на 2011 р. Богородична Церква мала 8 зареєстрованих і 4 незареєстрованих громад, котрих найбільше у Донецьку, Києві, Запорізькій і Миколаївській областях.

Велике біле братство – синкретичний неорелігійний культ, заснований кібернетиком Ю. Кривоноговим у 1990 р. в Києві на основі стародавньої ведичної релігії, буддизму, крішнаїзму, християнства, теософії. Акцент ставився на зображенні нашого суспільства виключно сатанинським, що позначене «числом звіра», тобто 666, на неоапокаліптичних віщуваннях про кінець світу (останній мав відбутися 24 листопада 1993 р. з епіцентром у Києві). Ю. Кривоногов і його дружина М. Цвигун проголосили себе божествами, інші проповідники дістали імена біблійних пророків. Згодом Цвигун була проголошена «Богом Живим Марією Деві Христос». Особливу ставку це вчення робило на молодь. Діяльність була відверто антисуспільного спрямування і наприкінці 1993 р. була припинена правоохоронними органами, а керівники цього культу – ув’язнені. У 1994 р. серед «братчиків» стався розкол. Нечисленні групи Білого братства продовжують існувати у самоізоляції без серйозного впливу на ситуацію в релігійному середовищі в Україні. На 2011 р. в Україні діяло 2 незареєстровані громади Великого білого братства ЮСМАЛОС.

Відуні – в езотеричному вченні, у магії, – люди з генетичною пам’яттю, яка виявляється в незумовленому знанні надприродних шляхів досягнення тієї чи іншої мети.

Демонологія (від грецького *daimon* – дух, божество та *logos* – вчення) – наука, яка займається вивченням питань, пов’язаних із походженням зла, діяльністю сатани та інших демонів і протидією їм.

Дурга (буквально – віддалена, недосяжна) – дружина Шиви, втілення його енергії, одна з найпопулярніших богинь в індуїзмі. Під ім’ям Деві виступає об’єктом поклоніння шактистів у тантризмі.

Езотеричний (від грецького esoterikos – таємний, внутрішній) – той, що належить лише посвяченим у таємниці.

Еклезіологія (від грецького ekklesia – зібрання, церква і logos – вчення) – богословське вчення про церкву як містичне «тіло Христове», як духовний організм, життя якого неможливо втиснути у вузькі рамки земного буття.

Енергети – люди, які працюють безпосередньо з енергією, котру модулюють в собі і потім викидають її, певним чином впливають на навколишніх. Різновидом енергетів є т. зв. екстрасенси.

Есхатологія (від грецького eschatos – останній, logos – вчення) – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу. Складовими є уявлення про Царство Боже на землі, про антихриста, воскресіння мертвих, страшний суд, рай, пекло та ін. В сучасних умовах є також однією з тем футурології.

Інграма – несвідоме враження, котре містить фізичний біль чи больові емоції. Інграми накопичуються з часом і переходять з досвіду минулих життів. Фігурує у Церкві Саєнтології.

Калі (буквально – чорна, темна, темно-синя) або **Махакалі** (Велика Калі), а також **Ш'яма** (Чорна) – одне із імен дружини Шиви, образ якої відтворює найбільш грізну сторону характеру богині, бо, начебто, вона з'явилася на світ з образу Дурги, коли та була дуже розгніваною, і тому має чорний колір. Поклоніння Калі, особливо серед індійських тантристів, має давню традицію.

Карма – ідеальна субстанція в культурах східного типу, що безпосередньо впливає на долю людини і формується завдяки рівню духовної досконалості та вчинкам людини, здійсненим у попередніх і в цьому життях.

Кейс – загальний термін для людини, яка продовжує терапію. Цим словом у Церкві Саєнтології позначають її стан. Кейс людини – це те, як вона реагує на навколишній світ.

Клір – у саєнтології – людина без аберацій, позбавлена інграм. **Кольори магії** – наріжний камінь усіх досліджень, пов'язаних з магією. Розташовуються на променях зірки таким чином: білий – психоматична магія через виділення енергії; чорний – психоматична магія через поглинання енергії; блакитний – магія води; червоний – магія вогню; зелений – магія живої природи, рослинна магія; сірий – магія неживої природи, каменю, неорганічного світу; фіолетовий – «нічна» магія, магія мертвої природи, «цвинтарна», некроматична; жовтий – магія сонячного світла, зірок; синій – магія простору; оранжевий – магія часу.

Люциферіанці – сатаністи, віровчення яких являє собою синтез сатанізму з язичництвом. Люцифера вони вважають богом, що втілює у собі гармонію, мудрість, свободу і добро. Християнство ототожнюється ними з дисгармонією та злом. Борються з християнством не тільки ідеологічно.

Мантра (від санскр. «манас» – розум або зумовлена свідомість і «трайті» – вивільнювати) – «розум або свідомість, що очищуються». Тобто, мантрами називаються звуки або слова, які можуть впливати на стан тіла, енергію та свідомість, наприклад, вірші з ведичних текстів чи ін. Тантристи вважають, що за допомогою мантри очищується внутрішній простір для того, щоб у нього ввійшов Бог.

Медіум – посередник між людьми і світом духів, який нібито має можливість викликати душі померлих.

Містика – у широкому розумінні – вчення про таємниче і надчуттєве; у вузькому – віра в безпосереднє надчуттєве спілкування людей із силами природи.

Міжнародне товариство свідомості Крішні – модернізований варіант однієї з гілок вішнуїзму – релігії чайтанітів. Створене у 1966 р. в Нью-Йорку Абхаєм Чаран Де (1896-1977 рр.) або А. Ч. Бхактіведантою Свами Прабхупадою – його чернече ім'я, індійцем, що народився в Калькуті. Лідери МТСК стверджують, що воно являє собою універсальний релігійно-культурний рух. метою якого є: пропаганда ведичного знання (космологічних, антропологічних, соціальних та медичних концепцій); поширення свідомості Крішні (уявлень про Бога та способи відданого служіння йому – бхакті-йогу); поширення брахманічної культури, яка включає чесність, контроль за почуттями, терпимість та повне знання й віру в Бога. В основі релігійної догматики МТСК – віра в Крішну як верховну особу Господа та проповідь необхідності відданого служіння йому, бо Він – першопричина всього, що існує, творець усього життя. Все ґрунтується на енергії, що йде від Крішні. Мета крішнаїтів – досягти спілкування з Крішною через практику уважного повторення мантри Харе Крішна, яку ще називають маха-мантрою. Мантра вказує на певний набір вібрацій, які звільняють розум від тривог. Таке багаторазове (16 кіл мантри по 108 намистин в колі) повторення мантри на честь Крішні, як вважається, приводить людину до духовного вдосконалення.

В Україні на 2011 р. діяли 41 зареєстрована і 7 незареєстрованих крішнаїтських громад, 30 проповідницьких центрів, духовна академія, понад 30 благодійних місій, а всього крішнаїтів в Україні – понад 40 тисяч.

Нетрадиційний релігійний або містичний культ чи неорелігія – релігійна чи містична організація, культурно, ментально не укорінена в Україні, історично не успадкована нашим народом від попередніх поколінь, не притаманна його релігійній духовності. На 2011 р. в нашій країні налічувалося 2037 громад неорелігій, що становило 5,65 % від усієї релігійної мережі країни.

Окультизм (лат. *occultus* – прихований, таємний) – містичне вчення про безособові надприродні сили, які можуть персоніфікуватися під впливом ритуальних дій і можуть бути підпорядковані досконалій людині.

Ортодоксальні дияволопоклонники – це сатаністи, які служать Дияволу як втіленню зла. Ці служителі темних сил вважають, що вони борються із силами добра, яких очолює християнський Бог. Їхні догмати і культові дії є антиподом християнства, бо побудовані на дзеркальному відображенні останнього: вшануванні не Бога, а Сатани, читанні Біблії навпаки, проведенні чорних мес з використанням чорних свічок, перевернутих розп'ять тощо. Сатаністи інших течій називають їх «перевернутими християнами». Ці сатаністи схильні до актів вандалізму, принесення у жертву живих істот, хуліганських та інших протиправних дій.

Основні типи мотивів вступу людей у неокульту – поняття причин вибору неокульту, визначаються за результатами соціологічних досліджень і дозволяють виділити такі головні мотивації: соціальні, моральні, психофізіологічні, інтелектуальні, практичні.

Преклір – у саєнтології – людина, яка йде шляхом кліра.

Психотехніки – люди, які живляться чужою вірою, організують різні групи, де отримують енергію для магічних операцій від новачків. Сприяють створенню так званих «егрегорів» (астральних форм, що відображають колективні прагнення та вірування групи людей, об'єднаних єдиною духовною практикою).

Реінкарнація – релігійне уявлення, котре в багатьох релігійних та містичних вченнях вважається перевтіленням душ після смерті з одного тіла в інше.

Релігійний або містичний новітній культ або неокульт – загально – релігійна чи містична організація, що виникла у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Реформовані дияволопоклонники – це сатаністи, для яких Сатана є символом та засобом звільнення людини від моральних, соціальних та релігійних догм, а також повної реалізації свого Его. Найвідомішим представником цього напрямку є «Церква Сатани», котру заснував Антон Шандор ЛаВей у США в кінці 60-х років ХХ ст.

Ритуальники – маги, які користуються різними ритуалами, знаками, рунами тощо. Поділяються на дві групи: чаклуни та демонологи. Перші, шляхом проведення певного ритуалу (комплекс дій, маніпуляції з різними речами і речовинами та словесних формул), сенс якого вони далеко не завжди розуміють, намагаються увійти в резонанс із тими чи іншими надприродними силами для досягнення бажаного впливу. Для других метою проведення ритуалу є виклик певного демона, бога чи духа, який потім виконує на тих чи інших умовах завдання мага.

Рух Ошо – культ східного типу, який є синтезом західних релігій, різних течій індуїзму, техніки гіпнозу і медитації. Заснований у 1971р. в м. Пуна (Індія) індійським філософом і містиком Ошо (Раджніші Чандра Моханом (1931-1991 рр.), перший ашрам, що в перекладі із санскриту означає комуна, громада, притулок, – став початком Руху Ошо, а згодом Ошо-центру. Просвітлена людина повинна поєднувати в собі енергійність грека Зорби (героя роману Н. Канадзакіса) та безпристрасне всевіддання Будди. Не втеча від земних спокус, а перемога над ними шляхом інтенсивного та вичерпного переживання – ось ідея вчення Раджніша. Він проголосив себе вище за Будду, Ісуса і Мухаммеда та стверджував: «Я – засновник єдиної релігії, решта релігій – обман». Він прийняв ім'я Бхагвана Шрі Раджніш (Ошо). У 1991р. у Києві створено Ошо-центр, котрий має кілька осередків в Україні, а чисельність членів, котрі практикують медитацію за Раджнішем та лікування за системою Рейкі і астрології, не перевищує кількості осіб. Але діяльність цих громад Ошо Раджніша з його культом статевих органів і сексуальних взаємин як засобу досягнення Бога сприймається серед широкого загалу як виклик традиційній моралі українського народу.

Сатанізм – релігійний напрямок, який передбачає поклоніння якійсь демонічній істоті. Це може бути Сатана, Диявол, Люцифер, Вельзевул, Асмодей, Сет та ін. Перших трьох часто вважають за одну особу у трьох іпостасях. Віра в існування Сатани (Диявола, Люцифера) виникла у релігіях стародавнього Ірану та в юдаїзмі, набула поширення у середньовічній Європі як результат розвитку християнської демонології. Загально, сатаністи є своєрідним антиподом християнства, хоч деякі їхні течії не вважають себе служителями сил зла. Сатаністи поділяються на: ортодоксальних дияволопоклонників: люциферіанців (прометеївців), реформованих дияволопоклонників (лавеївського типу). Ідеологами сучасного сатанізму вважають Алістера Кроулі (1875-1947 рр.) та Антона Шандора ЛаВея (1931-1997 рр.). Останній у 1966 р. написав «Сатанинську біблію» (192 ст., видану вперше у США у 1968 р. накладом 125 тис. примірників, котру зразу ж було розкуплено). І в тих же роках він заснував Церкву Сатани в Сан-Франциско. Чисельність сатаністів визначити важко, але за деякими даними тільки у США їх є 3 млн. На території України діють такі сатанинські групи: «Присвячений Сатані лицарський орден чорної меси», «Орден чорного кола», «Black Metal Mafia», «Зірка смерті», «Орден SA», «Партія сатаністів», «Церква сатани», «Чорне Братство». «Слов'янський язичницький рух», «Чорний орден», «Легіон темряви» із загальною чисельністю до 2 тис. осіб. Основні міста діяльності: Київ, Одеса, Харків, Львів та ін.

Сахаджа йога – неокульт східного походження. Повна назва «Всесвітня чиста релігія Вішва Нірмала Ахарма». Основою цього віровчення є культ «Живого Бога» Шрі Матаджі Нірмали Деві (доктора медицини і філософії, ученої із світовим іменем, індійки Нірмали Шривастави), яка й заснувала у 1970 р. Сахаджу йогу. Доктрина цього культу базується на синтезі «об'єднаних істинних знань усіх релігій світу» та відомих тантричних ідей і практиці т. зв. підняття енергії – кундаліні Основну увагу Сахаджа йога приділяє особі Деві, тобто Н. Шриваставі, яка оголосила себе земним виявом божественної суті, «вчителькою всіх вчителів», втіленням усіх богів, які тільки є в енергетичних центрах (чакрах). Адептам культу обіцяється прихід «золотого століття», «нової ери істини». На 2011 р. в Україні налічувалося 8 зареєстрованих і 10 незареєстрованих громад Сахаджа йоги.

Спиритизм (лат. Spiritus – душа, дух) – загально – віра у посмертне існування душ і можливість контакту за допомогою медіумів.

Сталкери – у магії – люди, здатні знаходити та використовувати проходи (ворота, портали, дірки та ін.) в інші виміри та ходити по т. зв. аномальних зонах нашого світу, якими користуються в основному з корисливою метою.

Тантра (від санскр. «таноті» – розширювати і «трайті» – вивільнювати) – вивільнення через розширення або вивільнення свідомості через розширення. Тантрою також називають священні тантристські тексти, які є об'єктом поклоніння, наприклад, «Віджняна-Бхайрава-Тантра», «Саммохана-Тантра», «Тантрараджа-Тантра» тощо.

Тантризм – один із різновидів індуїзму, що містить методи йоги та систему езотеричної практики. Вважається, що тантризм виник на початку нашої ери на півдні Індії серед представників неарійських племен і виступив своєрідним синтезом індуїстської релігії, древніх шаманських культів, чорної магії, сексуальної оргії, людського жертвоприношення та власної специфічної езотеричної практики. Основою тантристської релігійної системи виступає ідея людини – мікрокосмосу та культивування жіночої (інь) і чоловічої (янь) статевої енергетики (шакті), трансформація якої і призводить до розширення свідомості й просвітлення. Культ базується на тантрах – священних текстах цієї релігійної течії, які вшановуються як богоодкровенні. Крім Індії, тантризм набув поширення в Японії, Непалі, Китаї і особливо у Тибеті, а на початку ХХ ст. – у США, Канаді, Австралії, Латинській Америці, Росії. На 2011 р. діяла громада тантристів в Україні.

Теософія (від грецьк. theos – бог та Sophia – мудрість) – Божественна мудрість, – езотеричний релігійно-філософський культ, котрий склався під впливом брахманізму, буддизму, індуїзму, окультизму та елементів гностицизму і релігійно-філософських вчень античності і середньовіччя. В основі теософії лежить твердження, що досягти Бога можна лише шляхом містичного досвіду. Вони переконані, що досягти неопосередкованого контакту з духовною реальністю можна за допомогою інтуїції, медитації, одкровення чи інших змінених станів свідомості. Духом теософії було пронизано неоплатонізм, гностицизм, секту катарів, орден розенкрейцерів, її ідеї розвивали Парацельс, Вейгель, Сен-Мартен, Сведенборг, В. Соловйов. Послідовницею теософії була українка Олена Блаватська, яка у 1875 р. в Нью-Йорку заснувала Теософське товариство і запропонувала власне розуміння теософії у своїх фундаментальних роботах «Таємна доктрина», «Ключ до теософії», «Голос безмов'я». Теософські групи існують у багатьох країнах, у т. ч. й в Україні.

Трансцендентний (лат. transcendere – переступати) – поняття філософії Канта, застосоване ним для позначення всього того, що лежить за межами людського буття, свідомості, пізнання і перевершує їх. У теології це поняття вживається для позначення сфери потойбічного, іноприродного, зовнішнього світові релігії. Така сфера перебуває поза межами досвідного знання людини і вважається недоступною для неї.

Трансцедентальна медитація – культ східного типу, який у 1958 р. заснував у США індуїстський чернець Магеш Прасад Варма, чернече ім'я якого Махаріші Махеш Йога. Цей культ, з одного боку, є технікою медитації, котра послаблює нервовий стрес, знижує кров'яний тиск, допомагає проти безсоння та астми, мобілізує приховані ресурси людини, приносить бадьорість, творчу силу і, врешті, щастя, тобто кінцева мета медитації – полегшення, звільнення, досягнення своєрідної нірвани. А з другого боку, – за твердженням Махаріші, – це шлях до Бога та втілення усіх релігій. Отож, цей культ за своєю природою є типовим різновидом індуїзму, а, власне, – однією із форм Раджа-Йоги. Поширений у світі, особливо у США і в Європі. В Україні цей рух появився у

другій половині 80-х років ХХ ст. У Києві, Львові, Херсоні та інших містах України діють Університети Махаріші. Одна громада Махаріші діяла в Україні у 2011 р.

Уособлені – в магії ті, хто вважає себе реінкарнованою особою з минулого, причому далеко не завжди історичною, і користується атрибутивними можливостями та прийомами цієї особи.

Харизма (від грецьк. charisma – дар) – милість, благодать, Божий дар. Означає наділеність якоїсь особи (харизматичного лідера пророка, проповідника, вождя, політичного діяча), дії, інституту або символу особливими якостями надприродності, винятковості, непогрішимості, святості в очах прибічників чи послідовників.

Харизматичний рух – неохристиянський напрям. Одні релігієзнавці вважають, що він виник 1 січня 1901р. у м. Топіка (США, штат Канзас), коли одна із учениць біблійної школи Агнеса Оемен почала говорити невідомою мовою і епідемія глосолалії охопила всю школу. Проклав дорогу цьому рухові п'ятидесятницький проповідник Давид де Плессі (1905-1986 рр.). Інші релігієзнавці вважають, що цей рух народився 3 квітня 1906 р., коли про «хрещення Духом» повідомив пастор єпископальної церкви із США Денніс Бенет. Отож, **харизмат** – це віруючий, який прагне отримати у своєму релігійному житті від Святого Духа засобом постійного служіння Богу особливі духовні дари – харизми. Більшість харизматів визнають тільки символічні обряди: хрещення і хлібопереломлення. Значне місце у практиці харизматів займає глосолалія. «Хрещення Святим Духом» є центральним догматом їхнього релігійного життя, які здебільшого орієнтуються на третю постать Бога – Святого Духа. З небес на землю сходять ієрархія: Бог-Отець – Бог-Син і Бог-Дух Святий, який і приносить істинно віруючим свої дари. Така система обґрунтовує богообраність і людинобожжя харизматів. Богослужіння харизматичних церков, в основі яких – прославлення Христа, супроводжуються музикою, піснями і танцями із застосуванням психофізичних технологій. У світі налічується майже 400 млн. харизматів. В Україні на 2011 р. було 1516 громад (організацій) різних харизматичних напрямів. Найбільшою серед них є Церква Повного Євангелія (665 громад). Харизмати найчисельніше сконцентровані в східних та південних областях України.

Хіліазм, мілленаризм (від грецьк. chilioi, лат. millenium – тисяча) – тисячолітнє Царство Боже на Землі та вчення про нього.

Церква Єднання, Церква Муна (інша назва «Асоціація Святого Духа за єднання світового християнства») – новітня релігійна синкретична течія в якій поєднані риси східних релігій і елементи християнства. Її заснував у 1954 р. Сун Міунг Мун (1920 р. н. в Кореї). У 1971р. Мун приїхав до США, де розгорнув активну релігійну діяльність. Основні положення віровчення Муна викладено в його роботі «Божественний принцип». Згідно з цією книжкою все має в своїй основі два першопочатки – «інь» та «янь», «позитивність» та «негативність», чи, як кажуть моністи, «додатність» та «від'ємність». Цей вселенський дуалізм починається з Бога і пронизує весь Всесвіт. Щоб людина

успішно досягла мети її існування повинна мати «Три благословення»: досконалий характер, ідеальну родину та за допомогою розуму і творчості реалізувати панування любові у світі. Є цікавим вчення Муна про Трійцю. Він твердить, що першою була Трійця: Адам–Єва–Бог, яка після гріхопадіння стала Адам–Єва–Сатана. Друга Трійця: БогОтець–Бог-Син–Святий Дух, який Мун вважав жіночим началом. Тож найдосконалішою Трійцею є Бог–Третій Адам–Третя Єва, тобто Бог–Мун–його дружина. Тому Мун і його дружина є «Істинними батьками» і мають право на вибір майбутніх подружніх пар, бо «шлюб і сім'я є частиною системи спасіння». Функціонери Церкви діють у 100 країнах світу в т. ч. й в Україні (1 громада на 2011 рік). У світі налічується 2 млн. муністів.

Церква Ісуса Христа святих останніх днів (ЦІХСОД), інша назва – **Церква Мормонів** – неорелігія християнської групи заснована у 1830 р. у США Джозефом Смітом (1805–1844 рр.). Згідно з вченням цієї церкви владу діяти в ім'я Христа і повеління організувати ЦІХСОД Д. Сміт отримав від трьох апостолів: Петра, Якова та Івана. А так як Ісус Христос обіцяв перед своїм приходом відновити Церкву, втрачену після його розп'яття, то мормони вважають, що цією відновленою Церквою є саме їхня Церква і що вони є спадкоємцями традицій пророків. Звідси й назва – ЦІХСОД. Мормони вважають себе обраними Богом людьми і сподіваються на щасливий кінець свого життя. Вони вірять у продовження одкровення. Визнають Св. Трійцю, але як окремі, відмінні одна від одної постаті. Вірять у глосолалію. Визнають чотири таїнства: хрещення після досягнення 8-річного віку (через занурення в воду); священство; шлюб (у двох різновидах: земний і вічний); причастя хлібом і водою. Себе сприймають не як рабів Бога, а як Його дітей. Мормонів у світі є понад 10 млн. у 150 країнах. В Україні на 2011 р. налічувалося 35 зареєстрованих і 20 незареєстрованих громад мормонів. Священними книгами у них є Біблія, «Книга Мормона», «Вчення і Заповіти», «Дорогоцінна перлина».

Церква Саєнтології – наукологічний культ, заснований у 1953 р. у США Лафаеттом Рональдом Хаббардом (1912–1986 рр.), письменником-фантастом. Він написав у 1950 р. книгу «Діанетика», яку трактував як сучасну науку про душевне здоров'я. Ця праця являє собою синтез положень сучасної психології, східної філософії, релігії, інформатики, знахарства, а також фантазій Хаббарда. Загалом усе це й було названо діанетикою – наукою про мислення, що базується на саєнтології (наукології) – прикладній релігійній філософії. У 1954 р. він зареєстрував Церкву наукології у Каліфорнії. Саєнтологи стверджують, що діанетика важлива для кожного, хто бажає набути знань про спілкування, досягти чогось більшого у житті, вдосконалити свої здібності. Хаббард вводить нову термінологію (інграма, тетан, клір, преклір, одитор тощо) із своїм визначенням. Він розробив т. зв. вісім динамік – способів енергійності й наполегливості у виживанні, адаптацій до умов існування, котрі базуються на діанетиці й саєнтології. Кожному потенційному члену нав'язується думка, що саєнтологія може вказати йому шлях до вступу у боротьбу за своє життя, але для цього необхідно пройти спеціальне тестування, відоме як Оксфордський

аналіз здібності та компетентності. Цей тест не має наукової довіри, а служить для того, щоб рекрутувати людей для проходження саєнтологічних курсів. А далі новий рекрут поступово вплутується у психологічну і фінансову залежність від системи. Кожен курс такої «терапії», що складається із восьми сеансів, коштує кілька сот євро, а все т. зв. повне щастя коштує ще кілька тисяч євро. Методи саєнтології спрямовані на поступове заглиблення людини в ірреальний світ, створений фантастом Хаббардом, а одитування (очищення людини від інграм) є розробленим способом доведення людини до ступеня контрольованого трансу. Саєнтологія проникає в економіку, виробництво, податкові служби. У 70-тих роках виник конфлікт із податковою службою США і Церква Хаббарда пройшла через десятки процесів у звинуваченнях щодо вимагань, ухилення від сплати податків та доведення членів секти до самогубства. Такі й подібні процеси також відбулися у Німеччині і Франції, котрі визнали Церкву саєнтології як деструктивну. Нині Церква Саєнтології, очолювана Девідом Міскейвіджем, має понад 3100 церков, місій і філіалів у 107 країнах світу із загальним числом 8 млн. членів. В Україні осередки саєнтологів є у Харкові, Херсоні, Кременчуці, Києві та діяла на 2011 р. одна громада. У книзі Джина Річі «Таємний світ культів» (The Secret World of Cults) наводяться цифри щодо часу, необхідного людині, яка покинула культ тоталітарного спрямування, щоб повністю звільнитися від його психологічного впливу. Наприклад, колишньому крішнаїту – не менше 11 місяців, колишньому муніту – 16 місяців, а саєнтологу – 25,5 місяців.

Церква Христа є неохристиянською консервативною протестантською євангелістською фундаменталістською течією, котру заснував у 1979 р. пастор Стос Маккін в Бостоні. За основу віровчення беруть тільки Біблію, а власне Новий Завіт. Підкреслюють свою непричетність до трьох гілок християнства. Під час богослужінь виконують ті дії, яких дотримувались перші християни: спів (без музичного супроводу), молитву, проповідь, складання дарів, хлібопереломлення. Кожна громада діє на основі самоврядування, автономно, на принципах теорії наставництва, котре (наставництво) означає, що кожен член Церкви Христа перебуває під постійним чуйним наглядом та керівництвом іншого члена цієї Церкви. У Церкві Христа є обов'язкова сповідь як індивідуальна, так і загальна. Свят вони не визнають – ні православних, ні, взагалі, християнських. Щоб стати членом цієї церкви, потрібно щиро покаятися у своїх гріхах, визнати, що ЦХ – єдиний шлях до порятунку, і прийняти вчення про покору. Хрещення відбувається через повне занурення у воду, що символізує й змиття гріхів. Головне – це повчання про покору, тобто через слухняність і покору до наставників, твердять ці неохристияни, кожен член цієї Церкви врятується. Таким чином, покора здійснює повний контроль над особистістю. Громади Церкви Христа діють по всьому світі, а в Україні на 2011 р. цих громад було 123.

Шабаш – це зібрання чаклунів і відьом у певні дні: чаклунські свята, на честь нового та повного місяця. Сатаністи всього світу використовують для шабашів 34 дні: 8 свят, 13 повних та 13 нових місяців. Найбільш важливими

святами чаклунського року вважаються Вальпургієва ніч та свято мертвих. Основними святами чаклунського року (Sabbat) є: 1) 31 жовтня – свято мертвих, перший день чаклунського року – Halloween; 2) 2 лютого – Стрітєння – Candlemas; 3) 30 квітня – Вальпургієва ніч – Beltane; 4) 1 серпня свято врожаю – Lammas; 5) 21 березня – весняне рівнодення; 6) 21 вересня – осіннє рівнодення; 7) 21 червня – літнє сонцестояння; 8) 21 грудня – зимове сонцестояння.

Лекція 7 (2 год.)

Релігія в Україні на сучасному етапі

План

1. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації.
2. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–2010 рр.).
3. Ідея єдиної національної помісної Церкви.
4. Міжконфесійні проблеми та перспективи екуменізму.

Семінар 7 (2 год.)

Церква, держава, суспільство

План

1. Державна політика щодо релігії і церкви в Україні.
2. Релігія як ідеологія в сучасному українському суспільстві.
3. Географія релігій в Україні.

Теми рефератів, доповідей, повідомлень

1. Свобода совісті і свобода релігії в незалежній Україні.
2. Релігійне становище в роки перебудови.
3. Сучасна релігійна мапа України.

Методичні вказівки

Тоталітарна комуністична ідеологія, з її політикою атеїзації суспільства, не давала реалізувати право людини на свободу совісті та свободу віросповідання, тож у 1988 році на релігійній мапі України було лише 10 легальних конфесій. Але з часу настання незалежної Української держави, котра взяла курс на демократизацію суспільства, – свобода совісті, свобода релігії набула реального сутнісного змісту, про що, наприклад, свідчить те, що з 10 конфесій і 5689 релігійних громад у 1988 році релігійна мапа України у 1998 р. становила вже відповідно: 72 конфесії із 19780 релігійними громадами. І ця тенденція перебуває у стані постійного зростання. Підтвердженням цього є дані Держкомнацрелігій України на 1 січня 2011 року, із яких (слід зазначити, що відносно конфесійної статистики неорелігій вона з вини даного комітету є неповною) впливає, що діяли 35863 релігійних організації з яких – 34405

громад та понад 150 конфесій. Тому студентам необхідно знати її особливості в контексті порівняння й аналізу за період 1988–2010 років. Релігійні процеси в Україні, котрі безпосередньо пов'язані із свободою релігії, а саме, із її компонентами: свободою віросповідань і свободою церкви, що, зрештою, є складовими свободи совісті, – регулюються відповідним законодавством: Законом УРСР про свободу совісті та релігійні організації від 23.04.1991р., Конституцією України 1996 р., Законом України про альтернативну (невійськову) службу від 1991 р. та окремими статтями нового кримінального Кодексу України від 2001 р. Тож ознайомлення студентів із цими законодавчими актами і їх загальний аналіз є необхідними для пізнання даної теми.

Потрібно вміти орієнтуватися і в міжконфесійній проблематиці, котра існує в Україні на різних векторах традиційного християнства і зводиться, в основному, до протистояння на ґрунті майнових спорів. Тому студентам необхідно розуміти особливості цієї проблеми і навести конкретні локальні приклади та висловити свої версії щодо можливостей її припинення.

Уміти розкрити релігію як ідеологію в нашій державі, а вірніше, відповісти на запитання: Наскільки релігія є ідеологією нашого суспільства? І чи вона взагалі нею є? Чи може бути, виходячи із ідеї нації, ідеї побудови національної держави? Заглиблюючись в дане питання релігії як ідеології, необхідно акцентувати свою увагу на таких аспектах ідеологізації релігії всередині українського суспільства, як: ідеї єдиної національної помісної Церкви; ідеологемі «українського екуменізму»; «громадянській релігії», а також на зовнішні аспекти: боротьбі за український канонічний простір між Московським і Константинопольським патріархатами; поширенню римо-католицизму та протестантизму; прозелітизмі неорелігій і їх закріпленню в Україні.

Релігійна ситуація в Україні залишається складною й неоднозначною. Прикладом цього є відносини між поділеним на три юрисдикції православ'ям, між цим православ'ям і УГКЦ, між протестантизмом і неорелігіями, з іншого боку – протекціонізм місцевих органів державного управління в справах релігії, фаворитизування ними одних і мовчазне бойкотування інших, – в усіх цих аспектах студенти повинні орієнтуватися і закріплювати свої відповіді конкретними прикладами.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрийте легалізацію УГКЦ: причини, хід, наслідки.
2. Коли і як була легалізована УАПЦ?
3. У яких формах існував в СРСР п'ятидесятницький рух?
4. Які гарантії свободи совісті дає Конституція України?
5. Охарактеризуйте сучасну релігійну мапу України.
6. Які причини міжконфесійних конфліктів в сучасній Україні?
7. Яким чином релігія може впливати на політичне життя держави?

8. Яка роль релігійного чинника в національній безпеці України?
9. Які ваші міркування щодо ідеї єдиної національної помісної Церкви?
10. Які закони України регулюють і гарантують свободу совісті, свободу релігії, свободу церкви?

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ДО ТЕМИ

Відносини міжконфесійні – один з видів релігійних відносин, які складаються між різними віросповіданнями, їх керівними органами, об'єднаннями і членами. Можуть бути відносинами солідарності, взаєморозуміння, толерантності. Але й можуть бути конфліктного характеру, супроводжуватися нетерпимістю, ворожістю, а то й насиллям. Тому важливим є діалог між різними конфесіями, прагнення екуменізму.

Відокремлення церкви від держави – важливий конституційний демократичний принцип взаємовідносин держави і релігійних організацій, умова і гарантія свободи совісті. Це – невтручання держави, її органів, службових осіб у внутрішньоцерковні справи. Одночасно держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій, поважає їх традиції та внутрішні настанови, які не суперечать чинному законодавству. В Україні принцип відокремлення церкви від держави закріплено в Конституції (ст. 35) і в Законі «Про свободу совісті та релігійні організації», який прийнято Верховною Радою 23. 04. 1991 р.

Відокремлення школи від держави – конституційно-правовий принцип, що стверджує світський характер державної системи освіти та виховання, незалежність її від релігійних організацій. Цей принцип закріплено в Конституції України (ст. 35) і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 6).

Всесвітня Рада Церков (ВРЦ) – одна з найбільш впливових і представницьких міжхристиянських організацій, керівний центр сучасного екуменічного руху, учасниками якого є протестанські, православні і монофізитські (нехалкідонські) церкви. Ватикан не входить до ВРЦ, але має контакти з нею на рівні спостерігачів. Штаб-квартира ВРЦ розташована у Женеві. Очолюється Генеральною асамблеєю представників членів-церков. ВРЦ була утворена в 1948 р. в Амстердамі протестантськими рухами. До ВРЦ в середині 1990–х рр. входило майже 320 релігійних об'єднань, які представляють понад 440 млн. віруючих.

Державна церква – форма (модель) державно-церковних відносин, констатуючою ознакою якої є юридично закріплене панівне, привілейоване становище одного із віросповідань (церкви), які діють у країні. Частково або

повністю реалізується з державного бюджету. Статус державної церкви закріплено в конституціях майже 40 держав світу (Англія, Греція, Ісландія, Норвегія, Швеція, Данія, Португалія, Ірак, Іран, Пакистан та ін.).

Свобода віросповідання – законодавчо гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації.

Свобода в релігії – межі свободи, в яких, згідно з віросповіданням, може реалізуватися ініціатива та самодіяльність віруючих щодо тлумачення головних положень віровчення, відправлення культів.

Свобода релігії – правові, суспільно-політичні, економічні можливості й гарантії для вільного самовизначення та самореалізації особистості, незалежного функціонування релігійних організацій та їх інститутів.

Свобода совісті – одна із фундаментальних загальнолюдських цінностей. У релігієзнавстві свобода совісті розглядається як право, що гарантує недоторканість совісті людини в питаннях ставлення до релігії, тобто право особистості на свободу мати, приймати, змінювати релігійні вірування за власним вибором або ж дотримуватись нерелігійних переконань; свободу індивідуально або ж спільно з іншими, публічно або ж приватно сповідувати свою релігію або вірування, брати участь у богослужіннях, обрядах, ритуалах, вільно поширювати свої релігійні або арелігійні погляди та переконання.

Свобода церкви – законодавчо закріплене й гарантоване державою право на вільну діяльність церкви та інших релігійних організацій в межах їх функціонального призначення, організаційно-управлінських потреб.

Структура релігійності – конкретне вираження релігії в індивідуальній або груповій свідомості й поведінці віруючих. Складається з релігійної свідомості й релігійної поведінки, котрі нерозривно пов'язані між собою. Основною ознакою релігійної свідомості є релігійна віра, яка включає релігійні ідеї, уявлення, поняття, впевненість в існування надприродного, релігійні почуття як емоційне ставлення до Бога – все це і є основою релігійності, її структури.

Типи релігійності – поняття, що характеризує спільні показники ступеня, характеру релігійності для певної групи віруючих. Виділяють такі основні групи: 1) активні практикуючі віруючі; 2) пасивні практикуючі віруючі; 3) віруючі з нестійкою релігійною орієнтацією, байдужі; 4) віруючі, що вагаються між вірою і невірою.

II розділ

ЗАОЧНА І ЗАОЧНО-ДИСТАНЦІЙНА ФОРМИ НАВЧАННЯ

Вступ

Загальні методологічні поради

Мета курсу «Релігієзнавство» полягає в тому, щоб розкрити феномен релігії як засіб самоутвердження людини в навколишньому світі, як явище, яке дає надію і вказує шлях до досягнення людиною вищих цінностей.

Питання про релігію, її сутність і походження – одні з найскладніших. Складність ця залежить, – по-перше, від того, що релігія для кожного з нас є не стільки зовнішній факт, а ми відносно нього – спостерігачі й дослідники, а те, наскільки вона є нашим власним внутрішнім станом. Тобто, релігія – всередині нас, вона – наше життя, регулятор нашої поведінки і наших суспільних та соціально-економічних інтересів. Тому об'єктивно оцінити самому свій внутрішній стан складно. По-друге, релігія стосується найінтимнішого в нашій душі, що ми не любимо виносити на світ, аналізувати й вивчати, бо все інтимне намагаємося приховувати. По-третє, релігійні почуття і хвилювання так сильно володіють нашою душею і переплетені з іншими почуттями, що неможливо їх окремо витягнути із загального душевного хвилювання й окремо їх спостерігати і вивчати. Зрештою, неможливо зауважити, де закінчуються релігійні почуття і де починаються інші, наприклад, естетичні. Тому-то, часто релігію змішували й ототожнювали то з мораллю (Кант, Шенкель), то з потребою в творчості (Міль) чи знаннях (Гегель), то співставляли її залежно від почуття страху природи (Лукрецій. Ван-Енде) і т. п. Але все ж, релігійні почуття, – це почуття й глобальні, бо не було і немає жодного народу, у котрого б не було релігії. Будь-яка релігія припускає світ надчуттєвий, в якому людина бачить приховану причину і вищу мету всього життя природи і сама прагне свою поведінку і своє життя вести так, як за її світоглядом це бажано її Богу. Тобто усім своїм життям уподібнитись Богу, щоб отримувати від Нього допомогу. Звідси – відданість Богу, звідси й впливає одна із таких дефініцій релігії: релігія – це життя людини з високими ідеальними сторонами своєї істоти за взірцем життя божого з метою досягнення щастя у світі через відображення у природі сутності Божества і через власну особисту Богоуподібненість.

Відомо, що попередня тоталітарно-комуністична система, з її ідеологією атеїзму, не давала відкрито проявити свої релігійні почуття, дискримінувала свободу совісті і свободу релігії, підпорядковуючи під марксистсько-ленінську доктрину ті чи інші гуманітарні дисципліни. З часу настання незалежної Української держави, з її курсом на демократизацію та інтеграцію суспільства на засадах гуманізму, дотримання прав людини стало можливим включити в

навчальний процес вузів такий необхідний і важливий в контексті гуманітаризації освіти предмет, як «Релігієзнавство». Вивчення його сприяє оволодінню досягненнями світової та української культури, дає студентам всебічні знання про релігію і церкву, процеси сакралізації й секуляризації у світі й українському суспільстві, допомагає самовизначитися у світоглядних проблемах, формує духовні інтереси та ціннісну орієнтацію, формує почуття толерантності на поліконфесійній мапі світу й України.

Рекомендована в контексті кожного лекційного і семінарського заняття література та короткі тематичні словники із I розділу даного посібника допоможуть ширше оволодіти необхідними знаннями із курсу «Релігієзнавство», а написання контрольних робіт ще глибше закріпить ці знання і сумарно сприятиме успішності вивчення даного курсу.

Вибір тем контрольних робіт здійснюється залежно від останньої цифри номера залікової книжки студента. Наприклад, якщо номер 475, то студент обирає на власний розсуд одну із чотирьох тем контрольних робіт: 5, 15, 25, 35; якщо номер 470, то, відповідно, – 10, 20, 30 чи 40.

Для того, щоб написати й правильно оформити контрольну роботу, необхідно дотримуватись таких правил:

а) на титульному листі (якщо контрольна робота виконується на листах формату А4) або на обкладинці (якщо контрольна робота виконується в учнівському зошиті на 18 сторінок) вкажіть назву навчального закладу, дисципліну, тему контрольної роботи, аббревіатуру і номер групи, своє прізвище, ім'я, по батькові, шифр залікової книжки, прізвище й ініціали викладача, місто і рік написання контрольної роботи;

б) мова написання контрольної роботи – державна, українська;

в) обсяг сторінок контрольної роботи: набраних на комп'ютері 12 кеглем при нормальному інтерлінійжі – 10, написаних від руки – 18;

г) для повного розкриття теми спочатку необхідно ознайомитися з рекомендованою літературою, власне, з її списком після кожної теми, потім скласти план контрольної роботи;

д) в плані і за текстом роботи першим елементом є «Вступ»;

е) основний зміст теми розкривається в розділі «Основна частина» (з підпунктами плану);

ж) обов'язковим елементом плану і роботи повинні бути «Висновки», в яких коротко подати основні результати дослідження теми;

з) останній пункт плану – «Список використаної літератури», до якого ви зверталися при написанні роботи і використовували, обов'язково (!) з примітками.

Як приклад, наводимо титульну сторінку контрольної роботи.

Контрольна робота

з курсу **«РЕЛІГІЄЗНАВСТВО»**

на тему:

«Причини і наслідки розколів у християнстві»

Студента (абревіатура і номер групи та прізвище, ім'я й по батькові, шифр залікової книжки)
Викладач (прізвище й ініціали)

Тернопіль – 2011 р.

Лекція 1 (2 год.)

Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії

План

1. Сутність і визначення релігії.
2. Релігієзнавство – галузь знання.
3. Світське й богословське релігієзнавство.
4. Релігієзнавство як наука і його дисципліни.
5. Теорії походження релігії.
6. Історизм генезису й основна ознака релігії.
7. Структура і функції релігії.

Методичні вказівки

Зміст даної теми необхідно розкривати, орієнтуючись на те, що релігія є універсальним духовним явищем у житті суспільства, котра об'єднує за допомогою догматів, моральних і духовних цінностей певні верстви населення у ієрархічно побудовані релігійні організації. Тому потрібно до будь-якої форми і напряму релігії підходити з позиції ретроспективного методу, враховуючи історичні властивості вивчення та еволюцію релігійних вірувань, догматів, обрядів, яку вони відігравали на різних етапах розвитку суспільства. При цьому слід уміти розрізняти світське релігієзнавство від богословського, специфіку їхніх складових дисциплін. Охарактеризувати основні теорії походження релігії: матеріалістичну, богословську, натуралістичну, соціологічну. Розкрити історизм генезису релігії як зв'язку між людиною і надприродним та вказати на особливості головної ознаки релігії – віри у надприродне, одночасно простежуючи еволюційність релігійної психології від політеїзму до монотеїзму. Також необхідно проаналізувати і навести приклади складових структури релігії: релігійної свідомості, релігійних почуттів, релігійних культів, релігійних організацій.

Характеризуючи соціальні функції релігії як форми суспільної свідомості – ілюзорно-компенсаторну, світоглядну, регулятивну, інтегративну, комунікативну та інші – необхідно акцентувати увагу й на соціальній доктрині тієї чи іншої релігійної системи. Виходячи із типології, соціології, психології релігії, потрібно знати, із наведенням прикладів, типи релігійності як в минулих суспільних формаціях, так і на сучасному етапі, в тому числі й в Україні. В контексті останнього необхідно вміти проаналізувати структури найчисельніших релігійних організацій, котрі діють на території нашої держави, за схемою: релігійна громада – головний керуючий релігійний центр.

Лекція 2 (2 год.)

Світові релігії: буддизм, християнство, іслам та священна книга християн – Біблія

План

1. Статистичні дані, порівняльний аналіз та географія великих релігій світу.
2. Буддизм – між філософією і релігією. Генеза, напрями і практика буддизму. Трипітака.
3. Ісус Христос – основоположник християнської релігії. Основи християнської віри. Від першої християнської громади до розколу Церкви у 1054 р.
4. Суспільно-політичні умови виникнення ісламу. Коран. Практика і форми ісламу.
5. Біблія, її склад і структура.
6. Світ Нового Заповіту. Синоптичні Євангелії і Євангеліє від Івана.
7. Світоглядні й моральні основи Біблії. Переклади Біблії українською мовою.

Методичні вказівки

В статистично-порівняльному аналізі та географії світових релігій необхідно детальніше розкрити географію буддизму, християнства та ісламу на континентах і в державах, пам'ятаючи при цьому, що три четверти християн живе в Європі й обидвох Америках, майже всі мусульмани мешкають в Азії та Африці, а буддисти – у Східній Азії.

У контексті вивчення буддизму треба звернути увагу на те, що буддизм – це навчання людини, котра знайшла абсолютну мудрість через свою власну медитацію, без будь-якого Божого об'явлення. У зв'язку з цим буддизм відрізняється від християнства, де вчення хоч також походить від людини, але від Людини-Бога, котра переказала Боже об'явлення, тобто сам Господь Бог Ісус Христос став безпосереднім засновником християнства. Буддизм також відрізняється й від ісламу, пророк якого Мухаммед хоч і був тільки людиною, але вибраною Богом, щоб зібрати об'явлення Корану. Також треба вміти прикладно пояснити чотири правди вчення Будди, їхню моральність, вчення про реінкарнацію та нірвану в таких основних напрямках буддизму: хінаяна, махаяна, ваджраяна, пам'ятаючи, що буддизм не покладається ні на будь-якого Бога, а сам Будда не є ні пророком, ні спасителем. Необхідно розкрити прогресивність буддизму у порівнянні з індуїзмом, навести приклади щоденних практик буддистських монахів школи рінзай і сото, а також охарактеризувати географію поширення буддизму в Україні.

При розкритті винесених питань про християнське вірування необхідно звернути увагу на суспільно-політичні передумови зародження християнства, джерела цього віровчення, акцентуючи увагу на Новому Заповіті, людській і божественній природі особи Ісуса Христа, формуванню догматики й обрядовості на перших семи вселенських соборах, вченнях отців Церкви і

Священному переказові, переслідуванні християн упродовж I–III століть, структуралізації церковних організацій, космополітизмові Христового вчення. Вміти охарактеризувати причини легалізації християнського віровчення в Римській імперії на початку IV ст., пояснити основні ересі в християнстві і шляхи їх ліквідації, розкрити причини зародження чернецтва, дати короткий аналіз християнізації Європи, вияснити причини розколу християнства на два напрями: православ'я і католицизм.

Розкриваючи питання про іслам, необхідно акцентувати увагу на суспільно-політичних причинах зародження цього віровчення, особі пророка Мухаммеда, основних засадах віри, заповідях і обрядах, святах мусульман, їхніх священних писаннях Корані і Суні, характерних різницях між основними напрямками ісламу: сунізмом, шіїзмом, хариджизмом, їхній ієрархічній будові. Вміти висвітлити історію розвитку ісламу на українських землях у минулому і сучасному.

Виходячи із теми лекції, можна стверджувати, що Біблія є Святим Письмом тільки двох релігій: юдаїзму (Старий Заповіт) і християнства (Старий та Новий Заповіти). Але в контексті земного буття людини це не так – Святе Письмо є для всіх. І через книги про Старий та Новий Заповіти кожен має доступ до багатства Божого Слова. Людство читає Біблію з давніх давен. Єврейський народ читав Біблію, писану раніше, і творив нове «слово» віруючих, нові тексти. Сам Ісус з Назарету із повагою ставився до Біблії (Старого Заповіту), виявляв свою віру і заохочував своїх учнів та народ відкриватися Богові. Згодом апостоли несли народам євангеліє життя, смерті і воскресіння Христа. Новий Заповіт є свідком цього вияву і перемін, викликаних тією подією в житті людей. Апостоли оповістили світові про цю зустріч з Богом в Ісусі Христі. Біблія не є «чарівною паличкою», щоб розв'язувати наші сучасні щоденні проблеми. Але, якщо ми люди віруючі і віримо в Господа нашого Ісуса Христа, то повинні обов'язково знати про життя Ісуса Христа з Назарету, про те чого Він навчав, його історію, порівнювати наше життя і вияв віри тих, що описані в Біблії, зрештою вміти бачити в Біблії не тільки релігійний феномен, але й її історично-культурну сутність. Тому читання Святого Письма, його розуміння є необхідним, якщо хочемо жити глибокою і тривалою вірою, якщо хочемо спасти свої душі.

Ця тема вимагає від студентів ширшого пізнання Біблії в контексті історії її написання, канонічності текстів, їх складу і структури як у Старому, так і Новому Заповітах, виходячи із поділу книг за змістом, у розумінні авторства і непомильності Біблії, в умінні пояснити історію написання, ідею та зміст кожного із Євангелій. Також показати роль і значення Біблії в системі богослов'я і моралі як катихизи, пам'ятаючи, що Новий Заповіт є благодаттю та істиною і Бог карає зло і нагороджує добро. Ще раз зробити акцент на аналізі змісту Декалога й Нагірної проповіді Ісуса Христа, Дій Апостолів та значенню для християнського віровчення сутності листів апостола Павла.

Уміти проаналізувати перші, «базові», переклади Біблії, її переклади церковнослов'янською та українською мовами, при цьому розкрити вклад у переклад Біблії від 1903 р. Івана Пулюя.

Лекція 3 (2 год.)

Світові напрями християнства (православ'я, католицизм, уніатство, протестантизм) та неорелігії і секти світу

План

1. Особливості догматики і культу православної церкви. Організація і структура світового православ'я.
2. Поширення християнства на українських землях у I–X ст. Хрещення Руси-України: каузальність. Православ'я в Україні.
3. Католицизм – найбільший напрям у християнстві. Догматика і культ. Вселенські собори католицизму.
4. Берестейська церковна унія Київської митрополії 1596 р. Поунійна боротьба. Ідея українського патріархату у XVII ст. Ужгородська унія.
5. Замойський синод 1720 р. Репресії царизму проти УГКЦ.
6. А. Шептицький і Й. Сліпий. Катакомбний період УГКЦ.
7. Історичні умови виникнення і розвитку Реформації.
8. Ранній протестантизм: лютеранство, кальвінізм, англіканство. Пізній протестантизм: баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво.
9. Загальна характеристика та спільні риси культів і сект. Різновиди культів і сект: західні, східні, змішані – та їх конфесійні особливості. Окультні вірування: окультизм, спиритизм, сатанізм.

Методичні вказівки

При ознайомленні з даною темою потрібно звернути увагу на ортодоксальність догматики і обрядів православ'я, вміти пояснити структурні відмінності між автокефальною, автономною і самоуправною церквами та навести їхні конкретні приклади. Пояснити причини, хід і значення запровадження християнства на Русі-Україні. На творі митрополита Іларіона «Слово о Законі і Благодаті» пояснити ідею Київської церкви як незалежного християнського центру світу. Коротко охарактеризувати Дванадцять свята на честь Ісуса Христа і п'ять Богородичних свят. Розкрити основні історичні віхи православ'я в Україні до 1988 р., окремо виділивши боротьбу за автокефалію у XX ст.

У контексті римо-католицизму необхідно розкрити основні догмати, котрі були прийняті на безпосередньо католицьких VIII–XXI вселенських соборах, розкрити основні історичні точки розвитку Римо-католицької церкви, наприклад, такі, як: хрестоносні походи, Авіньйонська неволя, Велика Західна схизма, інквізиція, релігійна війна у Франції, Тридцятилітня війна, антикатолицизм Французької революції, утворення старокатоликів, «Культуркамф» у Німеччині, позицію папства у I і II Світових війнах, соціальну доктрину Римо-католицької церкви. Дати характеристику чернецтва Римо-католицької церкви, причини його зародження, основні різновиди та вплив його на розвиток культурно-суспільних відносин, розкрити історичний розвиток католицизму на українських землях. Уміти детально пояснити відмінності між

католицизмом і православ'ям як в догматиці, так і в обрядах, без порушення феноменології релігії.

У контексті ознайомлення з історією, догматикою і культом УГКЦ необхідно звернути увагу на зовнішні і внутрішні причини Берестейської унії 1596 р., наслідки цього Берестейського собору для українського християнства, ролі козацтва в поунійній боротьбі. Вміти загально проаналізувати «Артикули, що належать до з'єднання з Римською церквою». Дати характеристику причин і наслідків Замойського синоду 1720 р., пам'ятаючи при цьому про підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархату у 1686 р. Розкрити історично-релігійне тло УГКЦ у XVIII–XIX ст. і її роль у культурному і національно-патріотичному вихованні українців: василіянські школи, морально-просвітницькі програми церкви, роль греко-католицького духовенства у патріотично-політичному вихованні своїх віруючих у період і після «весни народів». Розкрити репресії царизму проти УГКЦ. Пояснити позицію УГКЦ в першій половині XX ст. та реакцію до неї комуністичних режимів як в Україні, так і в країнах соцтабору. Показати життя УГКЦ в катакомбний період 1946–1989 рр.

У питаннях, котрі стосуються протестантизму: його виникнення, догматично-культових особливостей, історії розвитку і поширенні – треба зазначити, що прагнення реформи Католицької церкви визріло ще у XIV–XV ст. і тільки Реформація конкретно започаткувала релігійно-реформаторську діяльність, прагнучи очищення католицизму від надмірностей і матеріальних зловживань, щоб знову повернути Церкву до її духовного призначення. Розбіжності в баченні цих реформ між Римо-католицькою церквою і такими реформаторами, як Лютер, Цвінглі, Кальвін та, зрештою, й королівського двору Англії, призвели до розколу католицизму і формування нового (третього) напрямку світового християнства – протестантизму.

У наступних століттях ідею раннього протестантизму підхоплює пізній протестантизм, немов відкриваючи все нові й нові, до цього мало акцентовані, біблійні істини. Тому необхідно знати відмінності між кожною із цих найчисельніших деномінацій як в догматиці і обрядах, так і в історії та географії поширення у світі й окремо в Україні. При цьому також потрібно добре орієнтуватися в екуменічному русі, що народився протестантськими деномінаціями, а також зазначити роль митрополита УГКЦ Андрея Шептицького в екуменічних процесах, котрі не втратили своєї актуальності й у наш час.

Неорелігії – термін, яким позначають сформовані в останніх двох століттях нові конфесії, релігійні групи, духовні течії і навіть церкви, в появі котрих відобразилися модерні процеси в релігійній сфері, зумовлені змінами світоглядних парадигм, кризою традиційних релігій, взаємовпливами різних культурних світів. Для нових релігійних рухів характерна еkleктичність – схильність до запозичення положень різних віровчень, їх комбінування, вироблення свого віровчення та його пропаганда. Власне, від наявності тих чи інших священних книг у релігійному вченні можна класифікувати неорелігії на групи.

Неорелігії не обминули й України, особливо в останні роки, і є присутніми на релігійній мапі нашої держави поряд із т. зв. традиційними для нас релігіями: православ'ям, греко-католицизмом, ісламом. Нетрадиційність неорелігій характеризується тим, що вони історично не успадковані нашим народом від попередніх епох, не мають коріння релігійної духовності, ментальності, культурно-побутових традицій. Але популяризуються і поширюються місіонерами-проповідниками із їхніх історичних батьківщин творячи свої самодостатні і незалежні релігійні організації, а своїх засновників і керівників вважають обраними Богом. В сучасній Україні, на її релігійній палітрі, представлено майже всі відомі у світі неорелігійні напрями.

Тому дана тема вимагає від студентів знань загальної характеристики та спільних рис культів і сект, їх різновидностей і особливостей віровчень найпоширеніших із них, історизму їхніх виникнення і появи на полі конфесійній мапі світу й України. При цьому необхідно звернути увагу не тільки на такі неорелігійні рухи як: Церква Христа святих останніх днів, Свідки Єгови, Християнська наука, Церква Христа, Новоапостольська церква, Товариство свідомості Крішні, Трансцендентна медитація, Церква наукології, Теософія, Велике біле братство, бахаїзм, сатанізм та інші, але й на українське неоязичництво: Рідна віра, РУНВіра, Собор рідної віри. Необхідно вміти проаналізувати особливості неорелігійних процесів в Україні.

Семінар 1(2 год.)

Родоплемінні та етнічні релігії

План

1. Класифікація релігій світу: європейська та українська версії.
2. Загальний огляд великих релігійних груп.
3. Родоплемінні культури та їхні особливості.
4. Ранні національні релігії та їхні спільні ознаки. Пізні національні релігії та їх особливості.
5. Релігії «перехідної стадії»: зороастризм, сикхізм.
6. Юдейство і становлення монотеїзму.

Методичні вказівки

Наведені вище питання теми лекційного заняття вимагають від студента доброї орієнтації у методології формування типології релігії, їх характерних спільних ознаках чи відмінностях. Власне, в прямій залежності від процесів пізнання й освоєння світу людиною формується (до певних специфічних меж) еволюційність релігії від ілюзорності до реальності, підтверджуючи, одночасно, безпосередній її зв'язок із суспільством, наприклад, у розвитку і формуванні духовної культури, суспільної свідомості. Ця нижча точка вертикалі еволюції релігії характерна для племінних культів і характеризується такими особливостями: поклоніння духам природи чи предків, відсутністю

професійного духовенства, відправляннями культу при супроводі специфічних магічних обрядів на честь духів предків, майже повною відсутністю віри в Бога. Тому від студента вимагається охарактеризувати особливості того чи іншого племінного культу.

Окремо необхідно акцентувати увагу на дохристиянських віруваннях слов'янських народів і перш за все тих, котрі були нашими прабатьками, бо без розуміння цих вірувань неможливо глибоко і повніше зрозуміти т. зв. чисте християнство, а також історію культури і дух народу. При цьому необхідно добре орієнтуватися в українсько-слов'янській міфології, демонології, обрядах і повір'ях, стародавніх народних святах.

Із розвитком суспільства, формуванням народностей і держав виникають національні релігії, котрі закріплюють національні обряди, національну культуру, національну свідомість. Раннім національним релігіям, котрі характерні в основному для рабовласницького суспільства, було властиве те, що своїм впливом вони охоплювали верхні та середні верстви населення в межах однієї держави. Також спільними властивостями цих релігій були суворий політеїзм, наприклад, як в релігіях стародавньої Греції чи Риму, поступовий перехід до монотеїзму (зарастрізм, юдаїзм) та створення інституту жрецтва-духовенства із чіткою храмовою організацією. Тому необхідно вміти розкрити особливості міфології, історії та обрядів ранніх національних вірувань.

Історичним підґрунтям виникнення пізніх національних релігій була криза суспільних відносин, що спричинилось до потреби використання релігії як засобу втихомирення, втіхи й одночасно покірності нижчих суспільних верств. Суть цієї кризи виявилася в розпаді рабовласництва і переході до феодальних суспільних відносин. Тому необхідно пояснити історизм цього процесу та проаналізувати основні спільні риси пізніх національних релігій: великі масштаби впливу, тривалу живучість, спрощення жертвоприношень, розвиненість вчення про загробні відплати. Також для цих релігій є характерним поява святих джерел віри (Авеста, Танах), формування догматики і морально-етнічних засад (конфуціанство), будова храмів та становлення і структуралізація ієрархії. В індуїзмі необхідно звернути увагу на функції т. зв. індуїстської Трійці, особливості реінкарнації в дорозі досягнення мокші в порівнянні його (індуїзму) до джайнізму. В синтоїзмі вміти розкрити не тільки його релігійний бік, але й історичний в контексті його впливу на духовно-суспільне життя Японії. У конфуціанстві і даосизмі потрібно ґрунтовно проаналізувати філософсько-етнічні аспекти їхньої догматики, а саме п'ять точок покірності: короля до підданих, сина до батька, дружини до чоловіка, молодшого до старшого, охарактеризувати символізацію інь і янь.

Знати особливості релігій «перехідної стадії»: зороастризму і сикхізму як показових на векторі переходу від політеїзму до монотеїзму, їхню догматику, історизм та тотожність із християнством.

Пояснити чому юдаїзм належить до релігії об'явлення з теологічно-історичного пункту. На що спирається його монотеїзм та одночасно коротко проаналізувати суть Декалогу, Тори, Талмуду та їхній взаємозв'язок із християнством. Назвати характерні ознаки таких напрямів юдаїзму: ортодоксального, реформаційного, ліберального та ультратечію першого – хасидизму і розкрити їхнє місце на сучасній релігійній карті світу й України.

Семинар 2 (2 год.)

Релігія в Україні на сучасному етапі

План

1. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації.
2. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–2010 рр.).
3. Ідея єдиної національної помісної Церкви.
4. Міжконфесійні проблеми та перспективи екуменізму.
5. Географія релігій в Україні.

Методичні вказівки

Тоталітарна комуністична ідеологія, з її політикою атеїзації суспільства, не давала реалізувати право людини на свободу совісті та свободу віросповідання, тож у 1988 році на релігійній мапі України було лише 10 легальних конфесій. Але з часу настання незалежної Української держави, котра взяла курс на демократизацію суспільства, – свобода совісті, свобода релігії набула реального сутнісного змісту, про що, наприклад, свідчить те, що з 10 конфесій і 5689 релігійних громад у 1988 році релігійна мапа України у 1998 р. становила вже відповідно: 72 конфесії із 19780 релігійними громадами. І ця тенденція перебуває у стані постійного зростання. Підтвердженням цього є дані Держкомнацрелігій України на 1 січня 2011 року, із яких (слід зазначити, що відносно конфесійної статистики неорелігій вона з вини даного комітету є неповною) випливає, що діяли 35863 релігійних організації, з яких – 34405 громад та понад 150 конфесій. Тому студентам необхідно знати її особливості в контексті порівняння й аналізу за період 1988–2010 років. Релігійні процеси в Україні, котрі безпосередньо пов'язані із свободою релігії, а саме, із її компонентами: свободою віросповідань і свободою церкви, що, зрештою, є складовими свободи совісті, – регулюються відповідним законодавством: Законом УРСР про свободу совісті та релігійні організації від 23.04.1991р.,

Конституцією України 1996 р., Законом України про альтернативну (невійськову) службу від 1991 р. та окремими статтями нового кримінального Кодексу України від 2001 р. Тож ознайомлення студентів із цими законодавчими актами і їх загальний аналіз є необхідними для пізнання даної теми.

Потрібно вміти орієнтуватися і в міжконфесійній проблематиці, котра існує в Україні на різних векторах традиційного християнства і зводиться, в основному, до протистояння на ґрунті майнових спорів. Тому студентам необхідно розуміти особливості цієї проблеми і навести конкретні локальні приклади та висловити свої версії щодо можливостей її припинення.

Уміти розкрити релігію як ідеологію в нашій державі, а вірніше, відповісти на запитання: Наскільки релігія є ідеологією нашого суспільства? І чи вона, взагалі, нею є? Чи може бути, виходячи із ідеї нації, ідеї побудови національної держави? Заглиблюючись в дане питання релігії як ідеології, необхідно акцентувати свою увагу на таких аспектах ідеологізації релігії всередині українського суспільства, як: ідеї єдиної національної помісної Церкви; ідеологемі «українського екуменізму»; «громадянській релігії», а також на зовнішні аспекти: боротьбі за український канонічний простір між Московським і Константинопольським патріархатами; поширенню римокатолицизму та протестантизму; прозелітизмі неорелігій і їх закріпленню в Україні.

Релігійна ситуація в Україні залишається складною й неоднозначною. Прикладом цього є відносини між поділенням на три юрисдикції православ'ям, між цим православ'ям і УГКЦ, між протестантизмом і неорелігіями, з іншого боку – протекціонізм місцевих органів державного управління в справах релігії, фаворитизування ними одних і мовчазне бойкотування інших, – в усіх цих аспектах студенти повинні орієнтуватися і закріплювати свої відповіді конкретними прикладами.

III розділ

ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО (ПІДСУМКОВОГО) КОНТРОЛЮ І ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

A. Тестові запитання для модульного (підсумкового) контролю

1. Галузь релігієзнавства, яка досліджує складні й суперечливі зв'язки національного конфесійного буття, це:
А) історія релігії;
Б) етнологія релігії;
В) географія релігії;
Г) соціологія релігії.
2. Функція релігії, яка виконує роль згуртування одновірців, це:
А) інтеграційна функція;
Б) комунікативна функція;
В) інтегративна функція;
Г) регулятивна функція.
3. Представники якої концепції походження релігії стверджували, що релігія є фантастичним відображенням пануючих над людиною стихійних сил природи і суспільства:
А) натуралістичної;
Б) соціологічної;
В) матеріалістичної;
Г) богословської.
4. Сукупність символічних дій, за допомогою яких віруючий намагається вплинути на надприродні об'єкти, це:
А) релігійні почуття;
Б) релігійні організації;
В) релігійна свідомість;
Г) релігійний культ.
5. Поняття, яке фіксує складність релігії як соціального та духовного явища, це:
А) релігійні вчення;
Б) структура релігії;
В) функції релігії;
Г) віра релігійна.

6. Течії, об'єднання віруючих опозиційні щодо певних релігій, це:
- А) церква;
  - Б) деномінація;
  - В) секта;
  - Г) харизматичний рух.
7. Головною ознакою будь-якої релігії є:
- А) догмат;
  - Б) канон;
  - В) віра;
  - Г) обряд.
8. Зародження вчення про загробну (посмертну) віддяку виникло в:
- А) родоплемінних релігіях;
  - Б) ранніх національних релігіях;
  - В) пізніх національних релігіях;
  - Г) світових релігіях.
9. До підгрупи «пізні національні релігії» належать:
- А) українське язичництво;
  - Б) шаманізм;
  - В) буддизм;
  - Г) юдаїзм.
10. Конфуціанство є релігією:
- А) любові;
  - Б) страждання;
  - В) байдужості;
  - Г) покірності.
11. До підгрупи «езотеричні культури» належить релігійна організація:
- А) мормони;
  - Б) Велике біле братство;
  - В) діанетика;
  - Г) теософія.
12. Бог вогню у давньоруській релігії, це:
- А) Дажбог;
  - Б) Сварог;
  - В) Перун;
  - Г) Стрибог.

13. Милостивим творцем життя і богом знищення в індуїзмі є:

- А) Брахма;
- Б) Шива;
- В) Рама;
- Г) Вішну.

14. Виберіть правильну відповідь:

- А) юдаїзм – основа для християнства та індуїзму;
- Б) юдаїзм – основа для християнства та буддизму;
- В) юдаїзм – основа для християнства та ісламу;
- Г) юдаїзм – основа для буддизму, християнства та ісламу.

15. В якій релігії вперше було сформульовано три основні ідеї:

- У світі ведеться непримиренна боротьба між світлом і темрявою, добром і злом.
- Уже почався третій, заключний етап цієї боротьби, який завершиться перемогою світла.
- Кожна людина повинна брати участь у цій космічній боротьбі, щоб наблизити прихід царства Добра.

- А) в даосизмі;
- Б) в зороастризмі;
- В) в конфуціанстві;
- Г) в індуїзмі.

16. Виберіть правильний варіант відповіді:

- А) Старий заповіт – це юдейська Тора;
- Б) Каббала – це юдейська Тора;
- В) П'ятикнижжя Мойсея – це юдейська Тора;
- Г) Біблія – це юдейська Тора.

17. Гурдвар – це храм:

- А) джайністів;
- Б) сикхістів;
- В) даосистів;
- Г) синтоїстів.

18. Фетишизм – це:

- А) віра в надприродну спорідненість людських колективів з певними видами рослин, тварин;
- Б) поклоніння двійникам тих факторів природи, які впливають на врожай;
- В) віра в існування у матеріальних об'єктах і процесах надприродних двійників;
- Г) віра в існування у матеріальних об'єктах надприродних властивостей.

19. Монотеїзм бере свій початок від:
- А) Адама;
  - Б) Мойсея;
  - В) Авраама;
  - Г) Ноя.
20. Ковчег заповіту, це:
- А) човен;
  - Б) скриня;
  - В) саркофаг;
  - Г) книга.
21. Богиня-покровителька сімейного життя у давньогрецькій релігії, це:
- А) Гера;
  - Б) Геба;
  - В) Іліфія;
  - Г) Деметра.
22. Верховний бог вавилонян у релігії Дворіччя, це:
- А) Ан;
  - Б) Енкі;
  - В) Мардук;
  - Г) Тіамат.
23. Верховний бог інків, це:
- А) Кукулькан;
  - Б) Пачакамак;
  - В) Тескатліпока;
  - Г) Тлалок.
24. Бог місяця, мудрості, наук у давньоєгипетській релігії, це:
- А) Тот;
  - Б) Гор;
  - В) Анубіс;
  - Г) Осіріс.
25. Бог сонця у давньоіндійській релігії, це:
- А) Мітра;
  - Б) Сома;
  - В) Варуна;
  - Г) Агні.

26. Бог торгівлі у давньоримській релігії, це:
- А) Меркурій;
  - Б) Марс;
  - В) Янус;
  - Г) Амур.
27. За релігійними уявленнями якого народу після смерті воскресала не лише душа людини, а й її тіло:
- А) давньоєгипетського;
  - Б) давньогрецького;
  - В) давньоіндійського;
  - Г) давньоримського.
28. Зороастризм – етнічна релігія:
- А) Ірану;
  - Б) Іраку;
  - В) Індії;
  - Г) Єгипту.
29. Рігведа – священна книга:
- А) індусів;
  - Б) аріїв;
  - В) євреїв;
  - Г) греків.
30. Аді-Грантх – священна книга:
- А) індуїзму;
  - Б) сикхізму;
  - В) джайнізму;
  - Г) синтоїзму.
31. Свято нового року в юдаїзмі, це:
- А) Йом-Кипур;
  - Б) Пурим;
  - В) Шабуот;
  - Г) Рош-Гашана.
32. З якої релігії походить догмат про месію:
- А) буддизму;
  - Б) християнства;
  - В) ісламу;
  - Г) юдаїзму.

33. В якій релігії не поширений догмат про месію:
- А) християнстві;
  - Б) ісламі;
  - В) зороастризмі;
  - Г) юдаїзмі;
  - Д) буддизмі.
34. Аят – це:
- А) податок на майно і прибуток в ісламі;
  - Б) мусульманська канонічна молитва;
  - В) святий переказ ісламу;
  - Г) найменший уривок, вірш Корану.
35. Улем – це:
- А) мусульманський законознавець та богослов;
  - Б) служитель культу в юдаїзмі;
  - В) мусульманський монах-жебрак;
  - Г) буддистські ченці ламаїстської церкви.
36. Трипітака – священна книга:
- А) ісламу;
  - Б) буддизму;
  - В) даосизму;
  - Г) індуїзму.
37. Буддистська чернеча громада, що об'єднується в межах одного монастиря, це:
- А) бодхисатва;
  - Б) сангха;
  - В) дхарма;
  - Г) дх'яна.
38. Іммам – це:
- А) духовний керівник, голова умми;
  - Б) служитель (і вчитель) культу в ісламі;
  - В) вища духовна особа у сунітів;
  - Г) духовний і світський глава теократичної мусульманської держави.
39. Нескінченний кругообіг народжень і смертей, це:
- А) мокша;
  - Б) нірвана;
  - В) сансара;
  - Г) аватара.

40. Вежа біля мечеті, з якої муедзин оголошує азан, це:
А) мінея;
Б) медресе;
В) мазхаб;
Г) мінарет.
41. Вища духовна особа у сунітів, це:
А) аятола;
Б) муфтій;
В) махді;
Г) мулла.
42. Скільки є ступенів священства у православних церквах:
А) 2;
Б) 3;
В) 4;
Г) 5.
43. Представниками єпископату не є:
А) архієпископи;
Б) пресвітери;
В) митрополити;
Г) патріархи.
44. Що святкують християни під час Трійці?
А) Вознесіння Христове;
Б) Різдво Діви Марії;
В) Сходження Святого Духа на учнів Ісуса Христа;
Г) Преображення Господнє.
45. Скільки Заповідей блаженства налічує Нагірна проповідь Ісуса Христа:
А) 7;
Б) 9;
В) 12;
Г) 14.
46. Першим митрополитом відновленої у 1921 р. УАПЦ був:
А) О. Лотоцький;
Б) А. Шептицький;
В) М. Борецький;
Г) В. Липківський.

47. В якому році УГКЦ була заборонена радянською владою?
А) 1918 р.;
Б) 1921 р.;
В) 1939 р.;
Г) 1946 р.
48. Найвищий титул шийтського муджтахіда, це:
А) аятола;
Б) муфтій;
В) махді;
Г) мулла.
49. Податок на користь бідних, це:
А) сункат;
Б) закят;
В) хаджж;
Г) ураза.
50. Свято розговіння, пов'язане із закінченням місячного посту рамадану, це:
А) Ураза-байрам;
Б) Курбан-байрам;
В) Міраж;
Г) Мавлюд.
51. Абат – це:
А) настоятель православного або католицького чоловічого монастиря;
Б) духовний сан верховних ієрархів у ряді християнських церков;
В) посол Апостольської Столиці в державі, з якою остання підтримує дипломатичні відносини;
Г) на заході з V ст. назва настоятеля монастиря.
52. Мухаммед почав проповідувати іслам у:
А) 570 р.;
Б) 610 р.;
В) 710 р.;
Г) 632 р.
53. Мусульманське літочислення починається із:
А) 602 р.;
Б) 612 р.;
В) 622 р.;
Г) 632 р.

54. Представництво окремої православної церкви на канонічній території іншої церкви, це:
А) ставропігія;
Б) лавра;
В) скит;
Г) подвір'я.
55. Переважна більшість населення сповідує ламаїзм у:
А) Монголії;
Б) Південній Кореї;
В) Таїланді;
Г) Японії.
56. Виберіть правильний варіант відповіді:
А) Ісус Христос був сповідником юдаїзму;
Б) Ісус Христос був сповідником християнства;
В) Ісус Христос був сповідником юдео-християнства;
Г) Ісус Христос був сповідником юдео-еллінізму.
57. Шиїзм є домінуючою релігією в:
А) Єгипті;
Б) Ірані;
В) Туреччині;
Г) Пакистані.
58. В якому році утворилася т. зв. «самосвятська» УАПЦ:
А) у 1918 р.;
Б) у 1921 р.;
В) у 1930 р.;
Г) у 1942 р.
59. Із скількох віросповідних формул (т. зв. «членів») складається Символ віри у християн:
А) 7;
Б) 9;
В) 12;
Г) 14;
Д) 21.
60. Віровчення про чистилище є догматом:
А) католиків;
Б) православних;
В) лютеран;
Г) баптистів.

61. Яке свято відсутнє в календарі римо-католиків:
А) Вознесіння Христове;
Б) Покрова Богородиці;
В) Різдво Богородиці;
Г) Воздвиження Хреста Господнього.
62. Карбування Святим Духом, це таїнство:
А) миропомазання;
Б) хрещення;
В) елеопомазання;
Г) причастя.
63. Догмат про Пречисту Трійцю прийнятий на:
А) I-му Вселенському Соборі;
Б) II-му Вселенському Соборі;
В) III-му Вселенському Соборі;
Г) IV-му Вселенському Соборі.
64. Християнство легалізовано у Римській імперії у:
А) 311 р.;
Б) 313 р.;
В) 324 р.;
Г) 325 р.
65. На якому Вселенському Соборі сформувалася пентархія:
А) на I-му;
Б) на II-му;
В) на III-му;
Г) на IV-му;
Д) на VII-му.
66. Примас – це:
А) людина, яка прийняла нову віру;
Б) в католицькій церкві головний з єпископів, який має вищу владу стосовно духовенства даної країни;
В) в католицькій та англіканській церквах головний з єпископів, який має вищу владу стосовно духовенства даної країни;
Г) в протестантських церквах і християнських сектах – керівник громади.
67. Додаток (філіокве) до Символу віри не визнається:
А) римо-католиками;
Б) греко-католиками;
В) православними;
Г) протестантами.

68. Основні установи Римської курії, які керують різними напрямками діяльності Католицької церкви, це:
- А) дієцезії;
  - Б) конгрегації;
  - В) чернечі ордени;
  - Г) колегії єпископів і кардиналів.
69. Апостольський собор у Єрусалимі відбувся у:
- А) 33 р.;
  - Б) 39 р.;
  - В) 43 р.;
  - Г) 49 р.;
  - Д) 53 р.
70. «Великий розкол» світового християнства на східну та західну гілки відбувся у:
- А) 1014 р.;
  - Б) 1054 р.;
  - В) 1414 р.;
  - Г) 1453 р.;
  - Д) 1517 р.
71. Парламент Англії проголосив Генріха VIII главою державної церкви – англіканства у:
- А) 1517 р.;
  - Б) 1534 р.;
  - В) 1536 р.;
  - Г) 1539 р.
72. Аугсбурзький мир між католиками і протестантами (лютеранами) відбувся у:
- А) 1529 р.;
  - Б) 1545 р.;
  - В) 1555 р.;
  - Г) 1563 р.
73. Товариство Ісуса було затверджено Папою Павлом III у:
- А) 1534 р.;
  - Б) 1540 р.;
  - В) 1544 р.;
  - Г) 1550 р.

74. Кальвінізм починається із:
А) 1517 р.;
Б) 1525 р.;
В) 1529 р.;
Г) 1536 р.
75. Московська митрополія здобула статус патріархату в:
А) 1448 р.;
Б) 1489 р.;
В) 1548 р.;
Г) 1589 р.
76. «Синодальне» правління Російською православною церквою (заборона патріархату) почалося у:
А) 1589 р.;
Б) 1648 р.;
В) 1721 р.;
Г) 1917 р.
77. Обрання першого Київського митрополита-русина Іларіона відбулося у:
А) 988 р.;
Б) 1014 р.;
В) 1039 р.;
Г) 1051 р.
78. Перше встановлення Галицької митрополії відбулося у:
А) 1302 р.;
Б) 1317 р.;
В) 1325 р.;
Г) 1391 р.
79. Утворення католицьких єпархій на західноукраїнських землях санкціоновано буллою Папи Григорія XI у:
А) 1375 р.;
Б) 1413 р.;
В) 1448 р.;
Г) 1569 р.
80. Розкол Київської православної митрополії Константинопольського патріархату на уніатську («з'єднану») і православну («нез'єднану») церкви відбулося у:
А) 1448 р.;
Б) 1569 р.;
В) 1596 р.;
Г) 1608 р.

81. Митрополит Йосиф Рутський утворив Чин св. Василя Великого в:
А) 1596 р.;
Б) 1606 р.;
В) 1617 р.;
Г) 1640 р.;
Д) 1646 р.
82. Православну митрополію в Києві відновлено у:
А) 1617 р.;
Б) 1620 р.;
В) 1632 р.;
Г) 1633 р.
83. Львівська православна єпархія приєдналася до Уніатської церкви у:
А) 1596 р.;
Б) 1686 р.;
В) 1700 р.;
Г) 1720 р.;
Д) 1946 р.
84. Київська православна митрополія підпорядкувалася Московському патріархатові в:
А) 1596 р.;
Б) 1686 р.;
В) 1720 р.;
Г) 1721 р.;
Д) 1946 р.
85. Греко-католиків Правобережжя під тиском царизму приєднано до російського православ'я у:
А) 1768 р.;
Б) 1786 р.;
В) 1839 р.;
Г) 1872 р.;
Д) 1946 р.
86. Перші баптистські водні хрещення серед українців відбулися у:
А) 1687 р.;
Б) 1765 р.;
В) 1817 р.;
Г) 1863 р.;
Д) 1906 р.

87. Перша громада адвентистів в Україні з'явилася у:
А) 1886 р.;
Б) 1896 р.;
В) 1906 р.;
Г) 1916 р.
88. УАПЦ в Радянській Україні ліквідовано в:
А) 1918 р.;
Б) 1921 р.;
В) 1930 р.;
Г) 1946 р.
89. Хто є автором Біблії?
А) Ісус Христос;
Б) Мойсей;
В) Святий Дух;
Г) різні автори.
90. Котре із даних Євангелії не належить до синоптичних?
А) Євангеліє від Матвія;
Б) Євангеліє від Івана;
В) Євангеліє від Марка;
Г) Євангеліє від Луки.
91. Котрий із перекладів Біблії є латинський?
А) Пешіта;
Б) Вульгата;
В) Септуагінта;
Г) Таргум.
92. Переклад Біблії українською мовою здійснений П. Кулішем, І. Пулюєм та І. Нечуй-Левицьким був виданий у:
А) 1893 р.;
Б) 1903 р.;
В) 1913 р.;
Г) 1923 р.
93. Рукописний переклад чотирьох Євангелій «из языка болгарского на мову рускую» створено в:
А) Львові;
Б) Пересопниці;
В) Відні;
Г) Празі;
Д) Острозі.

94. Яка із версій є каноном Старого Заповіту:
А) Антіохійська;
Б) Александрійська;
В) Єрусалимська;
Г) Вавілонська.
95. ТаНаХ – це:
А) юдейська Біблія;
Б) Єрусалимський храм;
В) вищий політичний і судовий орган влади в Єрусалімі, на чолі якого стояв первосвященик;
Г) одне з політичних і релігійних угруповань в Юдеї;
Д) один із епітетів юдейського Бога Яхве.
96. Скільки канонічних книг налічує Старий Заповіт:
А) 39;
Б) 45;
В) 47;
Г) 50.
97. Релігійні твори, які офіційно не визнані священиками, неканонічні – це:
А) апологети;
Б) апокрифи;
В) архати;
Г) адаміти.
98. Віруючі якої релігії дотримуються наступних поглядів: «Ісус – Бог, відмінний від Отця (Елогіма). Він, як духовне дитя, не був створений на Небесах Отцем і Марією і є «старшим братом» усіх людей і духовних створінь. Його тіло було створено через статевий зв'язок Елогіма з Марією. Ісус був одружений. Його хресна смерть не є досконалою спокутою всіх гріхів, але дає всім можливість воскресіння»:
А) індуїсти;
Б) мормони;
В) мусульмани;
Г) Свідки Єгови.
99. Віруючі якої релігії дотримуються наступних поглядів: «Ісус є неважливим. Звичайно Його вважають просвітленим вчителем – вегетаріанцем, що вчив людей медитувати. Він не є втіленням Бога. Вважають, що Ісус був великим аватаром (вчителем)»:
А) кришнаїти;
Б) юдеї;
В) Свідки Єгови;
Г) буддисти.

100. Інграма – це:
- А) ідеальна субстанція в культурах східного типу, що безпосередньо впливає на долю людини і формується завдяки рівню духовної досконалості та вчинкам людини, здійсненим у попередніх і в цьому життях;
  - Б) милість, благодать, Божий дар;
  - В) вивільнення через розширення або вивільнення свідомості через розширення;
  - Г) несвідоме враження, котре містить фізичний біль чи больові емоції і котре накопичується з часом та переходить з досвіду минулих життів.
101. У котрому році було легалізовано УГКЦ?
- А) у 1946 р.;
  - Б) у 1989 р.;
  - В) у 1990 р.;
  - Г) у 1992 р.
102. У котрому році утворилася УПЦ КП?
- А) у 1448 р.;
  - Б) у 1686 р.;
  - В) у 1921 р.;
  - Г) у 1992 р.
103. Прозелітизм – це:
- А) право духовних закладів, установ (монастирів, інститутів) на особливу самостійність у діяльності;
  - Б) намагання навернути в свою релігію послідовників інших віровчень;
  - В) релігійне вчення, відмінне від офіційної доктрини та організації;
  - Г) термін, яким Папа Іван XXIII окреслив широку програму динамізації Католицької церкви в русі її оновлення, наближення до сучасного світу шляхом модернізації ідейного арсеналу, культу, структури.
104. Яка з Церков має найбільшу кількість релігійних громад в Україні.
- А) УПЦ КП;
  - Б) УПЦ МП;
  - В) УАПЦ;
  - Г) УГКЦ.
105. Київська православна митрополія поділилася на Київську митрополію і Московську митрополію у:
- А) 1305 р.;
  - Б) 1448 р.;
  - В) 1686 р.;
  - Г) 1991 р.

106. Розмова віруючого з Богом «незнайомою» мовою при сходженні на нього Святого Духа, це:
- А) харизма;
  - Б) глосолалія;
  - В) благовіст;
  - Г) стигма.
107. УПЦ МП очолює:
- А) Патріарх Філарет;
  - Б) Патріарх Кирило;
  - В) Митрополит Володимир;
  - Г) Митрополит Мефодій.
108. В доктрині якої конфесії важливе місце займає глосолалія:
- А) баптистів;
  - Б) п'ятидесятників;
  - В) адвентистів;
  - Г) єгови́стів.
109. Повернення, привласнення чи знищення польським католицьким єпископатом православних церков та ін. сакральних об'єктів на Волині, Поліссі й Підляшші наприкінці XVIII ст. – у 1920-30 рр. – це:
- А) ревівалізм;
  - Б) ревіндикація;
  - В) ресакралізація;
  - Г) реформація.
110. Постійний дипломатичний представник (посол) Апостольської Столиці в державі, з якою остання підтримує дипломатичні відносини, – це:
- А) нунцій;
  - Б) легат;
  - В) примас;
  - Г) вікарій.
111. Засновником релігійної організації «Дослідники Біблії» (тепер – Свідки Єгови) був:
- А) Б. Бакстер;
  - Б) Ч. Рассел;
  - В) Д. Сміт;
  - Г) Д. Беннет.
112. Новоапостольська церква виникла у:
- А) 1800 р.;
  - Б) 1832 р.;
  - В) 1870 р.;
  - Г) 1931 р.

113. Церква Ісуса Христа святих останніх днів виникла у:
- А) Швейцарії;
  - Б) США;
  - В) Англії;
  - Г) Німеччині.
114. Міжнародне товариство свідомості Крішні створено в:
- А) Індії;
  - Б) США;
  - В) Японії;
  - Г) Швейцарії.
115. Вчення, що належить лише посвяченим у таємниці, – це:
- А) езотеризм;
  - Б) окультизм;
  - В) містицизм;
  - Г) спиритизм.
116. Для вербування нових adeptів метод «бомбардування любов'ю» використовують:
- А) неоязичники;
  - Б) християни;
  - В) муністи;
  - Г) сатаністи.
117. До якої конфесії належить таке твердження: «Ми вірили, що першими принципами та обрядами Євангелія є: перше – віра в Господа Ісуса Христа; друге – покаяння; третє – хрещення зануренням у воду для відпущення гріхів; четверте – рукопокладання для надання дару Святого Духа»:
- А) до єговістів;
  - Б) до п'ятидесятників;
  - В) до харизматів;
  - Г) до мормонів.
118. Яка із церков неохристиянських течій налічує найбільше релігійних громад в Україні:
- А) Церква Повного Євангелія;
  - Б) Церква Живого Бога;
  - В) Новоапостольська Церква;
  - Г) Церква Христа.

119. Першоджерелом крішнаїзму є:
- А) вішнуїзм;
  - Б) шиваїзм;
  - В) брахманізм;
  - Г) буддизм.
120. Скільки намистин налічує вервиця, на якій здійснюється маха-мантра Харе Крішна:
- А) 88;
  - Б) 98;
  - В) 108;
  - Г) 118;
  - Д) 128.
121. Яке із тверджень не входить у три основних положення порятунку в релігійній системі «АУМ сінрікьо»:
- А) позбавлення людства від хвороб;
  - Б) позбавлення людства від усяких страждань;
  - В) досягнення щастя в цьому світі;
  - Г) досягнення просвітлення та звільнення.
122. Ашрами – це релігійні громади:
- А) даосів;
  - Б) дзен-буддистів;
  - В) хасидистів;
  - Г) саньясинів;
  - Д) тантристів.
123. У якому релігійному вченні віруючі дотримуються таких поглядів: «Прив'язаність – це також нечиста любов. Вона заснована на потягу до людини чи речі. Душа забуває, що її тіло смертне, і тому не можна прив'язуватися ані до нього, ані до тіл інших людей... Людині, у якої є прив'язаності, рано чи пізно доведеться страждати.»:
- А) у тантризмі;
  - Б) у даосизмі;
  - В) у буддизмі;
  - Г) у сатанізмі.
124. Сахаджа-йога виникла у:
- А) 1966 р.;
  - Б) 1970 р.;
  - В) 1971 р.;
  - Г) 1989 р.

125. Кінцевою метою якого релігійного руху було визначено встановлення «епохи Матері Світу», передумовою якого мало стати «поширення по всьому світу вчення Живого Бога»:
- А) Церкви живого бога;
  - Б) Великого Білого Братства;
  - В) Руху Ошо;
  - Г) Трансцендентальної медитації.
126. Церкву Єднання заснував:
- А) Мун Сен Мен;
  - Б) Шрі Матаджі Нірмала Деві;
  - В) Магеш Прасад Варма;
  - Г) Раджніш Чандра Мокан.
127. Яка Трійця є найдосконалішою у вченні муністів:
- А) Адам – Єва – Бог;
  - Б) Адам – Єва – Сатана;
  - В) Бог-Отець – Бог-Син – Бог-Святий Дух;
  - Г) Бог – Третій Адам – Третя Єва.
128. Прихильники якого релігійного руху вважають, що саме їх покликано об'єднати усі релігії та встановити загальний мир на землі:
- А) крішнаїзму;
  - Б) бахаїзму;
  - В) саєнтології;
  - Г) теософії.
129. Синтезм сатанізму з язичництвом, це:
- А) ортодоксальні дияволопоклонники;
  - Б) люциферіанці;
  - В) реформовані дияволопоклонники;
  - Г) окультисти.
130. До віруючих якої церкви звернена порада її засновника: «Ви маєте вміти розрізняти правду від дезінформації. Не дайте самозваним «майстрам» обманути себе, у який би одяг – білий чи чорний – вони не одягалися. Вони намагаються спрямувати вас у невірному напрямку та зруйнувати все, чого ви досягли на шляху до свого Его, особистості... Хто попереджений, той вже озброєний.»:
- А) Методистської церкви;
  - Б) Церкви Живого Бога;
  - В) Церкви Христа;
  - Г) Церкви Сатани;
  - Д) Церкви Саєнтології.

131. Тетан – це:
- А) людина без аберацій, позбавлена інграм;
  - Б) людина, яка йде шляхом кліра;
  - В) людина, яку навчили практично використовувати діанетику;
  - Г) духовна істота, яка в людині набирає зв'язок з тілом і після смерті залишає його.
132. Засновником теософії є:
- А) Олена Блаватська;
  - Б) Микола Реріх;
  - В) Олесь Бердник;
  - Г) Лев Силенко.
133. Прихильники РУНВіри вірять у:
- А) Будду;
  - Б) Ісуса Христа;
  - В) Перуна;
  - Г) Дажбога.
134. Перша громада РУНВіри виникла і була зареєстрована в:
- А) Австрії;
  - Б) США;
  - В) Канаді;
  - Г) Україні.
135. Коли був прийнятий Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»:
- А) у 1990 р.;
  - Б) у 1991 р.;
  - В) у 1992 р.;
  - Г) у 1996 р.

Б. Темі контрольних робіт
для студентів заочної і заочно-дистанційної форм навчання

1. Релігія – об'єкт релігієзнавчих дисциплін.
2. Релігійні вірування Древньої Русі.
3. Людина як образ і подоба Бога.
4. «Бог є любов».
5. Історичні умови виникнення релігії.
6. Ранні національні релігії та їх особливості.
7. Історичні умови виникнення християнства.
8. Причини і наслідки розколів у християнстві.

9. Догматичні й обрядові відмінності між католицизмом і православ'ям.
10. Спільності й відмінності між лютеранством, кальвінізмом і англіканством.
11. Догматичні відмінності між католицизмом і протестантизмом.
12. Універсальність греко-католицизму в екуменічній перспективі.
13. Доктрина, практика і форми юдаїзму.
14. Розвиток протестантизму в Україні: лютеранство, кальвінізм, баптизм, адвентизм, п'ятидесятництво.
15. Генеза і особливості сучасної «нетрадиційної» релігійності в Україні: неохристиянство, релігії орієнталістського напрямку, езотеричні об'єднання, синтетичні релігії, саєнтологічні рухи, окультизм.
16. Християнізація Руси-України: причини, значення та походження духовенства й ієрархії.
17. Берестейська унія: причини, хід, значення.
18. Впровадження римо-католицизму на українських землях.
19. Релігійна політика Козаччини і Хмельниччини.
20. Російське православ'я: від поділу Київської митрополії до наших днів.
21. Чернецтво УГКЦ і його роль в освітньо-культурному житті.
22. УАПЦ і її роль в житті українців.
23. Релігійна політика Кремля в 1945-1989 рр. на Україні.
24. Міжконфесійні проблеми в сучасній Україні.
25. Статистичні дані і порівняльний аналіз релігійних організацій (конфесій) в Україні з 1988 р. й до наших днів.
26. Іслам: доктрина, обряди, свята, напрями.
27. Даосизм: доктрина, практика, символи.
28. Конфуціанство: засади та історична еволюція.
29. Буддизм: навчання Будди, практика, різновиди.
30. Призначення людини в індуїзмі.
31. Почаївський монастир (Лавра) в історичній долі українства.
32. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації.
33. Українське православ'я як етнонаціональний феномен.
34. Ісус – людина свого часу.
35. Світ листів Апостола Павла.
36. Ісус проповідує і діє.
37. Синоптичні Євангелії і Діяння Апостолів.
38. Євангеліст Іван і його твори.
39. Ікона Богоматері в християнській культурі.
40. Неоязичництво як повернення до коренів народної культури.

ТИПОЛОГІЯ (КЛАСИФІКАЦІЯ) РЕЛІГІЙ

I. РОДОПЛЕМІННІ (РОДОПЛЕМ'ЯННІ) КУЛЬТИ

Анімїзм, магія, аграрний культ, тотемїзм, фетишизм, шаманїзм.

II. ЕТНІЧНІ (НАЦІОНАЛЬНІ) РЕЛІГІЇ

A. Ранні національні релігії

Релігія народів Давнього Межиріччя, система політеїстичних вірувань і культів народів Давнього Єгипту, *Давньоукраїнська релігія (українське язичництво)*, Давньоіндійська релігія, система політеїстичних вірувань і культів племен та народів Стародавньої Греції, Давньоримська релігія, релігії народів Доколумбової Америки.

Б. Пізні національні релігії

Юдаїзм, зороастризм (парсизм), даосизм, джайнізм, конфуціанство, індуїзм, синтоїзм, сикхізм.

III. СВІТОВІ РЕЛІГІЇ

Буддизм (основні напрямки: хінаяна, махаяна, ваджраяна), *християнство (поділяється на католицизм, православ'я, протестантизм)*, іслам (основні напрямки сунніти, шіїти, хариджисти).

IV. НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ, НЕОРЕЛІГІЇ

- 1. Неохристиянство:** «Церква Христа», Мормони (Церква Ісуса Христа святих останніх днів), Новоапостольська церква, «Свідки Єгови», харизматичні рухи (наприклад, «Церква Повного Євангелія», «Церква Живого Бога», «Слово віри», «Перемога», «Рух віри», «Слово істини» та ін.), «Діти Бога», «Церква Божої Матері» («Богородицька церква»), Церква Христа.
- 2. Культурні східного типу (орієнталістські)** «Трансцендентальна медитація», Міжнародне товариство свідомості Крішні, «Всесвітня Чиста Релігія Вішва Нірмала Ахарма» (Сахаджа-йога), рух Ошо, центри Шрі Чінмая, послідовники Саї Баби, «АУМ сінрікьо».
- 3. Синкретичні (синтетичні) культури** «Церква Єднання», «Біле Братство», Всесвітня віра Бахаї.
- 4. Наукологічні (саєнтологічні) культури** Івановство, «Церква Сайєнтології», «Новий Акрополь», «Наука розуму», «Християнська наука».
- 5. Езотеричні вчення** Теософське товариство, «Агні Йога» («Жива етика»), «Братство Грааля».
- 6. Неоязичницькі культури** «Рідна віра», Церква Рідної Української Національної Віри (РУНвіри), «Собор Рідної віри» та ін.

7. Сатанинські культури (поділяються на: ортодоксальних дияволопоклонників, люциферіанців (прометеївців), реформованих дияволопоклонників (лаваївського типу, наприклад, Церква Сатани).

НАЙВАЖЛИВІШІ ДАТИ З ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙ (згідно з типологією релігій)

I. РОДОПЛЕМІННІ КУЛЬТИ

(анімізм, магія, аграрний культ, тотемізм, фетишизм, шаманізм);

– археологічні розкопки датують появу цих культів від 60000 р. до н. е.

II. ЕТНІЧНІ (НАЦІОНАЛЬНІ) РЕЛІГІЇ

A. Ранні національні релігії

4000 р. до н. е. – у цивілізації Месопотамії (або Давнього Межиріччя – регіону, розташованого між ріками Тигр і Єфрат, відомого під назвою Шумер і Акад) вже існувала релігійна система – *релігія народів Давнього Межиріччя*.

VI–IV тис. до н. е. – сформувалась *система політеїстичних вірувань і культів народів Давнього Єгипту*.

До періоду трипільської культури (IV–III тис. до н. е.) відносяться перші археологічні знахідки релігійного змісту *давньоукраїнської релігії*, яка в наступних тисячоліттях до н. е. і в першій половині I тис. н. е. формує і розвиває пантеон богів *українського язичництва*.

II тис. до н. е. – виникла в середовищі т. зв. індоаріїв *давньоіндійська релігія* як сукупність релігійних поглядів та обрядів.

Близько XV ст. до н. е. – сформувалася *система політеїстичних вірувань і культів племен та народів Стародавньої Греції* в період виникнення й розвитку рабовласницького ладу.

VII ст. до н. е. – початок функціонування *давньоримської релігії* зі значним впливом елліністичної культури і релігійним синкретизмом.

Б. Пізні національні релігії

II тис. до н. е. – починається формування і розвиток *юдаїзму* в Палестині.

1250 р. до н. е. – об'явлення Богом Декалогу Мойсеєві на горі Синай.

Поступовий розвиток і утвердження монотеїстичної віри серед євреїв.

Перший етап юдаїзму – до X ст. до н. е. – «дохрамовий період»: єврейські політеїстичні племена поступово завойовують і заселяють Ханаан (пізніше – Палестина) і утворюють Ізраїльсько-Юдейське царство.

Другий етап юдаїзму – до кінця VII ст. до н. е. (621 р. до н. е.) – культ Бога Яхве (Єгови), або «першого Храму»: для поклоніння Богу Яхве в Єрусалимі ізраїльсько-юдейський цар Соломон (Шломо) збудував Єрусалимський Храм (945 р. до н. е.), забороняється євреям

поклонятися іншим релігійним культам, а культ Бога Яхве залишається єдиною релігією Ізраїлю (коло 621 р. до н. е.).

Третій етап юдаїзму – VI ст. до н. е. – період «вавилонського полону»: на початку VI ст. до н. е. (578/586 р. до н. е.) країна була захоплена вавилонським царем Навуходоносором II. Храм було зруйновано, а більшість євреїв – полонено. У полоні юдаїзм став ідейною основою боротьби євреїв за відродження власної державності й формою руху за повернення на землю предків.

Четвертий етап – із VI ст. до н. е. (538 р.) до 70 р. н. е. – період «другого Храму»: після падіння Вавилонської держави і приєднання її земель до Персії, євреям дозволили повернутися на батьківщину і відбудувати Храм (освячений в 515 р. до н. е.), після чого вони перетворилися в замкнену юдейську храмову громаду. У середині II ст. до н. е. Земля Обітована ненадовго відновила свою незалежність, але вже в 63 р. до н. е. була завойована римським полководцем Помпеем і попала в залежність від Риму. Справжньої пишноти Єрусалимський Храм досягнув після його реконструкції юдейським царем Іродом Великим на рубежі старої і нової ери. Два невдалих повстання проти римлян (66–70 рр. Юдейська війна та повстання 132–136 рр. Бар-Кохби) – призвели до остаточної втрати незалежності єврейської держави. Храм було спалено, загинуло близько 1 млн. євреїв (25 відсотків від усього єврейського населення).

П'ятий період – із I–II ст. до н. е. до 1948 р. – період діаспори – розселення євреїв по всьому світу. Цей період закінчився відновленням за рішенням ООН держави Ізраїль.

X–VII ст. до н. е. – виникнення **зороастризму (парсизму)**. Засновником вважають пророка Заратустру (Зороастра), якому приписують створення Гат – найдавнішої частини священної книги Авести й об'єднання основних релігійних уявлень стародавніх персів.

2-а половина I тис. до н. е. – виникнення **даосизму** в Китаї. Засновник – Лао-цзи та найважливішим його представником у контексті розвитку був Чжуан-цзи.

VI ст. до н. е. – виникнення **джайнізму** в Індії. Засновник – проповідник Вардхамана (Махавіра і Джіна).

I ст. н. е. – поділ джайнізму на светамбару і дігамбару.

VI–V ст. до н. е. – виникнення **конфуціанства** в Китаї. Засновник Конфуцій (Кун-Цзи, Кун Чжунни). Державна релігія Китаю до 1912 року.

Середина I тис. н. е. – виникнення **індуїзму** внаслідок еволюції і злиття ведичної та брахманської релігійних традицій.

VI–VII ст. н. е. – на базі аніміністичних культів і шаманізму сформувалася національна релігія Японії – **синтоїзм**. З певними перервами до 1946 року синтоїзм був державною релігією Японії.

XV–XVI ст. н. е. – на ґрунті індуїзму і елементів ісламу виник *сикхізм* – одна із національних релігій Індії, поширена в основному у її північно-західній частині (штат Пенджаб). Засновник – гуру (вчитель) Нанак.

III. СВІТОВІ РЕЛІГІЇ

Буддизм

VI–V ст. до н. е. – виникла в Північній Індії світова релігійна система – *буддизм*. Засновник – царевич Сідхартха Гаутама (Шак'ямуні, Будда) 566–486 рр. до н. е. або 560–480 рр. до н. е.

III ст. до н. е. – буддизм утверджується в Індії й поширюється до Каспійського моря і Середньої Азії, а також до Шрі Ланки.

I–III ст. н. е. – буддизм поширюється в Китаї і з 470 р. стає офіційною релігією Північного Китаю.

IV–VI ст. н. е. – буддизм поширився в Кореї і Японії.

V ст. н. е. – буддизм поширився в Бірмі, Тайланді й Камбоджі.

VII ст. н. е. – буддизм увійшов на територію Тибету.

Світове християнство

26–36 рр. н. е. – правління прокуратора Юдеї Понтія Пилата, за якого, згідно з традицією, був страчений Ісус Христос.

33 р. н. е. – утворення апостолом Петром першої християнської громади в Єрусалимі внаслідок зішестя Святого Духа на апостолів. Початок християнської церкви.

49 р. – Апостольський собор у Єрусалимі.

III ст. – початок християнського чернецтва (Єгипет); поширення християнства серед готів.

313 р. – Міланський едикт імператора Константина легалізував християнство в Римській імперії. Початок перетворення християнства на панівну релігію.

325 р. – Перший Вселенський собор, м. Нікей.

381 р. – Другий Вселенський собор, м. Константинополь.

383–405 рр. – здійснення латинського перекладу Біблії (Вульгата).

431 р. – Третій Вселенський собор, м. Ефес.

451 р. – Четвертий Вселенський собор, м. Халкідон.

V–VI ст. – поширення християнства серед лангобардів та франків.

553 р. – П'ятий Вселенський собор, м. Константинополь.

589 р. – вперше в Західній церкві утвердження *Filioque* на Толедському соборі.

680 р. – Шостий Вселенський собор, м. Константинополь.

787 р. – Сьомий Вселенський собор, м. Нікей.

IX ст. – місія Кирила (Константина) та Мефодія серед слов'ян.

1014 р. – остаточне внесення *Filioque* до Символу віри Римської церкви.

1054 р. – «великий розкол» світового християнства на *східну та західну гілки*.

1090–1099 рр. – перший хрестоносний похід.

1203 р. – пограбування Константинополя хрестоносцями.

1291 р. – остаточна поразка хрестоносців на Близькому Сході.

XIII ст. – початок діяльності католицької інквізиції.

1378 – 1417 рр. – «великий розкол» між римською та авіньонською кардинальськими партіями у Західній церкві, т. зв. «велика Західна схизма».

1439 р. – укладення церковної унії на Ферраро-Флорентійському соборі.

1448 р. – оголошення самостійності Московської митрополії.

1453 р. – загарбання Константинополя турками. Падіння православної Візантійської імперії.

1517 р. – виступ Мартіна Лютера проти Католицької церкви. Початок німецької Реформації та *лютеранства*.

1520–1530-і рр. – реформування відносин між Католицькою церквою і Англійською державою королем Генріхом VIII. Початок *англіканства*.

1523 р. – на Цюріхському диспуті Ульріх Цвінглі виступив із т. зв. «67 тезами».

1525 р. – У. Цвінглі у праці «Про істинну та хибну релігію» сформулював богословське вчення. Початок *цвінгліанства*.

1529 р. – Шпейерська «Протестація 20-ти імперських чинів», що згуртувала прихильників Лютера («протестантів») на боротьбу за свої релігійні права.

1534 р. – парламент Англії проголосив Генріха VIII главою державної церкви – англіканства.

1536 р. – заборона парламентом Англії папської юрисдикції.

1536 р. – Жан Кальвін у праці «Настанови у християнській вірі» розвинув теологічну і моральну доктрину протестантизму. Початок *кальвінізму*.

1539–1540 рр. – створення Товариства Ісуса (єзуїтів). Засновник – Ігнатіо Лойола.

1539–1542 рр. – остаточне формування англіканського віровчення.

1545–1563 рр. – Тридентський собор. Католицька реформа (Контрреформація).

1555 р. – Аугсбурзький мир між католиками та протестантами.

1566 р. – поява «Гельветицького віровизнання», одного з найпоширеніших кальвіністських катехизисів.

1582 р., лютий – початок календарної реформи папи Григорія XIII («новий стиль»).

1589 р. – здобуття Московською митрополією статусу патріархату.

1592 р. – проголошення *пресвітеріанства* державною релігією Шотландії.

1609 р. – виникнення в Амстердамі першої *баптистської* громади. Засновник – Джон Сміт.

1648 р. – поява «Вестмінстерського сповідання», символічної книги британських пресвітеріан.

1649–1650 рр. – оформлення реформованої державної Церкви Англії («Закон про одностайність»).

1721 р. – церковна реформа Петра I. Утвердження «Духовного регламенту». Початок «синодального» правління Російською православною церквою.

1744 р. – виникнення в Англії *методизму*. Засновники – Джон і Чарльз Уеслі.

1830 р. – заснування у США церкви *мормонів*. Засновник – Джозеф Сміт.

1833–1850 рр. – здобуття Елладською церквою автокефалії.

1844–1845 рр. – виникнення течії *Адвентистів сьомого дня* в США. Засновник – Уільям Міллер.

1865 р. – проголошення автокефалії Румунської церкви (визнана Константинополем у 1919 р.).

1869–1870 рр. – I Ватиканський собор. Прийняття догмату про непомильність папи Римського – «ex cathedra».

1871 р. – утворення церковної організації *«старокатоликів»* (у 1889 р. об'єдналася з реформованою Утрехтською церквою).

1872 р. – проголошення автокефалії Болгарської церкви (визнана Константинополем у 1919 р.).

1878 р. – заснування *Армії Спасіння* у Лондоні Уільямом Бутсом.

1879 р. – здобуття Сербською церквою самостійності.

1891 р. – енцикліка «*Regum poavum*» папи Пія IX. Початок розроблення нового соціального вчення Римо-католицької церкви.

1901 р. – початок у США *п'ятидесятницького руху*, який знаменувала т. зв. глосолалія під час біблійних занять у школі Ч. Пархема, м. Топік, як контекст харизматичного руху.

1905 р. – створення в Лондоні Всесвітнього союзу баптистів.

1917 р. – проголошення автокефалії Грузинської церкви (визнана Москвою у 1943 р.).

1918 р. – відновлення патріаршого управління Російською православною церквою.

1921 р. – утворення Російської закордонної церкви, опозиційної до Московського патріархату («карловацький розкол»).

1921 р. – проголошення автокефалії Польської православної церкви (підтверджена Константинополем у 1924 р., Москвою у 1948 р.).

1947 р. – проголошення незалежності Кіпрської церкви.

1948 р. – виникнення Всесвітньої ради церков.

1951 р. – автокефалія Чехо-Словацької церкви.

1958 р. – початок діалогу Православної та Римо-католицької церков.

1962–1965 рр. – II Ватиканський собор. Початок «Аджорнаменто».

1964 р., січень – зустріч Вселенського патріарха Афінагора I та папи Римського Павла VI в Єрусалимі.

1965 р., грудень – зняття анафем 1054 р. між Римською та Константинопольською церквами. Спільна декларація з цього приводу.

1970 р. – здобуття автокефалії Американською православною церквою.

1978 р., 16 жовтня 2005 р., 2 квітня – понтифікат папи Івана-Павла II (Кароля Войтили). Перший папа-слов'янин.

1990–1993 р. – засідання спільних православно-католицьких богословських комісій у Відні, Фрайзингу (ФРН), Аріччі (Італія), Баламанді (Ліван).

1995 р., травень – послання папи Івана-Павла II про екуменічний обов'язок християн «Нехай будуть усі єдині». Зустріч папи із Вселенським патріархом Варфоломієм I.

2005 р., квітень – початок понтифікату Бенедикта XVI (Йосифа Рацінгера).

Українське християнство

867 р. – хрещення київського князя Аскольда.

955 р. – хрещення київської княгині Ольги.

988 р. – початок християнізації Київської Русі за князя Володимира Великого.

1039 р. – поява в Києві першого митрополита-грека.

1051 р. – обрання першого митрополита-русина Іларіона.

1228–1240 р. – місія ченців-домініканців у Київській Русі.

1302–1391 рр. – перше встановлення Галицької митрополії.

1317 р. – встановлення Литовської (згодом Литовсько-Київської) митрополії.

1325 р. – перетворення Москви на осідок Київських митрополитів.

1375 р. – санкціонування буллою папи Григорія XI створення католицьких єпархій на західноукраїнських землях.

1448 р. – остаточний поділ давньої Київської митрополії на Київську і Московську.

XVI ст., середина – початок діяльності кальвіністів та соцініан в Україні.

1573 р. – прийняття Варшавської конфедерації. Закріплення релігійних та громадянських прав релігійних меншин у I Речі Посполитій.

1581 р. – видання у м. Острозі першої друкованої слов'янської Біблії (Острозька Біблія).

1585–1586 рр. – початок діяльності православного Львівського Успенського братства.

1589 р. – отримання Львівським та Віленським братствами статусу ставропігій.

1593 р. – відкриття Замойської академії, яка поширювала єзуїтський вплив на Україну.

1596 р., жовтень – два Берестейські собори, один з яких проголосив унію з Римською церквою, інший засудив її. Розкол Київської православної митрополії Константинопольського патріархату на *уніятську («з'єднану»)* і *православну («нез'єднану»)* церкви.

1608 р. – заснування єзуїтських колегіумів у Львові та Луцьку.

1615 р. – заснування Київського братства та школи при ньому.

1617 р. – створення уніятським митрополитом Йосифом Вельямином Рутським *Чину св. Василя Великого (василіян)*. Початок структуралізації чернецтва.

1617 р. – заснування Луцького православного братства.

1620 р. – відновлення у Києві православної митрополії, ліквідованої Берестейською унією. Посвячення єпископату та Київського митрополита.

1632 р., осінь – створення у Києві Петром Могилою колегіуму шляхом злиття братської і лаврської шкіл.

1632–1633 рр. – легалізація Київської православної митрополії в І Речі Посполитій.

1632–1647 рр. – «Могилянська доба» в історії Київської митрополії: правління Петра Могили, що позначилося цілою низкою реформ в українському православ'ї.

1640 р. – Київський собор затвердив «Православне сповідання віри», згодом визнане всіма православними церквами.

1646 р. – Ужгородська унія – утворення уніятської церкви на Закарпатті.

1667 р. – Андрусівська угода між Росією та Польщею. Посилила позиції унії на Правобережжі.

1676 р. – скасування ставропігії братств на території І Речі Посполитої й обмеження їхньої діяльності.

1686 р. – підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархатові.

1691–1702 рр. – перехід на унію православних єпархій на території І Речі Посполитої (Перемишльської, Львівської, Луцької).

1699 р. – сеймові рішення, що обмежували громадянські й політичні права некатоліків у І Речі Посполитій.

1701 р. – здобуття Київською (Могилянською) колегією статусу академії.

1720–1721 рр. – поява петровського «Духовного регламенту», який ліквідував усі стародавні права та вольності Київської православної митрополії.

1720 р. – Замойський уніятський синод. Активізація у поширенні унії, її часткова латинізація.

1722–1743 рр. – існування Київської православної митрополії як рядової єпархії у структурі російського православ'я.

1732 р. – «Генеральна конфедерація». Посилення контролю католицького духовенства за релігійним життям некатоліків І Речі Посполитої.

1766–1768 рр. – «Коліївщина», народне повстання на українських землях Польщі з виразним антикатолицьким забарвленням.

1768 р. – «Барська конфедерація» польської шляхти проти Коліївщини.

XVIII ст., 70-ті роки – початок проникнення в українські землі Російської імперії нової хвилі протестантизму разом з іноземцями-колоністами.

1782–1785 рр. – церковна реформа австрійського уряду. Створення «Релігійного фонду». Редукція василіянських монастирів.

1793–1796 рр. – значна ліквідація російським царизмом греко-католицьких парафій на Волині, Правобережжі і Білорусії.

1807 р. – відновлення буллою папи Пія VII Галицької Греко-католицької митрополії з осідком у Львові, до складу якої увійшли Перемишльська, Холмська і Львівська єпархії з чисельністю 3000 парафій.

1818 р. – поділ греко-католицької Мукачівської єпархії на Мукачівську і Пряшівську.

1819 р. – перетворення Києво-Могилянської академії на Київську духовну академію.

1839 р. – офіційне приєднання (під репресивним тиском царизму) греко-католиків Правобережжя до Російської церкви. Реформа Йосифа Семашка.

1840 р. – скасування російською адміністрацією на приєднаних землях Правобережної України Литовського статуту, на якому ґрунтувалася відносна автономія церкви.

1841–1843 рр. – секуляризація церковних маєтків, запровадження «штатного розкладу» та державного утримання духовенства на Правобережжі.

1862 р. – «Конкордія» – договір про повну рівноправність римо- і греко-католиків у Австро-Угорській державі.

1882–1904 рр. – Добромильська реформа Чину св. Василя Великого.

1885 р. – утворення Станіславської єпархії УГКЦ.

1860 р. – виникнення в Таврійській губернії течії «братських меннонітів».

1861 р. – перші відкриті зібрання *українських штундистів*.

1861 р. – перші баптистські водні хрещення серед німців-колоністів в Україні.

1863 р. – перші баптистські водні хрещення серед українців.

1867 р. – створення першої української баптистської громади (с. Карлівка колишнього Єлизаветградського повіту).

1873–1875 рр. – знищення російським царизмом Холмської єпархії УГКЦ, т. зв. акт «возз'єднання».

1880 р. – заснування першої в Україні громади євангельських християн у Харкові.

1884 р. – створення Союзу баптистів Південної Росії (згодом – Союз російських баптистів), до якого входили українські баптисти.

1886 р. – поява першої громади адвентистів в Україні (німецька колонія Бердубулат, Таврія).

XIX ст., 70–80-ті роки – баптистська проповідь серед місцевого населення Західної України.

1894 р. – оголошення царським указом штундизму «особливо шкідливою сектою».

1901–1944 рр. – правління Галицькою митрополією УГКЦ митрополитом Андреем Шептицьким, ЧСВВ.

1905 р., 17 квітня – указ царя Миколи II «Про зміцнення начал віротерпимості». Початок легалізації українських протестантських осередків.

1916 р. – створення першої громади Української православної церкви у США.

1917 р. – створення Всеукраїнської Православної церковної ради (ВПЦР), органу автокефального православного руху в Україні.

1918 р. – заснування Української православної церкви в Канаді.

1918 р. – Декрет Раднаркому «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», який зліквідував монопольне становище Російської православної церкви.

1921 р. – Всеукраїнський православний церковний собор. Утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

1921 р. – утворення Всеукраїнського союзу баптистів (діяв до 1928 р.).

1921–1922 рр. – заснування першої п'ятидесятницької громади в Україні (м. Одеса).

1925 р. – початок діяльності в Галичині та Волині лютеранської Української євангельсько-аугсбурзької місійної ради.

1925 р. – початок діяльності Всеукраїнського об'єднання адвентистів сьомого дня (АСД).

1926 р. – створення Всеукраїнського союзу християн Євангельської віри (ХЄВ).

1927 р. – спеціальна постанова Політбюро ЦК КП(б)У – визначення Римо-католицької церкви як «класового супротивника».

1928 р. – створення у Галичині Союзу українських Євангельських християн-баптистів.

1929 р. – постанова «Про релігійні об'єднання» – узаконення державного атеїзму в СРСР.

1930 р. – ліквідація УАПЦ в Радянській Україні.

1931 р. – створення в Західній Україні кальвіністського Союзу українських євангельсько-реформованих громад.

1943 р. – зустріч Й. Сталіна з православними ієрархами. Початок відновлення церковних структур – «відлига» в церковно-державних стосунках у СРСР.

1944 р. – утворення Союзу Євангельських християн-баптистів (Союз ЄХБ). Із приєднанням частини громад ХВЄ утворено всесоюзну раду ЄХБ (ВР ЄХБ).

1945 р. – квітень-вересень – арешт, засудження й ув'язнення репресивними органами СРСР єпископату УГКЦ на чолі з митрополитом Йосифом Сліпим.

1945 р. – травень – утворення сталінським режимом т. зв. «Ініціативної групи» на чолі із о. Гавриїлом Костельником для т. зв. «возз'єднання» УГКЦ із Російською православною церквою.

1946 р. – офіційна ліквідація сталінським режимом Української греко-католицької церкви внаслідок рішень Львівського собору (8–10 березня). Приєднання (близько 80%) греко-католицьких священників до Російської православної церкви. Репресії державної комуністичної влади проти невоzz'єданого духовенства і чернецтва УГКЦ. Початок підпільного існування УГКЦ в Україні у радянські часи.

1949 р. – т. зв. «добровільне возз'єднання» під репресивним тиском сталінського режиму Мукачівської єпархії УГКЦ до РПЦ.

1954 р. – постанова ЦК КПРС «Про великі недоліки у науково-атеїстичній пропаганді та заходи її поліпшення». Кінець релігійної «відлиги».

1961 р. – розкол у ВР ЄХБ, утворення опозиційної ради церков ЄХБ (РЦ ЄХБ).

1987 р. – серпень – заява єпископа Павла Василика, 19 священників і 206 мирян про вихід із греко-католицького підпілля і заклик до папи Івана Павла II про підтримку ним УГКЦ в СРСР і процесу її легалізації.

1989 р., 20 листопада – початок реєстрації греко-католицьких громад. Відновлення легальної діяльності УГКЦ в Україні.

1990 р., січень – прийняття Московським патріархатом «Положення про екзархати». Перейменування Українського екзархату РПЦ в Українську православну церкву (УПЦ). В науковій літературі – УПЦ МП.

1990 р., червень – Перший всеукраїнський собор відновленої в Україні УАПЦ.

1990 р., жовтень – «Грамота про незалежність» УПЦ.

1991 р. – створення Українського біблійного товариства.

1992 р., червень – створення Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП).

1993 р. – липень – затвердження Римським Апостольським престолом рішення синоду УГКЦ про створення нових єпархій УГКЦ: Тернопільської, Зборівської, Коломийсько-Чернівецької, Самбірсько-Дрогобицької.

Іслам

VII ст., перша чверть – виникнення ісламу у південно-західній частині Аравійського півострова в період розкладу родоплемінного ладу і формування класової арабської держави.

610 р. – Мухаммед (570–632 роки життя) вперше виступив з проповіддю ісламу в рідному місті Мекка, оголосивши себе посланцем єдиного Бога (Аллаха).

622 р., 16 липня – втеча (перенесення – хіджра) Мухаммеда у Ясриб (нині Медина) – початок мусульманської ери (мусульманського літочислення).

630 р. – завоювання Мекки Мухаммедом і його прихильниками (мединцями).

632 р. – остаточне утвердження ісламу на території Аравійського півострова.

632–634 рр. – правління халіфа, «праведного пророка» Абу Бакра тестя Мухаммеда.

633 р. – початок інвазії ісламу на інші території.

634–644 рр. – перша редакція Корану за халіфа Умара І.

644–656 рр. – друга, остаточна редакція Корану за халіфа Усмана.

661 р. – вбивство (ймовірно хариджистами) в м. Куфа (Ірак) Алі ібн Абу Таліба – двоюрідного брата пророка, одруженого із його дочкою Фатимою, четвертого «праведного халіфа» (656–661 рр.).

661 р. – халіфом став Муавія, родич халіфа Усмана, намісник Сирії, засновник династії роду Омейядів.

680 р. – вбивство воїнами, вірними Омейядам, внука Мухаммеда Хусейна в м. Кербела (Ірак), якого як і Алі обожають шиїти.

711–1492 рр. – панування ісламу на 9/10 території Іспанії.

VIII–X стст. – поширення ісламу в сусідніх із Київською Руссю тюркських державах Поволжжя і Причорномор'я: Хазарському каганаті і Волзько-Камській Булгарії.

922 р. – іслам став офіційною державною релігією Булгарстану.

1223 р. – утворення в Криму улусу (намісництва) ісламської Золотої орди.

1475 р. – підкорення Кримсько-Татарського ханства турками-османами і введення ними законів шаріату.

XVI ст. – збудовано першу мечеть в м. Остеню (некримська Україна) за Костянтина Острозького для мусульман-татар, які були в нього на службі.

1920–1930 рр. – атеїстична радянська державна влада закрила мечеті, мекбети і медресе та репресувала мусульманський актив Криму і Причорномор'я.

1944 р. – виселення з Криму державною радянською владою майже 189 тис. татар.

1989–1990-і рр. – повернення до Криму депортованого татарського населення і початок відродження мусульманських релігійних громад в Україні.

IV. НОВІТНІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ, НЕОРЕЛІГІЇ

1. Неохристиянство

1800 р. – початок появи в США «Руху Відродження», який трансформувався в «Християнську Церкву», а згодом в «*Церкву Христа*», постулати віри і мету якої найкраще виклав Бартселл Бафретт Бакстер.

1830 р. – виникла в США Церква Ісуса Христа святих останніх днів (*мормони*). Засновник Джозеф (Йосиф) Сміт (1805–1844 рр.).

1832 р. – виникла в Англії *Новоапостольська церква*. Центр знаходиться в Цюріху (Швейцарія).

1870 р. – виникла в США (м. Пітсбург, штат Пельсільванія) релігійна організація, яка іменувала себе як «*Дослідники Біблії*». Засновник – Чарльз Тейз Рассел (1852–1916 рр.).

1884 р. – зареєстрована як «Товариство Вартової башти, Біблії і Брошур» (ТВББіБ).

1908 р. – центром ТВББіБ став Бруклін, штат Нью-Йорк під назвою «Бруклінська скінія».

1931 р. – на конгресі ТВББіБ в м. Колумбус (Огайо) було офіційно перейменовано в товариство «*Свідків Єгови*».

1920-і рр. – громади «Свідків Єгови» з'являються на теренах України.

1920–1989 рр. – громади Свідків Єгови жорстоко переслідувалися (включно із арештами і тривалими ув'язненнями) органами державної радянської влади. Діяли у підпіллі на всій території СРСР.

1951 р. – виселено понад 15 тис. віруючих Свідків Єгови репресивними органами СРСР із Прибалтійських республік, Білорусії, Молдавії, України на спецпоселення в Сибір, Казахстан і на Далекий Схід.

1990-і рр. – початок офіційної реєстрації громад Свідків Єгови в Україні.

1901 р., 1 січня – «офіційний» день народження *харизматичного руху*, коли в біблійній школі м. Топіка (США, штат Канзас), заснованої методистським пастирем Чарльзом Пархемом (1873–1929 рр.), який вважається першим основоположником харизматів, після тривалої нічної колективної молитви і покладання рук на голову одна з учениць, Агнеса Оемен, почала говорити невідомою мовою, і епідемія глосолалії охопила всю школу. Але реальну дорогу харизматичному рухові проклав п'ятидесятницький проповідник Давид де Плессі (1905–1986 рр.) у 1950-х роках.

1960 р., 3 квітня – остаточне народження харизматичного руху. Спричинився до цього Денніс Беннет – т. зв. батько харизматів. Є багато релігійних організацій із різними назвами, які належать до харизматичного руху, наприклад, «Церква Повного Євангелія», «Церква Живого Бога», «Слово віри», «Перемога», «Рух віри», «Слово істини» та ін.

1968 р. – виник у США релігійний рух «*Діти Бога*». Засновник Девід Бранд Берг.

1984 р. – на території Російської Федерації т. зв. архієпископ Іоанн (Береславський) заснував новітній християнський культ «богородицький рух», який у 1992 р. трансформувався у «*Церкву Божої Матері*» («*Богородицьку церкву*»), а у 1994 р. – в Російську Марійську церкву.

2. Культ східного типу (орієнталістські)

1958 р. – виник в США рух «*Трансцендентальна медитація*». Заснував його індуїстський чернець Магеш Прасад Варма, який отримав чернече ім'я Махаріші Махеш Йога.

1966 р. – у Нью-Йорку створено *Міжнародне товариство свідомості Крішні*. Засновник Абхай Чаран Де (1896–1977 рр.) або А. Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада – його чернече ім'я.

1970 р. – виникла «*Всесвітня Чиста Релігія Вішва Нірмала Ахарма*» (*Сахаджа-йога*). Засновник – індійська вчена Шрі Матаджа Нірмала Деві (справжнє прізвище – Нірмала Шривастава).

1971 р. – поблизу м. Пуна (Індія) виникла перша громада (ашрам) *руху Ошо*. Засновник – Раджніш Чандра Мокан (1931–1991 рр.), який прийняв ім'я Бхагвана Шрі Раджніш (Ошо).

1989 р. – «вчитель» Чідзуо Мацумато (псевдонім Сьоко Асахара) створив в Японії «Вчення істини АУМ» (японського «*АУМ сінрікьо*»).

3. Синкретичні культури

1863 р. – на основі реформування ісламського вчення бабізму в Ірані виник *бахайзм*. Назва походить від імені засновника Мірзи Хусейна Алі Нурі (1817–1892 рр.) – Баха-Улли (Блиск Божий, Слава Бога).

1890–1900-і рр. – виникають громади бахаї в країнах Північної Америки і Західної Європи.

1925 р. – Вищий Суд Ісламу визнав бахайзм вченням невірних.

1948 р. – засновано організацію Міжнародної Співдружності Бахаї, як неурядова й котра з 1970 р. має дорадчий голос в ЮНЕСКО та в Дитячому Фонді ООН.

1963 р. – створено виборчий орган – Всесвітній дім справедливості, який є верховним і центральним органом віри бахаї. Його резиденція знаходиться на схилі гори Кармел в м. Хайфа (Ізраїль).

1990 р. – початок утворення громад бахаї в Україні.

1954 р. – виникла в Південній Кореї «Асоціація Святого Духа за єднання світового християнства» більш відома як «*Церква Єднання*» чи «*Церква Муна*», або «*Церква Уніфікації*». Засновник – Сен Мен Мун.

1957 р. – громади Церкви єднання почали утворюватися в США. Її прибічники є у 160 країнах світу.

1991 р. – громади Церкви єднання функціонують в найбільших містах України.

1990 р. – у м. Мінусінську Челябінської області (Росія) на основі товариства уфологів виникла релігійна громада, засновник якої Сергій Тороп (1961 р. н.) оголосив себе новим месією, проповідником Духа Святого Великої Мудрості Творця – *Вісаріоном*.

1993 р. – публікується «Слово Вісаріона, що є Останнім Заповітом від Отця Небесного, який послав його».

1992–1993 рр. – початок виникнення осередків і громад *Церкви Останнього Заповіту* в Україні.

1990 р. – засновано в Києві «*Біле братство*» («Юсмалос», або Велике біле братство) Юрієм Кривоноговим.

1991 р. – Велике біле братство було зареєстровано і отримало юридичний статус релігійної громади.

1992 р. – остаточно сформувалась ієрархічна структура Великого білого братства на вершині якої були «Живий Бог» (Марина Цвігун) і «пророк Живого Бога» (Юрій Кривоногов).

1991–1993 рр. – «білі брати» здійснили кілька несанкціонованих масових релігійних акцій на території чи поблизу київського Софійського собору, що було виявом громадської непокори і проведено без попереднього повідомлення органів влади.

1992 р., 11 березня – виконком Київської міської ради народних депутатів скасував реєстрацію статуту релігійної громади Білого братства.

1992 р., 30 березня – міська прокуратура Києва порушила кримінальну справу проти Юоана Свами (Ю. Кривоногова) і Марії Деві (М. Цвігун) за фактами посягання на здоров'я громадян під виглядом виконання релігійних обрядів.

1993 р., 10 листопада – група членів на чолі з їх лідерами захопили Софійський собор, пошкодили комунікації, заблокували всі входи і мали намір здійснити масовий суїцид, підтвердити свою т. зв. «божественну сутність». Працівники міліції не допустили звершення цієї акції. Було проведено арешти Ю. Кривоногова, М. Цвігун і В. Ковальчука. «Сухе» голодування оголосили майже 300 членів Білого братства в 13 областях України.

1994 р. – жодної активності члени Білого братства не проявляли.

1995 р. – відбувся суд над керівниками Білого братства, яких засудили до різних термінів ув'язнення.

1997 р. – активізувався розкол у Білому братстві і переважна частина «білих братів» гуртуються навколо свого духовного лідера Марії Деві Христос, визнають нею «відлучення» Ю. Кривоногова і входять до «Вселенської Церкви Велике біле братство юсмалос», громади якої існують в Україні і Росії. Керівництво цією частиною Братства взяв на себе проголошений новим «Іоанном Богословом» В. Ковальчук.

4. Наукологічні (саєнтологічні) культури

1933 р., квітень – на Чувилкіному пагорбі поблизу хутора Верхній Кондрочий на Луганщині на Порфирія Корнійовича Іванова (1898–1983 рр.) зійшло просвітлення, викликане Святим Духом, який нібито вселився в нього. Початок «Системи Вчителя», тобто П. Іванова, інша назва – *івановство*. Поширене в Україні та сусідніх державах.

1983 р. – після смерті П. Іванова цей рух очолила його дружина В. Л. Сухаревська. Тоді ж з'являється «Євангеліє» про життя П. Іванова, його легенди про чудеса, створені ним, тлумачники його слів.

1994–1995 рр. – до івановства приєдналася частина членів Білого братства.

1950 р. – опубліковано книгу Лафаєта Рональда Хаббарда (1911–1986 рр.) «Діанетика: наука про душевне здоров'я». Організація мережі психотерапевтичних сеансів – діанетики.

1953 р. – на ґрунті діанетики Хаббард створив в Каліфорнії *«Церкву Сайєнтології»*.

1955 р. – Хаббард проголосив себе пророком вчення про «тетана», особливого духа, який після смерті людини переселяється до іншого тіла, і про «тета», духовну першооснову руху і розвитку неживої матерії.

1979 р. – заснування Всесвітнього союзу саєнтологічних підприємств, тобто планомірне введення саєнтології у сферу економіки – початок судових процесів за шахрайство в США і Франції над керівниками саєнтології.

1983 р. – 11 керівників Церкви саєнтології опинилися в США за ґратами. Громади Церкви саєнтології діють в 107 країнах світу. Організаційний центр знаходиться в Лос-Анджелесі, головний європейський офіс – у Копенгагені.

1990-і рр. – початок реєстрації громад Церкви саєнтології в Україні.

1957 р. – виникла в Аргентині Міжнародна класична філософсько-релігійна школа **«Новий Акрополь»**. Засновник Хорхе Анхель Лівраґа Ріцці (1930–1991 рр.).

1981 р. – вперше офіційно зареєстровано «Новий Акрополь» у Бельгії. Поширився більш, ніж у 50 країнах світу.

1991 р. – розпочало свою роботу українське відділення «Нового Акрополя». Засновник – професор Антон Мусулін.

5. Езотеричні вчення

1875 р. – в Нью-Йорку було офіційно засновано **Теософське товариство**. Засновник – Олена Блаватська (1831–1891 рр.) і Г. Олькотт. Громади згодом виникли в Європі та Індії.

1917 р. – виникло Київське теософське товариство імені Г. Сковороди.

1994–1995 рр. – початок відродження теософії в Україні. При Київському ліцеї ім. Муравйова-Апостола відкрито Школу теософії.

1924–1925 рр. – створення Миколою і Оленою Реріхами релігійного вчення, що носить ім'я **«Агни Йога»** («вогняна йога» – санскр.) чи **«Жива етика»**.

1931–1933 рр. – на базі будинку сім'ї Реріхів в Кулу (Індія) створено Інститут людини «Урусваті». Вчення поширилося в Америці, Індії, Прибалтиці.

1990-і рр. – з'являються групи послідовників Живої етики в Україні.

1928 р. – у Німеччині виник міжнародний рух **«Братство Грааля»**.

1932 р. – організаційно Братство Грааля виникло із зареєстрованого в Берліні «Натурфілософського Союзу послідовників Грааля». Поширилося в інших європейських країнах та в США, Канаді, Австралії.

1950 р. – утворено Міжнародний фонд Одкровення Грааля.

6. Неоязичницькі культури

1934 р. – виникла **«Рідна віра»**. Засновник В. Шаян. Громади існують в Україні й українській діаспорі. Найзначніша з них громада Рідновірів – при Святині Дажбожій у Гамільтоні (Канада).

1966 р. – зареєстрована в Чикаго перша громада **Церкви рідної української національної віри (РУНВіри)**. Засновник – Лев Силенко. Поступово її громади з'являються в інших містах США, а також в Канаді, Австралії, Англії, Німеччині, Новій Зеландії в середовищі української діаспори.

Основний храм РУНВіри – собор св. Матері України знаходиться в м. Спрінг Глен (штат Нью-Йорк).

1991 р. – зареєстрована перша громада РУНВіри в Києві. Згодом громади РУНВіри реєструються в інших містах України.

1992 р. – Рада у справах релігій при Кабінеті Міністрів України зареєструвала РУНВіру як Церкву на всю територію України.

2011 р. – в Україні діяли 54 громади РУНВіри.

1994 р. – на Вінничині виникла громада *«Собор рідної віри»*. Послідовники Собору вважають своїми попередниками В. Шаяна, М. Шкавритка, Л. Силенка. Широкого розповсюдження ця течія в Україні не набула – на 2011 р. було зареєстровано 13 громад.

7. Сатанинські культу

XIX ст., кінець-початок XX ст. – заснування містичних, напіврелігійних груп «Срібна зірка», «Телемське братство», «Орден східного храму» ідеологом сучасного сатанізму Алістером Кроулі (1875–1947 рр.).

1966 р., 30 квітня – утворення у Вальпургієву ніч в Сан-Франциско (США) *Церкви Сатани* Антоном Шандором ЛаВеєм (1930–1997 рр.), званий «Чорним папою».

1968 р. – вихід у світ першого тиражу (125 тис. примірників) «Сатанинської біблії», написаної ЛаВеєм.

1970 р. – опубліковано написану ЛаВеєм другу книгу «Досконала відьма, або Що робити, коли доброчесність програє», інша назва «Сатанинська відьма».

1970-і рр. – з'являються сатанинські групи в СРСР і цей процес триває, особливо в найбільших містах Росії.

1972 р. – вихід третьої книги ЛаВея «Сатанинські ритуали».

1975 р. – відбулася реорганізація і розпад Церкви Сатани на самостійні групи, такі, як: Церква Сатанинського Братства, Ordo Tempil Satanas, Орден Чорного Овна, Храм Сета, Храм Малої Матері, Церква S.A.T.A.N., Орден Ваала та ін. Усього в світі нараховується від 2 до 4 млн. adeptів сатанізму. Церква Сатани налічує 50 тис. постійних членів і близько 200 тис. симпатиків.

1987 р. – ЛаВей проголосив «Одинадцять сатанинських правил на Землі».

1988 р. – ЛаВей написав програму із п'яти пунктів «Пентагональний ревізіонізм», а також «Гімн Сатанинської імперії» або «Боевий гімн Апокаліпсиса».

1966–1997 рр. – Верховним Капланом Церкви Сатани був Антон Шандор ЛаВей.

1990-і рр. – активізація сатанізму в Україні. Діють такі угруповання: «Орден чорного кола», «Орден SA», «Церква Сатани», «Чорний орден» та ін. Загальна кількість членів близько 2 тис. Сконцентровані в основному в найбільших містах. За деструктивні антисупільні дії та порушення прав

громадян притягуються правоохоронними органами до кримінальної відповідальності.

1997–2002 рр. – Верховною Капранкою ЦС була Бланха Бартон. З 2001 р. – одночасно із Верховним Капраном ЦС Петером Гільмором.

2002 р. – Верховним Капраном став Пеггі Надрамя, який керує Радою Дев'яти (найважливіша структура управління в Церкві Сатани) як Магістр Templi Rex.

УКРАЇНСЬКІ МИТРОПОЛИТИ

КИЇВСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ МИТРОПОЛИТИ (Константинопольський патріархат)		Йона II	1502–1507
Леонтій	989–1004	Йосиф II Солтан	1507–1521
Іван	1004–1034	Йосиф III	1522–1534
Теотемпт	1037–1043	Макарій II	1534–1556
Іларіон	1051–1054	Сильвестр Бількевич	1556–1567
Юрій	1069–1072	Йона III	1568–1577
Іван II	1081–1089	Ілля Куча	1577–1579
Іван III	1089–1090	Онисифор Дівочка	1579–1588
Єфрем	1090–1096	Михайло Рогоза	1589–1596
Микола	1097–1102	Необсаджена	1596–1620
Никифор I	1103–1121	Іов Борецький	1620–1631
Микита	1122–1127	Ісає Копинський	1631–1633
Михайло	1130–1145	Петро Могила	1633–1647
Клим Смолятич	1147–1154	Сильвестр Косів	1647–1657
Константин	1156–1159	Денис Балабан	1658–1663
Теодор	1159–1163	Йосиф Тукальський	1664–1676
Іван IV	1164–1166	Антін Винницький	1675–1679
Константин II	1167–1175	Необсаджена	1680–1685
Михайло II	1175–1182	Гедеон Четвертинський	1685–1686
Никифор II	1182–1200	КИЇВСЬКІ ПРАВОСЛАВНІ МИТРОПОЛИТИ (Московський патріархат)	
Матей	1200–1220	Гедеон Четвертинський	1686–1690
Кирило I	1224–1233	Варлаам Ясинський	1690–1707
Йосип I	1237–1240	Йоасаф Кроковський	1707–1718
Петро Акерович	1242–1246	Варлаам Ванотович	1722–1730
Кирило II	1250–1281	Рафаїл Заборовський	1731–1747
Максим	1283–1305	Тимотей Щербацький	1747–1757
Теогност	1328–1353	Арсеній Могилянський	1757–1770
Олексій	1353–1377	Гавриїл Крем'янецький	1770–1783
Роман	1353–1361	Самуїл Миславський	1783–1796
Кипріяна	1377–1406	Єротей Малицький	1796–1799
Фотія	1408–1431	Гавриїл Банулеско	1799–1803
Григорій Цамблак	1415–1419	Серапіон Александровський	1803–1819
Гарасим	1432–1435	Євгеній Болховітінов	1822–1837
Ісидор	1436–1457	Філарет Амфітеатров	1839–1857
Йона	1448–1461	Ісидор Нікольський	1858–1860
Григорій II Болгаринович	1458–1472	Арсеній Москвін	1860–1876
Мисаїл	1475–1480	Філотей Успенський	1876–1882
Симеон	1481–1488	Платон Городецький	1882–1891
Йона I Гнеза	1488–1496	Йоанікій Руднев	1891–1900
Макарій	1495–1497	Теогност Лебедев	1900–1903
Йосиф I Болгаринович	1498–1501		

Флавіян Городецький	1903–1914	ГАЛИЦЬКІ ПРАВОСЛАВНІ МИТРОПОЛИТИ	
Володимир Богоявленський	1914–1918	(Константинопольський патріархат)	
Антоній Храповицький	1918–1921	Ніфонт	1302–1305
Михайло Єрмаков	1921–1923	Петро	1308–1326
Необсаджена	1923–1944	Гавриїл	1326–1331
Іван Соколов	1944–1964	Теодор	1338–1347
Йоасаф Лелюхін	1964–1966	Антоній	1370–1391
Філарет Денисенко	1966–1992	Симеон	1391–1392
Володимир Сабодан	1992–2014	Іван Луцький	1393
Онуфрій Березовський	з 17.08.2014		

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ

Української Автокефальної
Православної Церкви

Василь Липківський	1921–1927
Микола Борецький	1927–1930
Іван Павловський (з назви УАПЦ вилучено слово «автокефальна»)	1930–1935
Полікарп Сікорський	1942–1944
Полікарп Сікорський УАПЦ в США	1944–1953
Мстислав Скрипник УАПЦ в США	1953–1990
Мстислав Скрипник патріарх УАПЦ	1990–1992/1993
Димитрій Ярема патріарх УАПЦ	1993–2000
Мефодій Кудряков патріарший місцеблуститель УАПЦ	2000–2015
Макарій Малетич патріарший місцеблуститель УАПЦ	з 4.06.2015

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ

Української Православної Церкви
Київського Патріархату

Мстислав Скрипник патріарх УПЦ КП	1992–1993
Володимир Романюк патріарх УПЦ КП	1993–1995
Філарет Денисенко патріарх УПЦ КП	з 1995

КИЇВСЬКІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

Михайло Рагоза	1596–1599
Іпатій Потій	1600–1613
Йосиф Велямин Рутський	1614–1637
Рафаїл Корсак	1637–1640
Антін Селява	1641–1655
Необсаджена	1655–1665
Гавриїл Коленда	1666–1674
Кипріян Жоховський	1674–1693
Лев I Зеленський	1694–1708
Юрій II Винницький	1708–1713
Лев II Кішка	1714–1728
Атанасій Шептицький	1729–1746
Флоріян Гребницький	1748–1762
Пилип Володкович	1762–1778
Лев III Шептицький	1778–1779
Язон Смогожевський	1780–1788
Теодосій Ростоцький	1788–1805
Іраклій Лісовський	1806–1809
Григорій Коханович	1809–1813
Йосафат Булгак	1817–1838

ГАЛИЦЬКІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

Антін Ангелович	1807–1814
Михаїл Левицький	1815–1858
Григорій Яхимович	1860–1863
Спиридон Литвинович	1863–1869
Йосиф Сембратович	1870–1882
Сильвестр Сембратович	1885–1898
Юліян Куїловський	1899–1900
Андрей Шептицький	1900–1944

ГАЛИЦЬКІ ВЕРХОВНІ
АРХІЄПІСКОПИ

Української Греко-Католицької Церкви

Йосиф Сліпий 1944–1984
Мирослав-Іван Любачівський 1984–2000

КИЇВСЬКО-ГАЛИЦЬКІ ВЕРХОВНІ
АРХІЄПІСКОПИ

Української Греко-Католицької Церкви

Любомир Гузар 2001-2011
Святослав Шевчук з 2011

**«ЦЕРКОВНІ» КАЛЕНДАРІ СВІТОВИХ РЕЛІГІЙ
ЮЛІАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР**

Це календар всієї християнської церкви з дати її заснування і до 1582 року, а з 1582 року – більшості православних і греко-католицьких церков. Це – сонячний календар, у якому тривалість року складає 365 діб. З кожних 4 років три роки мають по 365 діб, четвертий – 366 діб. У середньому тривалість такого календарного року на 0,0078 діб більша, ніж тривалість тропічного року, і ця різниця накопичується протягом 128 років і складає одну добу. Тому кожні 12 років будь-яке явище тропічного року (наприклад, весняне рівнодення) зміщується на одну добу на більш ранні дати. А за 400 років – на 3 доби раніше. Так із таблиці можна побачити, що коли весняне рівнодення у 300 році припадало на 20 березня, у 700 році – на 17 березня, то у 1600 році – вже на 10 березня.

Дати весняного рівнодення в юліанському календарі

<i>Роки н.е.</i>	<i>Числа березня</i>	<i>Роки н.е.</i>	<i>Числа березня</i>
100	22,00	900	15,76
200	21,22	1000	14,98
300	20,43	1100	14,21
400	19,66	1200	13,45
500	18,87	1300	12,68
600	18,10	1400	11,90
700	17,32	1500	11,14
800	16,53	1600	10,36

Пересування дня весняного рівнодення за п'ятнадцять століть з 22 березня до 10 березня мало важливе значення для визначення дати Пасхи – одного з найважливіших свят християнської церкви. На Нікейському соборі в 325 році "батьки християнської церкви" визначили, що святкувати Пасху необхідно: 1) після весняного рівнодення, 2) після першого повного місяця, що стався після цього рівнодення, 3) після святкування Песаху іудеями, під час якого відбулися страта і воскресіння Христа, 4) першої неділі після повного місяця.

Таким чином, якщо в 325 році під час Нікейського собору і визначення дати Пасхи весняне рівнодення припадало на 21 березня і Пасха святкувалася в квітні,

то вже в XVI столітті весняне рівнодення пересунулося на 10 березня. Але рахувати дату рівнодення продовжували 21 березня, хоча це не відповідало реальним астрономічним явищам. Через те священники повний місяць між 11 та 21 березня весняним не вважали і Пасху визначали для святкування лише через 30 днів після наступного повного місяця. Внаслідок цього це весняне свято пересувалося в бік літа, що не залишилося без уваги.

Реформу календаря для пересування дати весняного рівнодення на астрономічне місце – на 21 березня, здійснив Папа Григорій XIII на основі проекту італійського лікаря і математика Луїджі Ліліо. В спеціальній буллі від 24 лютого 1582 року Папа зафіксував: "Було турботою нашою не лише поновити рівнодення на в давнину встановлене йому місце, від якого з часу Нікейського собору воно відступило на 10 діб приблизно, і місяцю повернути його місце, від якого він на 4 і 5 днів відходить, також встановити спосіб і правила, за якими буде досягнуто, щоб у майбутньому рівнодення і місяць зі своїх місць ніколи не пересувалися... А тому з метою повернути весняне рівнодення на його колишнє місце, яке батьки Нікейського собору встановили на 21 березня, ми приписуємо і наказуємо стосовно жовтня поточного 1582 року, щоб десять днів від 5 жовтня до 14 жовтня включно були скасовані". Таким чином, весняне рівнодення було пересунуто на 21 березня, "на своє місце". А для того, щоб помилка в подальшому не накопичувалася, було вирішено з кожних 400 років викидати три доби. Простими вважають ті століття, число сотень яких не поділяється без залишку на 4. Така календарна система отримала назву григоріанської, або "нового стилю". На противагу їй за юліанським календарем затвердилася назва "старого стилю".

Календарна реформа 1582 року викликала протести і жорстку полеміку серед учених та священників православної і протестантської церков. Через те григоріанський календар у протестантських країнах був введений із запізненням на 50–100 років. Католицькі країни Європи перейшли на новий стиль практично одразу. На той час православна церква відмовилася прийняти григоріанську календарну систему.

Хронологія запровадження григоріанського календаря в окремих країнах світу

<i>Країна</i>	<i>Дата останнього дня юліанського календаря</i>	<i>Дата першого дня григоріанського календаря</i>
Італія	4 жовтня 1582 р.	15 жовтня 1582 р.
Іспанія	4 жовтня 1582 р.	15 жовтня 1582 р.
Португалія	4 жовтня 1582 р.	15 жовтня 1582 р.
Польща	4 жовтня 1582 р.	15 жовтня 1582 р.
Франція	9 грудня 1582 р.	20 грудня 1582 р.
Голландія	21 грудня 1582 р.	1 січня 1583 р.
Баварія	5 жовтня 1583 р.	16 жовтня 1583 р.
Австрія	6 січня 1584 р.	17 січня 1584 р.
Швейцарія	11 січня 1584 р.	22 січня 1584 р.

Угорщина	21 жовтня 1587 р.	1 листопада 1587 р.
Прусія	22 серпня 1610 р.	2 вересня 1610 р.
Протестантська Німеччина	18 лютого 1700 р.	1 березня 1700 р.
Норвегія	18 лютого 1700 р.	1 березня 1700 р.
Данія	18 лютого 1700 р.	1 березня 1700 р.
Великобританія	2 вересня 1752 р.	14 вересня 1752 р.
Швеція	17 лютого 1753 р.	1 березня 1753 р.
Фінляндія	17 лютого 1753 р.	1 березня 1753 р.
Болгарія (в державі)	31 березня 1916 р.	14 квітня 1916 р.
Радянська Росія (в державі)	31 січня 1918 р.	14 лютого 1918 р.
Сербія (в державі)	18 січня 1919 р.	1 лютого 1919 р.
Румунія (в державі)	18 січня 1919 р.	1 лютого 1919 р.
Греція (в державі)	9 березня 1924 р.	23 березня 1924 р.

ЄВРЕЙСЬКИЙ КАЛЕНДАР

В основі єврейського сонячно-місячного календаря, який є і релігійним, покладено принцип: в сонячному році міститься 12 повних місячних місяців і одна третина. Тому рік у сонячно-місячному календарі може складатись або з 12, або з 13 місячних місяців. Вставка 13-го місяця у євреїв відбувається 7 разів за 19 років. Тому при накладанні григоріанського сонячного календаря на сонячно-місячний єврейський календар для визначення дат за новим стилем дані будуть змінюватися. Так, Новий рік за єврейським календарем починається у місяць Тишри, який співпадає в одному році на григоріанський вересень, а в іншому році – на жовтень.

Співвідношення дат єврейського і григоріанського календарів

<i>Дата григоріанського календаря, на яку доводиться 1 Тишри (Новий рік)</i>	<i>Кількість днів у році</i>	<i>Дата григоріанського календаря, на яку доводиться 1 Тишри (Новий рік)</i>	<i>Кількість днів у році</i>
27. 09. 2003 суб.	355	17. 09. 2012 пон.	353
16. 09. 2004 чет.	383	05. 09. 2013 чет.	385
04. 10. 2005 вівт.	354	25. 09. 2014 чет.	354
23. 09. 2006 суб.	355	14. 09. 2015 пон.	385
13. 09. 2007 чет.	383	03. 10. 2016 пон.	353
30. 09. 2008 вівт.	354	21. 09. 2017 чет.	354
19. 09. 2009 суб.	355	10. 09. 2018 пон.	385
09. 09. 2010 чет.	385	30. 09. 2019 пон.	355
29. 09. 2011 чет.	354	19. 09. 2020 суб.	353

БУДДІЙСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Цей календар сонячно-місячний, з 60-річним циклом. Він складається з 22 років зі вставленим 13-м місяцем і з 38 звичних років, в яких нараховується по 21911 та 21912 діб. Через кожні 600 років при лічбі днів виконується вставка цілого місяця в 30 днів. Початок кожного року 6-річного буддійського сонячно-місячного календаря припадає на період з 22 січня до 28 лютого (включно) за григоріанським календарем.

До того ж, кожен рік циклу має назву тварини та колір, в яких уособлюються позитивні чи негативні риси, які треба очікувати від наступного року. Наприклад, за уявленням китайців, синій колір – це колір дерева, червоний – вогню, жовтий – землі, білий – металу, чорний – води.

Назви і початок років у 60-річному циклі буддійського календаря

<i>Рік 60-річного циклу</i>	<i>Рік григоріанського календаря</i>	<i>Початок року за григоріанським календарем</i>	<i>Назва тварини і колір</i>
19	2002	12. 02	Чорний кінь
20	2003	01. 02	Чорна вівця
21	2004	22. 01	Синя мавпа
22	2005	09. 02	Синя курка
23	2006	29. 01	Червона собака
24	2007	18. 02	Червона свиня
25	2008	07. 02	Жовта миша
26	2009	26. 01	Жовта корова
27	2010	14. 02	Білий тигр
28	2011	03. 02	Білий заяць
29	2012	23. 01	Чорний дракон
30	2013	10. 02	Чорна змія
31	2014	31. 01	Синій кінь
32	2015	19. 02	Синя вівця
33	2016	08. 02	Червона мавпа
34	2017	28. 01	Червона курка
35	2018	16. 02	Жовтий собака

МУСУЛЬМАНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Коран (Сура 9, 36-37) визначив число місяців у календарному році: **"...Кількість місяців у Аллаха – дванадцять місяців... Вставка – тільки збільшення невір'я..."**, тобто, їх повинно бути дванадцять, вставка додаткового 13-го місяця заборонялася вже в 631 р. Через кілька років після смерті Мухаммеда халіф Омар запровадив місячний календар у державний ужиток. Було вирішено також вважати роки від переселення (хіджри) пророка Мухаммеда із Мекки до Медини – від 16 липня 622 р. Таким чином, зрозуміло, що в доісламський період араби мали сонячно-місячний календар. Аль Біруні так розповідає про це: "І ось вони (араби) навчилися у євреїв, що були їх сусідами, додавати до року місяці – це було десь за 200 років до хіджри – стали робити з місяцями те саме, що робили євреї, тобто додавати до місяців надлишок часу між їх місяцем і роком до сонця, коли цей надлишок складе повний місяць". Вставку додаткового місяця було названо "насі".

Після відміни вставки 13-го місяця для пристосування до змін фаз Місяця в мусульманському календарі, що складається з 12 місяців, приймається, що всі непарні місяці мають до 30 діб, всі парні – до 29 діб. Таким чином, рік мусульманського календаря складається з 354 днів. Але, такий календарний рік на 0,36 доби коротший, ніж тривалість 12 Місячних астрономічних місяців. Тому, щоб утримати початок повного Місяця у першого числа місяця, до останнього місяця року протягом кожних 30-ти років додають один день.

Співвідношення дат мусульманського і григоріанського календарів

<i>Рік хіджри</i>	<i>Кількість днів у році</i>	<i>Дата григоріанського календаря і день тижня, на який припадає 1 Мухаррама (початок року)</i>
1424	354	04. 03. 2003 вівторок
1425	354	22. 02. 2004 неділя
1426	355	10. 02. 2005 четвер
1427	354	31. 01. 2006 вівторок
1428	355	20. 01. 2007 субота
1429	354	10. 01. 2008 четвер
1430	354	29. 12. 2008 понеділок
1431	355	18. 12. 2009 п'ятниця
1432	354	08. 12. 2010 середа
1433	354	27. 11. 2011 неділя
1434	355	15. 11. 2012 четвер
1435	354	05. 11. 2013 вівторок
1436	355	25. 10. 2014 субота
1437	354	15. 10. 2015 четвер

ДАТИ НАЙВАЖЛИВИХ НЕПЕРЕХІДНИХ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ

ДАТА

СВЯТО

Нов. ст. Ст. ст.

07.01	25.12	Різдво Христове
14.01	01.01	Обрізання Господнє; Василя Великого (379 р.)
19.01	06.01	Хрещення Господнє; Богоявлення
12.02	30.01	Трьох святих (Василя Великого, Григорія Богослова та Івана Золотоуста)
15.02	02.02	Стрітєння Господнє
07.04	25.03	Благовіщення Пресвятої Богородиці
06.05	23.04	Великомученика Георгія (Юрія) Переможця (303 р.)
21.05	08.05	Апостола і євангеліста Івана Богослова (98-117 рр.)
22.05	09.05	Перенесення мощів святого Миколая (1087 р.)
24.05	11.05	Рівноапостольних Мефодія (885 р.) і Кирила (869 р.)
07.07	24.06	Різдво Івана Хрестителя
12.07	29.06	Апостолів Петра і Павла (біля 67 р.)
28.07	15.07	Рівноапостольного князя Володимира (1015 р.)
02.08	20.07	Пророка Іллі (IX ст. до н. е.)
14.08	01.08	Хрещення Київської Русі. Сім мучеників Маккавеїв (166 р. до н. е.)
19.08	06.08	Преображення Ісуса Христа (Спасів день)
28.08	15.08	Успіння Пресвятої Богородиці
11.09	29.08	Усікновення голови Івана Предтечі
14.09	01.09	Початок церковного новоліття; Семенів день (Симеона Стовпника, 459 р.)
21.09	08.09	Різдво Пресвятої Богородиці
27.09	14.09	Воздвиження Чесного Хреста Господнього
14.10		Покрова Пресвятої Богородиці
08.11	26.10	Великомученика Дмитрія Солунського (біля 306 р.)
21.11	08.11	Собор Архістратиґа Михаїла
27.11	4.11	Апостола Пилипа. Заговини на Різдвяний піст
04.11	21.11	Введення в храм Пресвятої Богородиці
07.12	24.11	Великомучениці Катерини (біля 313 р.)
13.12	30.11	Апостола Андрія Первозваного (62 р.)
17.12	04.12	Великомучениці Варвари (біля 306 р.)
19.12	06.12	Святого Миколая Чудотворця (біля 345 р.)
	22.12	09.12 Зачаття Анною Пресвятої Богородиці

Першоджерела й основна література до курсу

1. Академічне релігієзнавство: підруч. [Текст]: за наук. ред. проф. А. Колодного. – К.: Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Архієпископ Етерович, Микола. Святий Престол і Україна [Текст] / Архієпископ, Микола Етерович. – К., 2004. – 224 с.
3. Бартон, Бланш. Тайная жизнь сатаниста: авторизованная биография Антона ЛаВея [Текст] / Бланш Бартон; [пер. с англ. И. Богданова, Д. Борисов]. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 400 с.
4. Бедуел, Гі. Історія Церкви [Текст] / Гі Бедуел; [пер. з франц. Г. Григорович]. – Л.: Свічадо, 2000. – 296 с.
5. Біблія. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [Текст]: повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами Українського Біблійного Товариства. – United Bible Societies, 1994 – 30 М.
6. Боцюрків, Богдан. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) [Текст] / Б. Боцюрків; [пер. з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія]. – Л.: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
7. Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). Сіль землі: християнство й Католицька Церква в XXI столітті. Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером [Текст] / Венедикт XVI (Йосиф Рацінгер); [пер. з нім. О. Конкевича]. – Л.: Місіонер, 2007. – 282 с.
8. Віллем, Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття [Текст] / Жан-Поль Віллем; [пер. з фр.]. – К.: Дух і літера, 2006. – 331 с.
9. Головащенко, С. І. Історія християнства: курс лекцій: навч. посібник [Текст] / С. І. Головащенко. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
10. Грушевський, Михайло. З історії релігійної думки на Україні [Текст] / Михайло Грушевський. – Л.: З друкарні НТШ, 1925; К.: Освіта, 1992. – 192 с.
11. Дисциплінарне релігієзнавство: колективна монографія [Текст] / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К., 2009. – 219 с.
12. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. [Текст] / митрополит Іларіон. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 424 с.
13. Історія релігії в Україні у 10 т. [Текст]: К., 1996-2011.
14. Історія релігії в Україні: навч. посібн. [Текст]: за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.
15. Калінін, Ю. А., Харьковщенко, Є. А. Релігієзнавство: підручн. [Текст] / Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковщенко. – К.: Наукова думка, 1998. – 336 с.
16. Катехизм християнської віри для молоді і старших [Текст]. – Л.: Свічадо, 2002. – 238 с.
17. Кислюк, К. В., Кучер, О. Н. Религиоведение: учебн. для высш. учебных заведений [Текст] / К. В. Кислюк, О. Н. Кучер. – Ростов н/Д: Феникс; Х.: Торсинг, 2004. – 512 с.
18. Колодний, А. М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез) [Текст] / Анатолій Миколайович Колодний. – К., 2009. – 450 с.

19. Історія релігій: навч. посібн. [Текст] / В. Лубський, В. Козленко, М. Лубська, Г. Севрюков. – К.: Тандем, 2002. – 640 с.
20. Оливер, П. Мировые религиозные верования [Текст] / Пол Оливер; [пер. с англ. О. Перфильева]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 240 с.
21. О. Вишковський, Павло ОМІ. Переслідувана Церква. Католики України в часи комуністичного режиму [Текст] / О. Павло Вишковський ОМІ. – К.: Католицький медіа-центр, 2009. – 310 с.
22. О. Мудрий, Софрон. Нарис історії Церкви в Україні [Текст] / О. Софрон Мудрий. – Рим-Львів: Вид-во оо. Василіян, 1995. – 404 с.
23. Павлов, С. В. Географія релігій: навч. посібник для студ. геогр. і філософ. факул. вищ. навч. закл. [Текст] С. В. Павлов, К. В. Мезенцев, О. О. Любіцева. – К.: АртЕк, 1999. – 504 с.
24. Петрик, В. М. Демонологія: еволюція та сучасний стан: навч. посібник [Текст] / В. М. Петрик, В. В. Остроухов. – К.: Кондор, 2005. – 192 с.
25. Петрик, В. М. Нетрадиційні та містичні культури України: навч. посібн. [Текст]: за заг. ред. В. В. Остроухова. – К.: Росава, 2003. – 336 с.
26. Полная популярная иллюстрированная библейская энциклопедия [Текст]: М.: ООО «Изд-во Арстель»: ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 2000. – 720 с.
27. Пуряєва, Наталія. Словник церковно-обрядової термінології [Текст] / Наталія Пуряєва. – Л.: Свічадо, 2001. – 160 с.
28. Рацінгер, Йосиф. Вступ до християнства: лекції про Апостольський символ віри з новим вступним есеєм [Текст] / Йосиф Рацінгер; [пер. з нім. О. Конкевича]. – Л.: Місіонер, 2008. – 332 с.
29. Релігієзнавство: навч. посібник [Текст] / А. Г. Баканурський та інші. – К.: ВД Професіонал, 2004. – 304 с.
30. Релігієзнавство: підручн. [Текст]; за ред. В. І. Лубського, В. І. Теремка. – К.: вид. центр «Академія», 2008. – 408 с.
31. Релігієзнавство: навч. посібн. для дистанц. навч. [Текст] / А. М. Колодний, Т. А. Ніколаюк. – К.: Ун-т «Україна», 2003. – 269 с.
32. Релігієзнавство: навч. посібн. [Текст] / М. Ф. Рибачук, М. І. Кирюшко, Л. Б. Пилявець та ін.; за ред. док-ра філософ. наук, проф. М. Ф. Рибачука. – К.: Освіта, 1997. – 239 с.
33. Релігієзнавство: підручн. [Текст]; за ред. М. М. Заковича. – К.: Вища школа, 2000. – 350 с.
34. Релігієзнавчий словник [Текст]; за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
35. Релігійна панорама. Інформаційно-аналітичний журнал. Засновник: Українська Асоціація релігієзнавців (№№ із 2000 р. і далі).
36. Релігія в сучасному світі: матеріали до курсу релігієзнавства [Текст]; за ред. Г. Зімоня; [з пол. перекл. Г. Теодорович]. – Л.: Свічадо, 2007. – 504 с.
37. Ренан, Ернест. Християнська церковь [Текст] / Ернест Ренан. – Ярославль: ТЕРРА, 1991. – 303 с.
38. Роод, Вим. Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией / Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 г. до 1 декабря 1989 г. [Текст]: Вим Роод. – Л.: Свічадо, 1995. – 280 с.

39. Рощенюк, Ф. С. Євангельський рух на Тернопільщині [Текст] / Ф. С. Рощенюк. – Т., 1996. – 198 с.
40. Саган, О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан [Текст] / О. Н. Саган. – К.: Світ знань, 2004. – 912 с.
41. Свящ. д-р. Федорів, Юрій. Історія церкви в Україні [Текст] / Свящ. д-р Юрій Федорів. – Люблін: Futura, 1991. – 364 с.
42. Сергійчук, В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу [Текст] / В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – 494 с.
43. Степовик, Дмитро. Релігії, культури і секти світу; посібн. з релігієзнавства і сектознавства [Текст] / Д. Степовик. – Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківського теолог.-катех. духовн. інс-ту, 1998. – 266 с.
44. 100 найвідоміших образів української міфології [Текст]; за заг. ред. Олени Таланчук. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
45. Стоцький, Ярослав. Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712-1996 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Л.: Місіонер, 1997. – 160с.
46. Стоцький, Ярослав. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1998 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Т.: Астон, 1999. – 120с.
47. Стоцький, Ярослав. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) [Текст] / Ярослав Стоцький. – Т.: Підручники і посібники, 2003. – 432 с.
48. Стоцький, Ярослав. Держава і релігії в західних областях України: конфес. трансформації в контексті держ. політики 1944-1964 років: монографія [Текст] / Я. В. Стоцький. – К.: ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
49. Сумерки богів [Текст]: сост. и общ. ред. А. А. Яковлєва; перевод. – М.: Политиздат, 1989. – 398 с.
50. Томпсон, М. Філософія релігії [Текст] / Мел Томпсон; [пер. с англ. Ю. Бущуевой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 384 с.
51. Україна релігійна. Книга перша: стан релігійного життя України [Текст]; колективна монографія. – К., 2008. – 436 с.
52. Форвард, М. Релігія [Текст] / Мартин Форвард; [пер. с англ. Н. Григорьевой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 320 с.
53. Черенков, М. М. Європейська реформація та український євангельський протестантизм: генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності [Текст] / М. М. Черенков. – Одеса: Християнська просвіта, 2008. – 566 с.
54. Шевченко, Віталій Володимирович. Православно-католицька політика та проблеми унійності в житті Руси-України доберестейського періоду [Текст] / В. В. Шевченко. – К.: Преса України, 2002. – 416 с.
55. Шкраб'юк, П. В. Монаший Чин Отців Василіян у національному житті України [Текст] / Петро Шкраб'юк. – Л.: Місіонер, 2005. – 439 с. + 56 вкл.

ЗМІСТ

Загальні методичні поради.....	3
I розділ. ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ.	
Лекція 1. Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії.....	6
Лекція 2. Родоплемінні та етнічні релігії.	
Заняття 1. Родоплемінні культури та рінні національні релігії	10
Заняття 2. Пізні національні релігії.....	15
Лекція 3. Світові релігії: християнство, буддизм, іслам.....	21
Лекція 4. Світові напрямки християнства (православ'я, католицизм, протестантизм, уніатство) та їх розвиток в Україні до 1988 року.....	28
Заняття 1. Православ'я і католицизм.....	28
Заняття 2. Український греко-католицизм та протестантизм.....	32
Лекція 5. Біблія – священна книга юдеїв і християн.....	35
Лекція 6. Неорелігії та секти світу.....	39
Лекція 7. Релігії в Україні на сучасному етапі	51
II розділ. ЗАОЧНА І ЗАОЧНО-ДИСТАНЦІЙНА ФОРМИ НАВЧАННЯ.	
Загальні методичні поради.....	54
Лекція 1. Предмет курсу «Релігієзнавство» та наука про походження і сутність релігії.....	58
Лекція 2. Світові релігії: християнство, буддизм, іслам та священна книга християн – Біблія.....	59
Лекція 3. Світові напрямки християнства (православ'я, католицизм, протестантизм, уніатство) та неорелігії та секти світу.....	61
III розділ. ТЕСТОВІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО (ПІДСУМКОВОГО) КОНТРОЛЮ І ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ	
Тестові запитання для модульного (підсумкового) контролю	67
Теми контрольних робіт для студентів заочної та заочно-дистанційної форм навчання.....	87
Найважливіші дати з історії релігій	89
Українські митрополити.....	105
«Церковні» календарі світових релігій.....	107
Дати найважливіших неперехідних християнських свят.....	112
Першоджерела й основна література до курсу	113

Видавництво Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя

виготовляє підручники для вузів, методичну літературу, художні видання, надає редакційно-видавничі та поліграфічні послуги з набору тексту, розробки макетів і друку книги чи будь-якої іншої поліграфічної продукції (брошури, плакати, афіші, календарі).

КРІМ ТОГО, ВИДАВНИЦТВО ПРОПОНУЄ ТАКІ ПОСЛУГИ:

- дизайн візитівок, буклетів, вітальних листів;
- професійне вичитування і верстку;
- сканування та копіювання;
- чорно-білий і повноколірний друк.

м. Тернопіль,
вул. Руська, 56.
Тел.: 42-79-65.

e-mail.: vydavnytstvo@tu.edu.te.ua

Редактор *Є.І. Грищенко*
Коректор *О.О. Зелінський*
Комп'ютерне макетування *Н.Р. Шаблій*

Формат 60×90 Папір ксероксний.
Обл.вид.арк. 7,7
Наклад 200 прим. Зам. № 1957

Видавництво Тернопільського національного
технічного університету імені Івана Пулюя

вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001
E-mail :vydavnytstvo@tu.edu.te.ua

© Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
Навчально-методична література